

Тема:

11 квітня 2023 року відбулось позачергове засідання РАУ

с. 3

Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвозд'їн виступив на засіданні ССВЕ у Брюсселі: акцент на атаках на адвокатуру

с. 5

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за березень – квітень 2023 року

с. 13

Історія адвокатури: Адвокати Збаражчини кін. XIX – поч. XX ст. в історичній ретроспективі

с. 55

ЗМІСТ

Новини та події

11 квітня 2023 року відбулось позачергове засідання РАУ	3
Голова НААУ провела онлайн-зустріч з Радою адвокатів Литовської Республіки	4
НААУ підписала Меморандум про співробітництво з уповноваженим ВРУ з прав людини	5
Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздїй виступив на засіданні ССВЕ у Брюсселі: акцент на атаках на адвокатуру	5
Посол України в США зустрілася із заступником Голови НААУ, РАУ: обговорення реформи правосуддя та верховенства права	6
Представники НААУ взяли участь у презентації Плану дій Ради Європи на 2023-2026 роки	7
Адвокати відстоюють недопустимість зловживання правоохоронцями своїми процесуальними правами та порушення професійних гарантій адвокатів	7
НААУ взяла участь у панельній дискусії «Відбудова України: реформа правосуддя та верховенство права»	8

Адвокатська діяльність

А. Паршин Принципи адвокатської етики в Україні та світі	9
---	---

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздїй В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія КВ № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

Комітети НААУ

Дайджест діяльності
комітетів та секцій НААУ
за березень — квітень
2023 року 13

Цікава тема

В. Віхляєв, Т. Прилуцька
Відшкодування збитків,
завданих військовою агресією
російської федерації:
правовий аналіз..... 32

О. Тітов
Суддівське ноу-хау,
або Як скасувати законне рішення
суду без законних підстав
та хто за це заплатить?..... 39

Цивільні справи

О. Розгон
Необхідність зазначення призначення
платежу — сплата аліментів
при перерахуванні коштів
на картковий рахунок..... 42

Адміністративні справи

І. Бойко
Принципи адміністративної
процедури та їх практичне значення 47

Історія адвокатури

В. Філімоніхін
Київська адвокатура: інституційне
становлення на початку ХХ століття 55

Р. Підставка
Адвокати Збаражчини міжвоєнного
періоду..... 62

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія КВ № 20370-10170Р

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
28.04.2023 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2023.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

11 КВІТНЯ 2023 РОКУ ВІДБУЛОСЬ ПОЗАЧЕРГОВЕ ЗАСІДАННЯ РАУ

11 квітня 2023 року відбулось позачергове засідання Ради адвокатів України, на якому розглянуто звернення Голови Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ Володимира Клочкова щодо перешкоджання професійній діяльності адвокатів, порушення прав і гарантій адвокатської діяльності працівниками Державного бюро розслідувань.

Як доповів Володимир Клочков, 6 квітня 2023 року слідчими Державного бюро розслідувань була проведена низка незаконних обшуків у адвокатів міста Києва і Київської області, які є захисниками клієнтів у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення.

Голова Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ наголосив, що обшуки відбулись з кричущими порушеннями конституційних прав громадян та професійних прав і гарантій адвокатської діяльності з боку слідчих Державного бюро розслідувань.

Так, була проігнорована законна процедура проведення обшуків у спеціальних суб'єктів — адвокатів. Обшуки проводились як невідкладні слідчі дії в житлі, офісних приміщеннях та транспортних засобах, що перебувають у володінні та користуванні адвокатів та/або членів їх родин, в результаті яких було безпідставно вилучено майно адвокатів та відомості, що містять адвокатську таємницю.

Також під час здійснення обшуків з боку працівників ДБР відбулись грубі порушення, в тому числі недопущення адвокатів до участі у слідчих діях, намагання здійснити особистий огляд із застосуванням сили та фізично чинилися перешкоди у наданні правової допомоги клієнтам.

Комітетом захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ підготовлений Висновок про масове порушення прав та гарантій адвокатської діяльності працівниками Державного бюро розслідувань.

Рада адвокатів України заявила, що дії з боку слідчих ДБР є здійсненням забороненого Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами, здійсненням тиску на адвокатську професію, незаконного втручання в адвокат-

ську діяльність, реального фізичного впливу на окремих адвокатів під час виконання ними своїх конституційних правозахисних функцій.

З цього приводу Рада адвокатів України *ухвалила рішення направити заяву про вчинення злочину до правоохоронних органів, а також скерувати звернення до Державного бюро розслідувань, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України та міжнародних юридичних організацій. Крім того, РАУ планує звернутися до профільних Комітетів Верховної Ради України та Голови ВРУ.*

Напередодні Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова направила лист до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця, в якому звернулася з проханням здійснити в межах повноважень заходи, направлені на відновлення порушених правоохоронними органами прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, у тому числі для неприпустимості подібних порушень у подальшому.

Приводом для цього стало кричуще порушення конституційних прав громадян та професійних прав і гарантій адвокатської діяльності їх захисників-адвокатів з боку слідчих Державного бюро розслідувань, які порушивши приписи КПК України, провели низку незаконних обшуків у адвокатів міста Києва і Київської області 6 квітня 2023 року.

НААУ заявляє про своє занепокоєння у зв'язку зі здійсненням забороненого Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами, здійсненням тиску на адвокатську професію, незаконного втручання в адвокатську діяльність, реального фізичного впливу на окремих адвокатів, під час виконання ними своїх правозахисних функцій.

НААУ наголошує, що такі дії правоохоронних органів стосовно адвокатів є неприйнятними у правовій демократичній країні.

До листа додано Висновок про масове порушення прав та гарантій адвокатської діяльності працівниками Державного бюро розслідувань від 10.04.2023, підготовлений Комітетом захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ.

ГОЛОВА НААУ ПРОВЕЛА ОНЛАЙН-ЗУСТРІЧ З РАДОЮ АДВОКАТІВ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

12 квітня 2023 року відбулась успішна онлайн-зустріч між керівництвом **Національної асоціації адвокатів України** та **Ради адвокатів Литовської Республіки**.

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова провела зустріч з **Головою Ради адвокатів Литовської Республіки Міндаугасом Кукайтисом** та членами ради.

Під час виступу Лідія Ізовітова розповіла про діяльність українських адвокатів у реаліях військової агресії РФ проти України. Вона особливо зупинилась на питанні ролі адвокатури у забезпеченні верховенства права під час дії воєнного стану. Голова НААУ, РАУ детально описала грубі порушення з боку правоохоронних органів щодо адвокатів, спроби тиску на самоврядну інституцію та наступ на незалежність української адвокатури. Вона також розглянула заходи, які вживає НААУ для подолання цих небезпечних явищ.

Керівництва адвокатур обох країн обговорили перспективи співпраці та подальшої підтримки українських адвокатів, постраждалих від військових дій в Україні. Лідія Ізовітова відзначила досвід багаторічного співробітництва з адвокатурою Литви та подякувала за допомогу, яку надала адвокатська спільнота Литви з перших днів військової агресії проти України.

Варто зазначити, що адвокатура Литовської Республіки одна з перших організувала збір коштів та надала Україні на потреби армії понад 37 тисяч євро. Литовські адвокати також започаткували надання бе-

зоплатної правової допомоги українцям, що перебувають у Литві, та допомагали в облаштуванні українських громадян, які вимушено перебувають у Литовській державі.

Ця зустріч підкреслила важливість співпраці між адвокатськими спільнотами України та Литви, а також спільні зусилля у боротьбі за верховенство права та захист прав людини в умовах воєнної агресії.

Обидві сторони висловили намір продовжувати співпрацю та взаємодопомогу, що є основою для подальшого розвитку двосторонніх відносин.

Ми очікуємо на наступні зустрічі та подальше поглиблення співпраці між Національною асоціацією адвокатів України та Радою адвокатів Литовської Республіки, що сприятиме захисту інтересів адвокатів та клієнтів обох країн.

НААУ ПІДПИСАЛА МЕМОРАНДУМ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО З УПОВНОВАЖЕНИМ ВРУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізвітова та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець підписали Меморандум про співробітництво.

Документ укладений 6 квітня 2023 року з метою об'єднання зусиль, спрямованих на запобігання порушенням прав і свобод людини, підвищення рівня поінформованості громадян щодо отримання правової допомоги, адвокатів — щодо забезпечення якості правової допомоги.

НААУ та Уповноважений ВРУ з прав людини домовились про організацію та проведення спільних зустрічей, круглих столів, семінарів, конференцій, просвітницьких лекцій та навчальних програм, за результатами яких будуть підготовлені публікації.

Також у рамках Меморандуму здійснюватимуться експертизи законопроектів та інших нормативно-пра-

вових актів, предметом регулювання яких є організація та діяльність адвокатури із захисту прав і свобод людини, удосконалення правової регламентації надання безоплатної правової допомоги тощо.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ НААУ, РАУ ВАЛЕНТИН ГВОЗДІЙ ВИСТУПИВ НА ЗАСІДАННІ ССВЕ У БРЮССЕЛІ: АКЦЕНТ НА АТАКАХ НА АДВОКАТУРУ

31 березня 2023 року Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Валентин Гвоздій взяв участь у роботі Постійного комітету Ради колегій та адвокатських товариств Європи (ССВЕ) у Брюсселі.

Під час свого виступу Валентин Гвоздій зробив звіт про поточний стан справ в адвокатурі України, особливо зупинившись на актуальній проблемі атак на українську адвокатуру, пов'язаних з масовою ворожою пропагандою. Він розповів про значущість адвокатів у забезпеченні верховенства права та діяльності НААУ, проаналізував поточні зусилля та потенційні стратегії для зміцнення судової влади, підвищення прозорості та боротьби з корупцією.

Заступник Голови НААУ, РАУ також висловив свою думку щодо питань, порушених на засіданні ССВЕ,

зокрема, щодо захисту адвокатів у контексті міжнародного співробітництва. Валентин Гвоздій відзначив важливість міжнародної підтримки та співпраці для протидії атакам на адвокатуру і захисту прав громадян.

Зустріч у ССВЕ була наповнена обговоренням низки актуальних питань, зокрема, питанням санкцій, міграції, оподаткування та захисту прав людини. Валентин Гвоздій активно брав участь у дискусіях, представляючи думку НААУ щодо різних аспектів діяльності адвокатів та їх ролі у суспільстві.

Цей виступ Валентина Гвоздія на засіданні ССВЕ демонструє відкритість та активність НААУ у міжнародному співробітництві та взаємодії з колегами з різних країн. Завдяки такій участі українська адвокатура може вислов-

лювати свої позиції, отримувати підтримку та співпрацю для розвитку і зміцнення адвокатської гільдії в Україні.

Нагадаємо, останнім часом через виконання українськими адвокатами свого конституційного обов'язку захисту всіх, хто цього потребує, включаючи воєнних злочинців та військовополонених, НААУ стала об'єктом цькування, хейту та ворожої замовної пропаганди, що містить неправдиву інформацію та має на меті дискредитувати інститут адвокатури в Україні. Такі дії винних осіб є прямою загрозою верховенству права в Україні, особливо під час воєнного стану. Рада адвокатів України прийняла заяву про недопустимість тиску на адвокатуру в жодний спосіб та засудила маніпулятивне поширення замовних матеріалів.

ПОСОЛ УКРАЇНИ В США ЗУСТРІЛАСЯ ІЗ ЗАСТУПНИКОМ ГОЛОВИ НААУ, РАУ: ОБГОВОРЕННЯ РЕФОРМИ ПРАВОСУДДЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

28 березня 2023 року Посол України в США Оксана Маркарова прийняла Заступника Голови Національної асоціації адвокатів України (НААУ), Ради адвокатів України Валентина Гвоздія. Зустріч відбулась у Посольстві України у Вашингтоні.

Під час зустрічі пан Гвоздій та пані Маркарова обговорили результати та основні моменти панельної дискусії «Відновлення України: Реформа правосуддя та верховенство права», що відбулась напередодні. Вони визнали важливість подібних заходів для налагодження діалогу та співпраці між національними та міжнародними зацікавленими сторонами з метою сприяння позитивним змінам у правовій системі України.

Особливу увагу було приділено важливій ролі адвокатів у забезпеченні верховенства права та діяль-

ності Національної асоціації адвокатів України, проаналізовані поточні зусилля та потенційні стратегії для зміцнення судової влади, підвищення прозорості та боротьби з корупцією.

ПРЕДСТАВНИКИ НААУ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЛАНУ ДІЙ РАДИ ЄВРОПИ НА 2023-2026 РОКИ

24 квітня 2023 року в Києві була проведена презентація Плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки, який відображає плани співпраці між Радою Європи та Україною.

У заході взяли участь представники Національної асоціації адвокатів України. План був розроблений спільно з українською владою з метою підтримки відновлення країни. Запропоновані заходи ґрунтуються на стандартах Ради Європи та спрямовані на підтримку процесу відбудови і економічного відновлення в Україні з метою посилення стійкості українських державних установ, посилення демократичного управління і верховенства права та захисту основоположних прав громадян.

Національна асоціація адвокатів України висловила свою готовність до співпраці з представниками Ради Європи для реалізації цього Плану дій, що є важливим кроком у напрямку консолідації правової держави та зміцнення демократичних інститутів України. Асоціація планує активно працювати у наступних сферах: просування правових реформ в Україні, які сприяють верховенству права, захисту прав людини та зміцненню демократичних інститутів; співпраці з Радою Європи в рамках ініціатив, пов'язаних з доступом

до правосуддя, захистом прав меншин, запобіганням тортурам та жорсткому поводженню; сприяння розвитку юридичної освіти та професійної підготовки в Україні, враховуючи відданість асоціації забезпеченню дії принципу верховенства права та захисту прав людини в Україні, асоціація займає проактивну позицію у реалізації Плану дій Ради Європи. Особлива увага приділяється розвитку юридичної освіти та професійної підготовки, враховуючи можливості Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України та активну роботу Комітетів НААУ.

Важливо зазначити, що План дій передбачає чотирирічну співпрацю та забезпечує гнучкість, необхідну для реагування на мінливі потреби в поточному нестабільному контексті та середовищі високого ризику. Це дозволить ефективніше координувати зусилля та досягати поставлених цілей у відповідності зі стандартами Ради Європи.

Узагальнюючи, План дій Ради Європи для України є важливим кроком у напрямку консолідації правової держави та зміцнення демократичних інститутів, а Національна асоціація адвокатів України готова активно співпрацювати з представниками Ради Європи для реалізації запропонованих заходів.

АДВОКАТИ ВІДСТОЮЮТЬ НЕДОПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВООХОРОНЦЯМИ СВОЇМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ГАРАНТІЙ АДВОКАТІВ

12 квітня за ініціативою Комітету захисту прав адвокатів та гарантії адвокатської діяльності НААУ відбувся круглий стіл «Гарантії прав адвокатів та адвокатської діяльності під час кримінальних проваджень».

Доповідачами виступили представники Комітету — Клочков Володимир, Надіч Нонна, Наум Віталій та Циганков Андрій. Окрім цього, долучились до заходу слідчі Державного бюро розслідувань — Олена

Халанчук, Костянтин Костантінов та представник Офісу Генерального прокурора — Максим Чумак.

Представниками Комітету озвучено проблематику проведення обшуків у адвокатів та недопустимості вилучення інформації з адвокатською таємницею, процедуру повідомлення Комітету про слідчі (розшукові) дії та інші поширені порушення професійних гарантій адвоката.

Голова Комітету Володимир Клочков нагадав адвокатам щодо недопустимості добровільної видачі матеріалів, що містять інформацію з адвокатською таємницею, без згоди клієнта та розголошення адвокатської таємниці. Окрім цього, учасниками обговорено такі теми:

Суб'єкти звернення з клопотаннями про надання дозволу на проведення обшуку (огляду) приміщення та/або іншого володіння адвоката.

Зміст ухвал слідчих суддів щодо надання дозволу на проведення обшуку (огляду) приміщень та іншого володіння адвоката з врахуванням гарантій адвокатської діяльності та прав адвокатів.

Вимоги щодо належної реалізації ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Механізм обмеження дій правоохоронців, які здійснюють обшук (огляд) у приміщеннях та/або інших володіннях адвоката.

Огляд та вилучення документів, які отримані адвокатом під час здійснення професійної адвокатської діяльності.

Учасники засудили зловживання представниками правоохоронних органів своїми процесуальними правами та порушення професійних гарантій Адвокатури України в особі кожного адвоката.

Трансляція круглого столу доступна для перегляду за посиланням: [URL: surl.li/ghzhd](https://surl.li/ghzhd).

НААУ ВЗЯЛА УЧАСТЬ У ПАНЕЛЬНІЙ ДИСКУСІЇ «ВІДБУДОВА УКРАЇНИ: РЕФОРМА ПРАВОСУДДЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА»

28 березня 2023 року Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій представляв НААУ на **робочому сніданку та панельній дискусії «Відбудова України: реформа правосуддя та верховенство права»**. Захід, організований посольствами Німеччини, Литви та України, відбувся у Посольстві Німеччини у Вашингтоні (округ Колумбія).

Про важливість та необхідність судової реформи в Україні у процесі її інтеграції до ЄС ішлося у виступах Посла ФРН в США **Емілі Хабер**, Посла України в США **Оксани Маркарової**, Державного секретаря Федерального міністерства юстиції Німеччини **Анжеліки Шлунк**.

Учасники заходу наголошували на необхідності продовження діалогу та співпраці між національними та міжнародними суб'єктами, а також приватним та державним секторами в процесі реформування системи правосуддя. Особливу увагу під час конференції було приділено питанню ролі адвокатури у забезпеченні верховенства права, включаючи надання захисту обвинуваченим у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочинів проти держави Україна під час війни. Незважаючи на воєнний стан, Україна як правова держава, повинна забезпечити право на захист, що є одним із ключових прав людини.

ПРИНЦИПИ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Артем Паршин, адвокат, член Комітету захисту прав та гарантій адвокатської діяльності НААУ

У сучасному світі, де зміни відбуваються з неймовірною швидкістю, етика відіграє важливу роль. Попри те, що вона є традиційною галуззю філософії, її значення не обмежується лише академічними дебатами. Кожен із нас відповідає за свої вчинки та взаємовідносини зі світом. Ключовим чинником для створення гармонійної та успішної дійсності є дотримання етичних принципів у різних сферах життя.

Етика як уособлення правильного та справедливо-го поводження з навколишнім світом є вагомим складовою будь-якої суспільної системи. Від дотримання етичних норм залежить не лише ефективність і стійкість суспільства, але й моральний добробут кожного окремого індивіда.

Вагому роль етика відіграє у правовій сфері. Тут постають такі аспекти, як етика суддів, адвокатів, державних службовців та етика правозастосування. Етика у праві є фундаментом забезпечення конвенційних прав людини як однієї із найголовніших рис демократичного суспільства. Тому саме етичні принципи повинні бути в основі будь-якої правової держави.

Адвокатська етика визначає норми та принципи поведінки, яких повинні дотримуватися адвокати під час своєї професійної діяльності і які є неодмінною складовою ефективною та справедливою правовою системою.

Адвокатська етика в різні періоди історії була в центрі уваги науковців та адвокатів, які надають юридичні послуги в різних сферах права. Саме вони закладали фундамент того, як має поводитися адвокат і на яких принципах етики базуватися. Існують різні підходи та погляди на це питання, але всі вони вказують на важливість дотримання високих стандартів професійної поведінки та етичних принципів.

Саме поняття адвокатської етики зародилося давно. Уперше згадку про письмовий кодекс щодо діяльності адвокатів можна знайти у Греції V ст. до н. е. у «Законі про адвокатуру» (ῥήτορες), ухваленому в місті Афіни у 404 році до н. е. У Римській імперії впровадження адвокатської етики регулювалося законами і настановами, ухваленими в різні історичні періоди.

Сучасні принципи адвокатської етики здебільшого сформувалися у XIX столітті, коли у країнах Західної Європи та Північної Америки були створені організації з регулювання професійної діяльності адвокатів. Однією з перших таких організацій була Law Society of Upper Canada, заснована в Канаді у 1797 році. Вона стала прототипом в інших країнах світу для решти професійних організацій, що відповідали за дотримання адвокатами професійної етики та регулювання питань, пов'язаних з їхньою діяльністю.

У середині XIX століття виникли перші організації адвокатів, які займалися розробленням правил поведінки для своїх членів. Наприклад, у 1868 році було засновано Французьку національну адвокатську раду, яка створила Кодекс адвокатської етики.

Так, Бакаянова Н. М. та Кісліцина І. О., посилаючись на праці М. Молла, зазначали, що «Адвокатська етика як різновид професійної етики сягає своїм корінням XIX століття. Саме тоді відомий французький адвокат М. Молло заснував правила адвокатської професії, які

до сьогодні не втратили своєї актуальності. Основними принципами, на яких ґрунтується честь адвокатури, М. Молло називав поміркованість, безкорисливість, чесність та незалежність, що серед основних засад займала місце як права, так і обов'язку¹.

У ХХ столітті було розроблено значну кількість міжнародних норм і стандартів з адвокатської етики. Наприклад, Міжнародна адвокатська федерація (МАФ), заснована у 1927 році, створила свій Кодекс адвокатської етики. Він став взірцем для багатьох національних організацій адвокатів.

Сьогодні ж у більшості європейських країн і США адвокат має чималу свободу дій у своїй діяльності, але водночас повинен дотримуватися чітких етичних норм і правил. Наприклад, європейські адвокати мають працювати відповідно до стандартів, установлених Європейською адвокатською спілкою (ССВЕ). Ці стандарти містять вимоги до незалежності адвокатів, конфіденційності інформації, що надходить від клієнтів, та дотримання етичних норм під час виконання професійних обов'язків. Крім того, вони зобов'язані діяти в інтересах своїх клієнтів, дотримуватися високих стандартів професійної компетентності та вести свої справи з чесністю та добросовістю.

Однак попри наявність загальноприйнятих стандартів ССВЕ, кожна з країн Європи має свої національні законодавчі акти та правила щодо адвокатської етики. Вони доповнюють або уточнюють загальні стандарти ССВЕ. Наприклад, власні правила поведінки та етики для адвокатів встановлюють національні адвокатські асоціації у Німеччині, Франції та Італії.

У США ж кожен штат має власні правила щодо адвокатської етики, які регулюють поведінку адвокатів у межах штату. Однак враховуються загальні стандарти етики, розроблені Національною адвокатською асоціацією (АВА). Багато штатів приймають ці загальні стандарти як національні правила або використовують їх як базу для розроблення своїх власних правил.

Усупереч різноманітним стандартам і правилам щодо адвокатської етики в Європі та США основні принципи професійної поведінки залишаються однаковими.

Україна теж має свої правила та стандарти адвокатської етики. Вони визначають норми поведінки адво-

ката, яких він має дотримуватися під час здійснення своєї професійної діяльності.

Історія становлення правил адвокатської етики в Україні починається з часу створення перших адвокатських об'єднань на початку 1990-х років. Саме тоді відбувалися значні соціально-політичні зміни, які вимагали налагодження правової системи та забезпечення прав людини. Тому і виникла потреба в адвокатах, які б здійснювали захист прав та інтересів громадян.

Так, у 1992 році було ухвалено Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який заклав законодавчу основу для розвитку адвокатури в Україні. Згідно з цим Законом адвокати мали право на самостійну професійну діяльність, зокрема на захист прав та інтересів своїх клієнтів у судах та інших органах державної влади.

Задля забезпечення високої якості адвокатських послуг та відповідальної поведінки адвокатів у відносинах із клієнтами, адвокатськими колегами та іншими учасниками правового процесу, у 1993 році було створено Адвокатську палату України. Вона стала відповідальною за реєстрацію та надання ліцензій на адвокатську діяльність, а також за забезпечення дотримання правил адвокатської етики.

А вже у 1998 році були ухвалені перші Правила адвокатської етики в Україні. Вони забороняли адвокатам займатися діяльністю, яка суперечить законодавству, а також встановлювали вимоги до професійної компетентності та добросовісності адвокатів, їхньої поведінки у відносинах із клієнтами та іншими учасниками правового процесу.

У 2002 році було ухвалено нову редакцію Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»². Він закріпив правила адвокатської етики та встановив відповідальність адвокатів за їхні порушення. Згідно зі статтею 4 цього Закону правила адвокатської етики є обов'язковими для всіх адвокатів, які займаються професійною діяльністю на території України.

У 2012 році задля високих стандартів адвокатської етики в Україні було затверджено нові редакції Правил адвокатської етики. Чинні ж Правила адвокатської етики в Україні були ухвалені у 2017 році³. Саме вони визначають основні принципи, якими керуються адвокати.

¹ Адвокатська етика [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання) / Н. М. Бакайнова, І. О. Кісліцина. Одеса : Фенікс, 2020. 127 с. URL: dspace.onua.edu.ua/.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-17 // URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

³ Правила адвокатської етики від 17 листопада 2012 року // URL: zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text.

Правила адвокатської етики України містять такі засади:

1. Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності — робота адвоката передбачає його право на вільне висловлювання думки, незалежність від будь-яких інтересів, дій та владних структур, які можуть зашкодити клієнту. Адвокат може на свій розсуд обирати клієнтів, стратегії захисту, обговорювати фахові проблеми та не може бути обмеженим або підпорядковуватися владним органам чи іншим впливам.

2. Дотримання законності — адвокатська діяльність базується на дотриманні законів та інших нормативних актів, врахуванні високих етичних стандартів без порушення прав та інтересів інших осіб.

3. Пріоритет інтересів клієнта — захист клієнта має відбуватися з урахуванням його інтересів, відповідно до закону і професійних стандартів, ґрунтуватися на практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Не допустиме ігнорування волі клієнта на користь інших осіб, включаючи правозахисника, або будь-яких інших третіх сторін.

4. Неприпустимість конфлікту інтересів — якщо адвокат опинився в конфлікті інтересів, то він має негайно повідомити про це свого клієнта та припинити професійні дії у його справі.

5. Конфіденційність — конфіденційність усієї інформації клієнта та його справи є в пріоритеті адвокатської діяльності. Такі відомості захищаються від розголошення навіть після завершення співпраці з клієнтом, за винятком випадків, передбачених законом або дозволених самим клієнтом.

6. Компетентність і добросовісність — задля досягнення цих засад в Україні запроваджені обов'язкові акредитовані заходи з підвищення кваліфікації адвокатів, які, зокрема, передбачають набрання не менше двох балів із питань Правил адвокатської етики.

7. Повага до адвокатської професії — порядне поведіння, дотримання законів і правил професійної етики, утримання від підриву довіри до інших адвокатів та до судової системи визначають гідного, чесного та справедливого адвоката. Адвокат має керуватися високим рівнем професіоналізму в наданні своїх послуг.

8. Вимоги до рекламування адвокатської діяльності — рекламування послуг має ґрунтуватися

на принципі об'єктивності та без дискредитування інших адвокатів або їхньої діяльності. Не допускається неправдива, викривлена або недостатньо повна інформація про адвоката та його діяльність. Реклама адвокатської діяльності не може використовуватися з метою набуття недостовірних, незаконних або неправомірних переваг у конкурентній боротьбі.

Відтак адвокат зобов'язаний, зокрема:

- не допускати конфлікту інтересів між клієнтом та іншими клієнтами або третіми особами;
- не допускати обману, підроблення документів та іншого маніпулювання доказами у справі;
- не розголошувати конфіденційну інформацію про клієнта та його справу;
- забезпечувати якість та ефективність своєї професійної діяльності;
- дотримуватися професійних стандартів і вимог законодавства;
- бути гідним і порядним представником своєї професії та дотримуватися високих моральних принципів.

Окрім того, існують також вимоги щодо одягу адвоката. Відповідно до пункту 5 статті 12 Правил адвокатської етики, під час здійснення професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися загальноприйнятих норм ділового етикету, зокрема щодо зовнішнього вигляду.

З огляду на вищевказане, українське законодавство містить чіткі вимоги до поведінки адвокатів, їхньої професійної компетентності та добросовісності, дотримання яких є запорукою якості й етичності їхньої роботи. Водночас імплементація деяких принципів поведінки європейських та американських адвокатів також могла б сприяти покращенню стану професійної етики в Україні. Адже сьогодні питання адвокатської етики залишається надзвичайно важливим для всіх адвокатів світу.

Тому імплементація принципів поведінки адвокатів в європейських країнах і США може сприяти покращенню стану професійної етики в Україні та забезпеченню високих стандартів якості та етики в адвокатській діяльності. Однак не може гарантувати їх безпрецедентне дотримання. Адже, як зазначав Антуан-Гаспар Буше д'Аржі: «Прекрасним адвокатом можна бути лише будучи чесною людиною»⁴, тим самим наголошуючи на потребі дотримуватися високих моральних принципів. Тому адвокат має відігравати

⁴ Молло Л. Правила адвокатской профессии во Франции / Традиции адвокатской этики. Избранные труды российских и французских адвокатов (XIX — начало XX в.). — СПб.: Юридический центр Пресс, 2004.

важливу роль не тільки як фахівець з юридичних питань, а і як етичний лідер, який діє в інтересах суспільства в цілому.

Про важливість адвокату володіти високими особистими якостями також зазначає Європейський суд з прав людини: «Професія адвоката є однією з професій, представники якої повинні дотримуватися вищих і більш суворих стандартів поведінки. Не лише загальні стандарти поведінки, але також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики, застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя. Дозвіл будь-якій особі брати участь у цьому процесі незалежно від його або її поведінки дискредитує ідею здійснення правосуддя»⁵.

Таким чином, професія адвоката вимагає від її представників не тільки дотримання вищих стандартів поведінки, спеціальних вимог, установлених законами та правилами професійної етики, у своїй професійній діяльності, але й у повсякденному житті, оскільки його моральна поведінка впливає на довіру суспільства до професії загалом.

На сьогодні законодавство України щодо адвокатської етики не є бездоганим. Удосконалення норм Правил адвокатської етики буде позитивним зрушенням і показником того, що правила можуть трансформуватися відповідно до змін у суспільстві. Адже для втілення демократичних засад професія адвоката вимагає від її представників не тільки спеціальної підготовки та знання законодавства, дотримання норм і правил адвокатської етики, але й високої моральної культури та поведінки.

⁵ Рішення ЄСПЛ по справі *Lekavičienė v. Lithuania*, 27 червня 2017 року, № 48427/09, ECHR 2017.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА БЕРЕЗЕНЬ – КВІТЕНЬ 2023 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

20 березня Директором Бюро економічної безпеки України **Вадимом Мельником** проведено особисту робочу зустріч з Головою Комітету **Володимиром Клочковим** та членом команди Координатора Комітету **Віталієм Федірком**.

У процесі проведених переговорів було обговорено проблемні аспекти взаємодії новоствореного правоохоронного органу та Комітету в частині повідомлення про проведення слідчих (розшукових) дій і «підслідності» органу адвокатського самоврядування. *Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/l7JMPWE.*

20 березня Комітету надійшла інформація від колег із Ради адвокатів Київської області про те, що детективами Бюро економічної безпеки України проводиться обшук за адресою здійснення професійної діяльності адвокатського об'єднання. Адвокати з обшукуваного об'єднання обліковуються за Радами адвокатів міста Києва, Київської, Львівської, Житомирської, Хмельницької та Чернігівської областей.

Член чергової групи Комітету — **Гончаров Михайло**, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022, невідкладно вирушив на місце події.

В процесі проведення обшуку було вилучено ноутбук, який, за словами працівників, містить інформацію з адвокатською таємницею. Відповідні зауваження були долучені до протоколу обшук щодо вилученого майна.

Окрім цього, Комітету надійшло повідомлення від Головного слідчого управління Національної поліції України про наміри провести обшук у помешканні адвоката, який обліковується за Радою адвокатів Закарпатської області.

21 березня член чергової групи представників Комітету — **Надіч Нонна** вирушила за адресою проведення слідчої (розшукової) дії. Під час обшуку було встановлено, що обшукувана особа володіє посвідченням адвоката, однак у Єдиний реєстр адвокатів України не включена. Представник Комітету залишився до завершення процесуальної дії, однак питання щодо наявності статусу адвоката буде розглядатись окремо. *Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/u7JM992.*

Від Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань надійшло повідомлення з проханням забезпечити представників органу адвокатського самоврядування під час проведення обшуку у приміщенні, де здійснює професійну діяльність адвокат, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва.

23 березня два члени чергової групи Комітету — **Федоренко Ігор** та **Бабіков Олександр**, прибули на місце проведення слідчої (розшукової) дії.

У процесі проведення обшуку порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності не виявлено. Носії, що містять інформацію з адвокатською таємницею, не вилучались.

Окрім цього, колеги з Ради адвокатів Київської області повідомили Комітет про те, що слідчими Служби безпеки України проводиться невідкладний обшук за місцем здійснення професійної діяльності трьох адвокатів у м. Києві, які обліковуються за Радами адвокатів міста Києва та Київської області.

Представник Комітету **Бойко Артем** невідкладно вирушив на місце події. Однак до моменту прибуття представника Комітету було повідомлено, що правоохоронці завершили проведення слідчої (розшукової) дії.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/T7J1uAy.

До Комітету надійшло повідомлення про те, що детективами Національного антикорупційного бюро України планується проведення обшуку в офісному приміщенні адвокатського об'єднання, де здійснюють професійну діяльність адвокати, які обліковуються за Радами адвокатів міста Києва та Київської області.

28 березня член чергової групи Комітету — **Солодко Євген** прибув на місце проведення слідчої (розшукової) дії.

У процесі проведення обшуку детективом було зроблено копію жорсткого диску робочого комп'юте-

ра адвоката, який містить інформацію з адвокатською таємницею. Відповідні зауваження долучено до протоколу обшуку.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/07J1k1W.

Комітету від НАБУ надійшло повідомлення про наміри провести слідчу (розшукову) дію за адресою реєстрації місця проживання адвоката, що обліковуються за Радою адвокатів міста Києва.

31 березня член чергової групи представників Комітету — **Захаров Артем** вирушив на місце проведення обшуку.

Прибувши за вказаною адресою, він установив, що сам адвокат за вказаною адресою не проживає, однак там мешкає його родич. Зв'язавшись із адвокатом та пояснивши ситуацію, представник Комітету під відеозапис отримав прохання залишитись до завершення слідчої (розшукової) дії, адже в приміщенні знаходяться матеріали, що містять адвокатську таємницю. Натомість, у процесі проведення обшуку за цією адресою сам адвокат так і не з'явився, а матеріалів з адвокатською таємницею не було виявлено.

Комітет припускає, що така поведінка адвоката, у домоволодінні якого проводилась слідча (розшукова) дія, є маніпулятивною з метою виконання представником Комітету функцій безоплатного адвоката.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/m7J1Dvm.

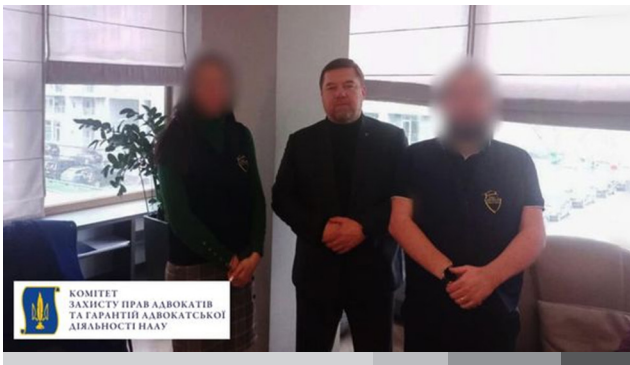
4 квітня до НААУ надійшов лист від Головного слідчого управління ГУ НП у м. Києві про те, що працівниками поліції вже проводяться процесуальні дії щодо адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва.

Невідкладно члени чергової групи Комітету — **Клочков Володимир** та **Шишка Юлія** вирушили на місце проведення процесуальної дії в один із столичних торгових центрів.

Прибувши на місце події, представники Комітету встановили, що правоохоронці провели негласні слідчі (розшукові) дії у формі контролю за вчиненням злочину, після чого адвоката було затримано на місці в порядку ст. 208 КПК. Дочекавшись представників Комітету, правоохоронці здійснили особистий обшук затриманого адвоката та вилучили його особистий мобільний телефон. Також було виявлено та вилучено грошові кошти в національній та іноземній валюті.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/q7J1Bcv.

До Комітету від Головного слідчого управління ДБР надійшло повідомлення про те, що планується

проведення трьох слідчих (розшукових) дій за адресами місць здійснення професійної діяльності та мешкання адвокатів.

6 квітня члени чергової групи Комітету — **Пеліхос Євген, Піліпенко Дмитро, Юрченко Олег, Бойко Галина та Шишка Юлія** вирушили на місця проведення слідчих (розшукових) дій.

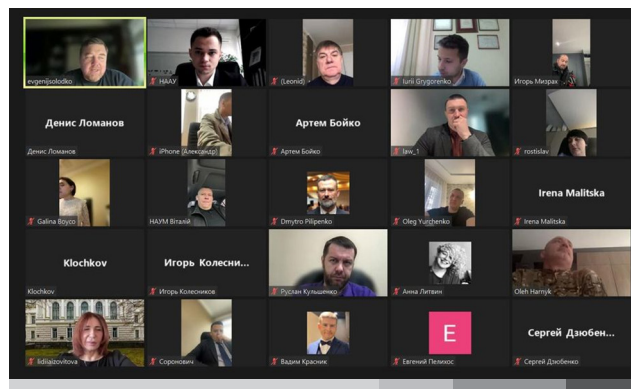
Представниками Комітету було встановлено, що ухвали слідчого судді на проведення обшуків у правоохоронців відсутні. Слідчі ДБР заявили про здійснення невідкладних обшуків у порядку ч. 3 ст. 233 КПК та проникли у володіння адвокатів. Представники Комітету заперечували проведення безпідставних слідчих (розшукових) дій, однак це не стало перешкодою для правоохоронців.

Окрім цього, на «гарячу лінію» Комітету надійшов дзвінок від адвоката про те, що його не допускають на обшук до свого клієнта. Неабияким здивуванням стало те, що цей адвокат надає правову допомогу своєму колезі-адвокату у тому самому кримінальному провадженні, в рамках якого проводились обшуки працівниками ДБР. **Бойко Артем та Ломанов Денис** вирушили на місце події, де склали Акт про недопуск адвоката до клієнта, викликали слідчо-оперативну групу та подали заяву про вчинення злочину.

На телефон «гарячої лінії» продовжують надходити дзвінки від адвокатів, права яких були порушені, в рамках сьогоднішніх дій співробітників ДБР. У зв'язку з цим керівництвом НААУ та Комітету прийнято рішення провести позачергове засідання Ради Комітету з метою розгляду порушень професійних прав адвокатів.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/A7J0afU.

10 квітня відбулось екстрене засідання Ради Комітету з метою обговорення проведених 6 квітня 2023 року цинічних «невідкладних» обшуків слідчими ДБР. До засідання долучилось керівництво Національної асоціації адвокатів України, члени оперативних груп Комітету та адвокати, чий професійні права було порушено.

В ході обговорення було заслухано адвокатів, які безпосередньо перебували на місці подій, досліджено протоколи обшуків та проаналізовано обставини справ. Окрім цього, свої пояснення надали адвокати, які представляли за договором інтереси обшукуваних адвокатів.

За результатами засідання Комітетом було одностайно засуджено порушення професійних прав та гарантій адвокатів та підготовлено відповідний висновок на базі розглянутих матеріалів.

Комітет направив звернення до Голови НААУ, РАУ з метою здійснити, в межах повноважень, заходи, направлені на відновлення порушених правоохоронними органами прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, у тому числі для неприпустимості подібних порушень у подальшому.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/z7J0YqG.

Комітету надійшло повідомлення від Головного слідчого управління СБУ про здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення,

передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 111-2 КК України. У ході досудового розслідування виникла необхідність проведення слідчих дій у володінні адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва.

10 квітня член чергової групи представників Комітету — **Герасименко Марк** вирушив на місце проведення слідчої (розшукової) дії.

У результаті проведеного обшуку, були вилучені документи, які містять інформацію з адвокатською таємницею. Відповідні зауваження відображені у протоколі обшуку.

10 квітня Комітету надійшло два повідомлення від Головного слідчого управління СБУ про те, що потрібно невідкладно прибути на місця проведення ще двох процесуальних дій. На місця подій вирушили представники Комітету **Сорокін Дмитро та Левадний Олександр**. У ході проведення другого обшуку порушень професійних прав не було виявлено, адвокатську таємницю не порушено.

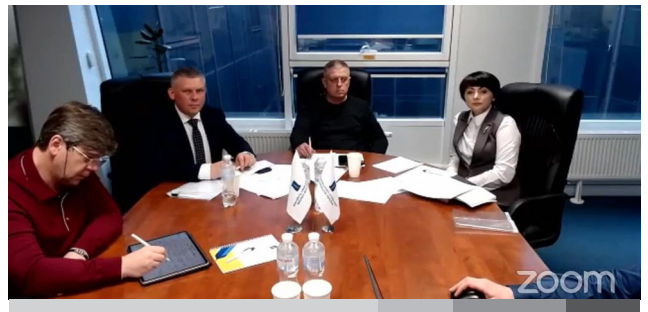
Враховуючи значні розміри приміщення, де проводився третій обшук, — на нього вирушили: **Клочков Володимир, Солодко Євген, Ломанов Денис, Юрченко Олег та Юрченко Юрій**. У результаті проведеної процесуальної дії порушень професійних прав та гарантій адвокатів не допущено.

Окрім цього, виявивши місце здійснення професійної діяльності адвоката, який обліковується за Радою адвокатів Київської області, запросили на обшук обласних представників адвокатського самоврядування. Дочекавшись представника РАКО, слідчі СБУ прийняли рішення відмовитись від обшуку цього приміщення.

Після завершення слідчої (розшукової) дії у будівлі, вказаній в ухвалі слідчого судді, правоохоронці намагались провести обшук у сусідній, яка відносилась до володіння підприємства. Вони намагались проникнути у володіння адвоката, мотивуючи це невідкладністю, передбаченою ч. 3 ст. 233 КПК України. Однак силами Комітету було переконано слідчих змінити свою позицію та не проводити невідкладний обшук у адвокатів.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/X7J2iPd.

12 квітня за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему «Гарантії прав адвокатів та адвокатської діяльності під час кримінальних проваджень».

Актуальність заходу обумовлена тим, що під час здійснення кримінальних проваджень, у т. ч. під час оглядів, обшуків приміщень та інших володінь адвокатів, реалізації ухвал слідчих суддів про тимчасовий доступ до речей і документів, що перебувають у володінні адвокатів, відбуваються грубі порушення вимог ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 161 КПК України.

Учасниками обговорено: порядок проведення обшуків у адвокатів та недопустимості вилучення інформації з адвокатською таємницею, процедуру повідомлення Комітету про слідчі (розшукові) дії та інші поширені порушення професійних гарантій адвоката. Окрім цього, Головою Комітету **Володимиром Клочковим** було надано застереження адвокатам щодо недопустимості добровільного розголошення адвокатської таємниці. *Запис круглого столу за посиланням: URL: surl.li/ghzhd.*

До Комітету від БЕБ надійшло повідомлення про те, що планується проведення слідчої (розшукової) дії за адресою місця здійснення професійної діяльності адвокатів, які обліковуються за Радами адвокатів міста Києва та Київської області.

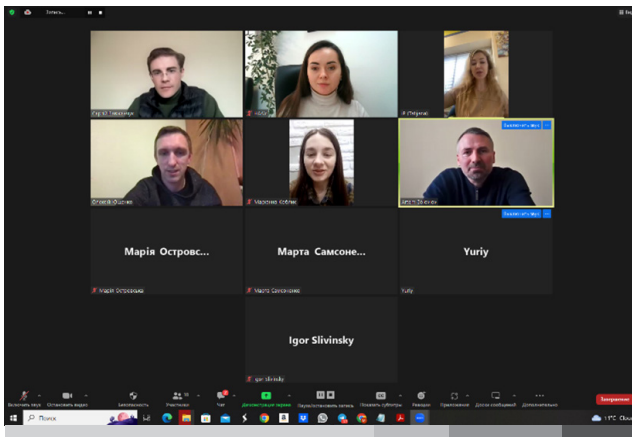
13 квітня три представники Комітету — **Левадний Олександр, Бернацький Іван та Логвинський Олександр** вирушили на місце проведення слідчої (розшукової) дії.

Прибувши на місце подій, встановили, що адвокатів за адресою проведення обшуку не виявлено. У результаті представники Комітету покинули місце проведення процесуальної дії.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/c7J2Ec0.

КОМІТЕТ ЗАКОНОТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6 квітня відбулося засідання Комітету. Під час засідання обговорювалися поточні питання діяльності Комітету, зокрема необхідність проведення аналізу доопрацьованого законопроекту стосовно пенсійного

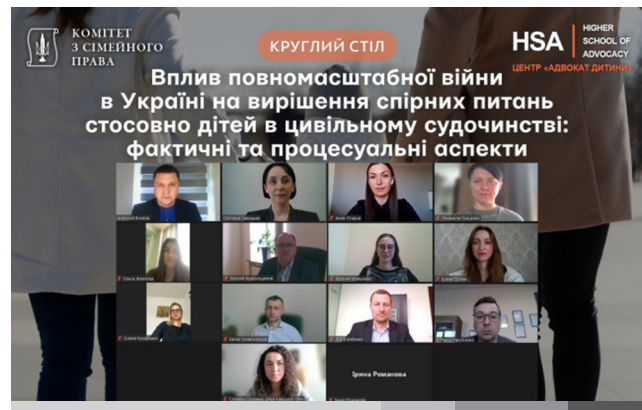

забезпечення адвокатів, проекту Закону України про внесення змін до законодавства щодо підтвердження повноважень адвоката у судових справах по КУпАП та у виконавчому провадженні.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

27 березня за ініціативою Комітету спільно з Центром «Адвокат дитини» ВША НААУ проведено круглий стіл «Вплив повномасштабної війни в Україні на вирішення спірних питань стосовно дітей в цивільному судочинстві: фактичні та процесуальні аспекти».

До участі у заході долучилися судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду **Євгеній Краснощоків** і **Євген Синельников**, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області **Євгенія Мнишенко**,

начальник Служби у справах дітей та сім'ї Київської обласної державної адміністрації (Київської обласної військової адміністрації) **Ірина Антошко** та начальник відділу захисту прав дітей Служби у справах дітей та сім'ї м. Києва **Ірина Романова**.

Спікерами заходу виступили адвокати, члени Комітету, Центру сімейного права ВША НААУ **Людмила Гриценко, Анна Осадча, Ольга Філатова, Ірина Попіка, Юрій Бабенко, Олена Кухаренко, Анатолій Волков**.

Модерувала захід заступник Голови Комітету **Світлана Савицька**.

Деталі обговорення на сайті НААУ: URL: bit.ly/3GK3gKX.

НААУ направила до Верховної Ради України заваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо зміни терміну розгляду заяв про розірвання шлюбу» (реєстр. № 9043 від 21.02.2023). Відповідний правовий аналіз здійснив Комітет.

Метою законопроекту є зміна (збільшення) термінів розгляду заяв про розірвання шлюбу з метою надати більше часу для обдумування та примирення подружжя.

НААУ виступає проти ухвалення відповідного законопроекту в його запропонованій редакції, адже він не вирішує ті завдання, які ставить перед собою.

Подавши заяву про розлучення, чоловік чи жінка вже прийняли для себе рішення, і навіть якщо воно емоційне — це свідчить, що взаємовідносини у такої пари нездорові, які завдають кожному з них та дітям ще більшої травматизації.

З детальними зауваженнями та пропозиціями можна ознайомитися за посиланням: URL: bit.ly/40dLtcU.

На ресурсах Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані:

1) статті членів Ради та регіональних представників:

Людмила Гриценко:

— «Строки в цивільному процесі через призму воєнного стану» (підсумки вебінару): URL: bit.ly/41wbCOy;

— «Національне законодавство та досвід територіальних громад з питань евакуації дітей в умовах війни» (з доповіді на фаховій дискусії): URL: [/bit.ly/3KHvCaq](https://bit.ly/3KHvCaq);

— «Доступ дитини до правосуддя в сучасних реаліях: про виклики сьогодення, бар'єри та можливості» (з доповіді на круглому столі): URL: bit.ly/3UFwQwO.

Юрій Бабенко: «Закриття/зупинення справ судом стосовно дітей, які евакуювались за межі України» (з доповіді на круглому столі): URL: bit.ly/3KLOEOV.

Лариса Гретченко: «Як розпізнати булінг в закладі освіти? — ключові ознаки і характерні прояви цькування»: URL: bit.ly/41CRaeZ.

2) відповіді членів Ради Комітету на питання адвокатів:

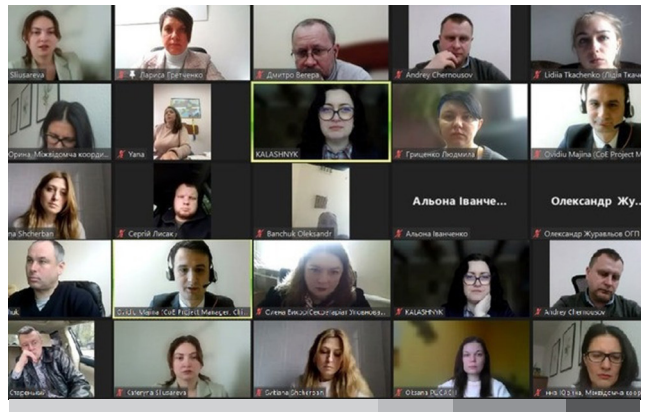
— **відповідає Ірина Попіка:** Мати померла, бабуся перешкоджає спілкуванню батька з дітьми, батько має бажання забрати дітей жити з собою, діти проти, оскільки їх налаштували багато років проти батька. Який має бути алгоритм дій, щоб допомогти батькові забрати дітей від бабусі? Відповідь: URL: bit.ly/3MMu5T8.

— **відповідає Інна Скузь:** Чи можна наразі зняти особу (колишнього з подружжя, якщо він проживає із власником) з реєстрації, без звернення до суду (без позову про втрату права користування житлом)? Відповідь: URL: bit.ly/3A2nQT9.

— **відповідає Ольга Філатова:** Право на приватизацію службової квартири одноособово. Які докази потрібно зібрати? Відповідь: URL: bit.ly/43FKUVg.

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

13 квітня члени Ради Комітету взяли участь в онлайн-презентації звіту проєкту Ради Європи «Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні» на тему «Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні. Практичні аспекти».

Звіт містить інформацію про:

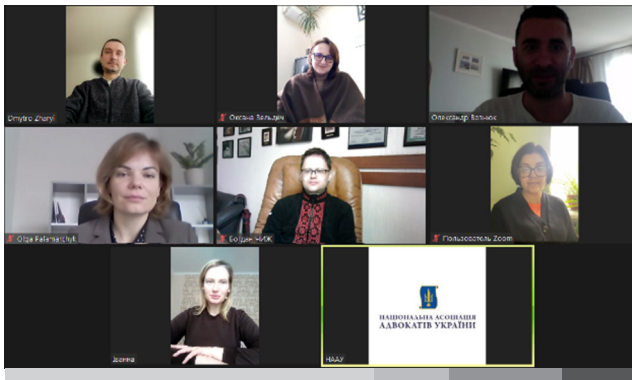
- профілактику правопорушень серед неповнолітніх;
- перекваліфікацію звинувачень проти неповнолітніх у суді;
- застосування примусових заходів виховного характеру до дітей;
- реінтеграцію дітей, які перебувають у конфлікті із законом;
- спеціалізацію органів ювенальної юстиції;
- збір даних та незалежний моніторинг тощо.

Національна асоціація адвокатів України бере активну участь у цій роботі і підтримує позитивні зміни, що відбуваються в реформуванні ювенальної юстиції, завдячуючи досвіду наших міжнародних партнерів і безпосередньо Офісу Ради Європи в Україні.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

6 квітня відбулося чергове засідання Комітету. На зустрічі обговорено план діяльності Комітету на 2023 рік, зокрема:

— проведення навчальних заходів (вебінарів, семінарів тощо) на базі НААУ за ініціативою Комітету спільно з Вищою школою адвокатури НААУ;

— включення та робота членів Комітету у робочих групах Верховної Ради України, які стосуються питань захисту прав осіб з інвалідністю;

— участь представників Комітету у круглих столах, конференціях, форумах;

— підготовка до форуму «**Суд без бар'єрів під час воєнного стану**» спільно з Верховним Судом, Радою суддів України, Вищою радою правосуддя, Державною судовою адміністрацією, апеляційним та місцевими судами, міністерствами і відомствами центральних органів виконавчої влади, народними депутатами, провідними українськими та міжнародними громадськими об'єднаннями.

Зважаючи на тривалу дію правового режиму воєнного стану, Голова Комітету **Олександр Вознюк** наголосив на необхідності написання методичних матеріалів для адвокатів з питань захисту прав вразливих груп населення, у тому числі осіб з інвалідністю; підготовки статей (правових позицій) щодо соціальних прав і захисту осіб з інвалідністю під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. А також активної участі членів Комітету в аналізі законопроектів з питань захисту прав і свобод осіб з інвалідністю та надання зауважень, пропозицій, рекомендацій, розгляду заяв та звернень громадян зі статусом особи з інвалідністю, які звернулися до НААУ, та їх розподілу між членами Комітету.

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

10 квітня відбулось чергове засідання Комітету. Для членів Комітету вже стало доброю традицією залучення на засідання зовнішніх експертів. Цього

разу **Наталія Літвінська**, заступник директора Департаменту охорони здоров'я ЛОБА, виступила з доповіддю на тему «Спроможна мережа: сучасні трансформаційні підходи».

На порядку денному було чимало питань, зокрема обговорення організації заходів, приурочених до Європейського дня захисту прав пацієнтів та Міжнародного дня прав дітей. Також члени Ради Комітету з'ясували стан підготовки до заходу — науково-практичної конференції на тему «**Медичне право України: сучасні досягнення та перспективи розвитку**», присвяченої 10-річчю з дня створення першої в Україні кафедри медичного права, що організовується спільно з кафедрою медичного права ЛНМУ ім. Д. Галицького та Комітетом медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ.

Комітет долучився до відзначення **Європейського дня захисту прав пацієнтів, який святкують щорічно 18 квітня**. Члени Комітету провели калейдоскоп заходів по всіх куточках України, приурочених до цього свята, зокрема:

— Ірина Сенюта виступила у прямому етері на телеканалі Перший Західний з інтерв'ю щодо актуальних питань захисту прав пацієнтів;

— Оксана Вітязь провела консультування пацієнтів Медичного центру «Сілиця» у м. Хмельницькому;

— Тетяна Водоп'ян, Євген Шкаленко та Юлія Миколаєць підготували відповіді на запитання пацієнтів щодо важливих питань медичного права для платформи ВША НААУ;

— Міла Хмара провела консультування пацієнтів-військових, які перебувають на лікуванні в Рівненському обласному військовому госпіталі;

— Оксана Міськів провела консультування пацієнтів-військових, які перебувають на лікуванні в Івано-Франківському обласному госпіталі ветеранів війни;

— 14 квітня Юлія Савелова провела вебінар для здобувачів вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету на тему «Алгоритми захисту прав пацієнтів в Україні».

АКТИВНОСТІ ЧЛЕНІВ КОМІТЕТУ В ПЕРІОД 20.03.2023 — 20.04.2023

20 березня Тетяна Матова брала участь у Першому регіональному форумі Відновлення та Модернізації України, який був проведений на базі Державного Університету економіки та технологій.

21 березня Зінаїда Чуприна провела вебінар для Ради адвокатів Донецької області на тему «Алгоритми роботи над медичними справами».

23 березня Зінаїда Чуприна провела вебінар для Ради адвокатів Львівської області на тему «Право лікаря на відмову від пацієнта».

3 квітня Зінаїда Чуприна провела вебінар для Ради адвокатів Івано-Франківської області на тему «Алгоритми роботи над медичними справами».

11 квітня Оксаною Вітязь проведено вебінар у рамках підвищення кваліфікації адвокатів Тернопільської області на тему «Лікарська таємниця. Забезпечення права на збереження медичної інформації про пацієнта. Доступ до медичної інформації в умовах воєнного стану».

14 квітня Ірина Сенюта провела відкриту лекцію для науково-педагогічних працівників та студентів Державного університету інфраструктури та технологій на тему «Медичне право як неоціненний інструмент у професійній скарбниці правника».

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ «АДВОКАТ ЗСУ»

Ірина Сенюта та Оксана Міськів беруть активну участь у волонтерському русі «Адвокат ЗСУ». За звітний період адвокатами підготовлено низку консультацій.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТУ З ВША НААУ В МЕЖАХ ОНЛАЙН-КУРСУ РАДИ ЄВРОПИ HELP «ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ БІОМЕДИЦИНИ»

Зінаїда Чуприна, Олександр Корнага, Вікторія Валах, Оксана Міськів та Наталія Маркочева є тренерами онлайн-курсу Ради Європи HELP «Основні принципи захисту прав людини у сфері біомедицини», автором і координатором курсу — Ірина Сенюта, технічний менеджмент забезпечує Христина Терешко.

ПІДГОТОВКА ТЕМАТИЧНИХ СТАТЕЙ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Юлія Миколаєць підготувала наступні публікації:

1. Ліцензія на поводження з небезпечними медичними відходами: як отримати та внести зміни. Спеціалізований щомісячний журнал. Довідник головної медичної сестри. № 04, березень, 2023. С. 24-28.

2. Медична документація фельдшерсько-акушерського пункту: як дотримати вимог законодавства. Спеціалізований щомісячний журнал. Довідник головної медичної сестри. № 04, березень, 2023. С. 35-40.

3. Чи має право медпрацівниця виїхати за кордон під час воєнного стану і чи обов'язково звільнитися. Спеціалізований щомісячний журнал. Управління закладом охорони здоров'я. № 4 (196), квітень, 2023. С. 53-56.

4. Способи легалізації закордонного свідоцтва про смерть для допомоги на поховання. Спеціалізований щомісячний журнал. Кадровик-01. № 4 (197), квітень, 2023. С. 21-26.

Крім того, Юлія Миколаєць надала консультації на платформі Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я):

— За чий кошт проводити медичні огляди на сп'яніння: [URL: bit.ly/3obXN9p](http://bit.ly/3obXN9p).

— Яку медичну документацію має вести ФАП: [URL: bit.ly/41nHqFx](http://bit.ly/41nHqFx).

— Чи має право бригада ЕМД відмовитися транспортувати пацієнта не за клінічним маршрутом: [URL: bit.ly/3GRslno](http://bit.ly/3GRslno).

Комітет підготував бюлетень за грудень 2022 року — лютий 2023 року.

До вашої уваги представлено: новини Комітету, актуальні зміни до законодавства, огляд судової практики Верховного Суду та практика ЄСПЛ, перелік наукових публікацій, анонси майбутніх заходів,

відповіді членів Ради Комітету на запитання адвокатів.

Детальніше з напрацюваннями Комітету можна ознайомитися за посиланням: URL: bit.ly/3mApSXO.

НААУ направила до робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України зауваження та пропозиції до проєкту Кримінального кодексу України у контексті охорони здоров'я (станом на 30.01.2023). Правовий аналіз здійснено *Комітетом*.

Доцільність внесення змін до проєкту Кримінального кодексу України у контексті охорони здоров'я прокоментувала д. ю. н., професор, голова Комітету **Ірина Сенюта**: «Професійна спільнота занепокоєна відсутністю спеціального складу злочину щодо неналежного надання медичної допомоги, адже кваліфікація протиправних дій медичних працівників на підставі загальних статей призведе до проблем у правозастосуванні та латентності злочинів. Незрозумілою є позиція законотворця, чому є спеціальні статті щодо, приміром, штучного переривання вагітності, проте немає окремої статті за неналежне чи невиконання професійних обов'язків медиком, дії якого при смерті пацієнта слід буде кваліфікувати за статтею вбивство з необережності, що з огляду на тривале існування ст. 140 КК України видається невиправданим, а також породить суспільний резонанс у медичній спільноті. Вважаємо за необхідне повернути спеціальний склад злочину до Кодексу, що і було в попередній редакції проєкту».

З детальними зауваженнями та пропозиціями можна ознайомитися за посиланням: URL: bit.ly/3UNybO5.

КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

НААУ направила до Верховної Ради України зауваження та пропозиції до проєкту Закону України «**Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань**» (реєстр. 8313 від 27.12.2022).

Відповідний правовий аналіз документа здійснив Комітет.

Метою прийняття законопроєкту є уточнення та осучаснення окремих норм законодавства, що регулюють питання надання та використання відпусток. У пояснювальній записці зазначено, що законодавство про працю потребує модернізації з урахуванням змін його окремих положень, що відбулися в останні роки, досвіду пандемії COVID-19, реалій воєнного стану та необхідності швидкого післявоєнного відновлення країни.

НААУ вважає за доцільне підтримати законопроєкт за умови врахування висловлених серед іншого таких пропозицій:

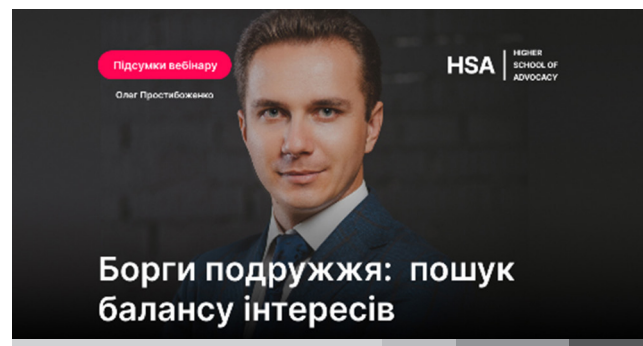
— заміна надання судового рішення довідкою в довільній формі для отримання відпустки по догляду за дитиною батьком цієї дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини;

— удосконалення норми щодо надання відпустки при народженні дитини лише одній з осіб (батьку, бабі або діду, або іншому повнолітньому родичу дитини) за умови надання іншими особами довідок з місця роботи про ненадання ним такої відпустки.

З детальними зауваженнями та пропозиціями можна ознайомитися за посиланням: URL: bit.ly/3L4z6Vv.

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опублікована стаття про підсумки вебінару Голови Комітету **Олега Простибоженка** на тему «**Борги подружжя: у пошуках балансу інтересів**».

Перегляд: URL: bit.ly/3L4x9rZ.

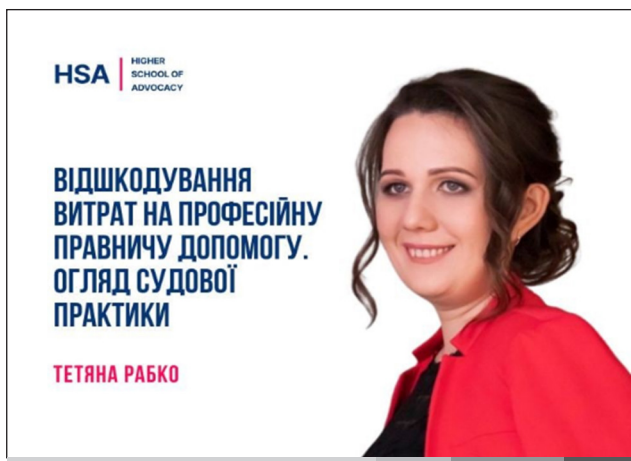

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

19 квітня членкиня Ради Комітету **Тетяна Рабко** провела вебінар на тему «Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Огляд судової практики»

На ресурсах ВША НААУ було опубліковано тематичні публікації **Тетяни Рабко**:

— Проведення судового засідання в режимі відео-конференцв'язку через призму судової практики: [URL:surl.li/gohwr](https://surl.li/gohwr);

— Електронний документ та можливість підписання одного файлу декількома електронними підписами: [URL:surl.li/gohww](https://surl.li/gohww).

КОМІТЕТ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Заступник Голови Комітету, Віце-президент ЕУВА **Сергій Барбашин** взяв участь як спікер в освітньому дні весняної конференції **Європейської асоціації молодих адвокатів ЕУВА 2023**.

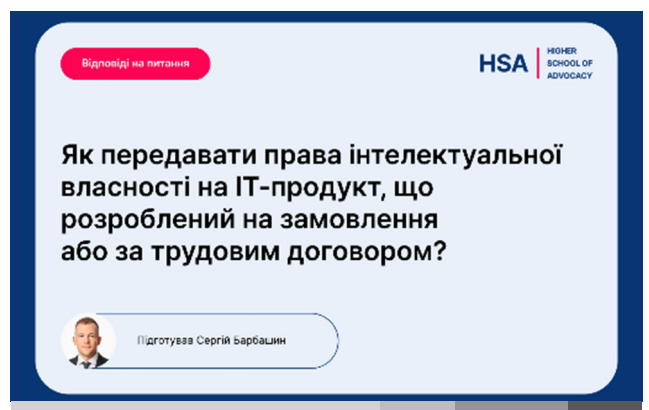
Адвокат розкрив тему: «Як ідентифікувати та передати права інтелектуальної власності в ІТ». Під час доповіді з учасниками розглянули, що ІТ-продукт

має комплексну структуру та містить різні складові. До структури готового продукту можуть входити торговельні марки, патенти, майнові та авторські права тощо. Для систематизації та захисту об'єктів ІВ потрібно їх правильно ідентифікувати та передати від учасників (розробників, дизайнерів) команди до замовника (роботодавця).

Деталі доповіді на сайті НААУ: [URL: bit.ly/3U5f3cf](https://bit.ly/3U5f3cf).

У межах рубрики Вищої школи адвокатури НААУ #ВідповідіЛекторівВША, Заступник Голови Комітету **Сергій Барбашин** відповів на запитання адвокатів:

Як передавати права інтелектуальної власності на ІТ-продукт, що розроблений на замовлення або за трудовим договором? *Відповідь*: [URL: bit.ly/3UE1bGp](https://bit.ly/3UE1bGp).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕТОРІВ

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опублікована стаття Секретаря Ради Комітету **Кирила Кузнецова** на тему «Електронні гроші. Час настав? Переваги та можливі ризики».

Перегляд: [URL: bit.ly/3UIFhS9](https://bit.ly/3UIFhS9).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

24 березня у НААУ за ініціативи Комітету відбувся вебінар «Рік роботи Бюро економічної безпеки України: підсумки, прогнози, перспективи».

Захід відкрив Голова Комітету з питань митного та податкового права **Яків Воронін**. Модерував — заступник Голови Комітету з питань митного та податкового права **Дмитро Юровський**.

До участі у заході було запрошено Директора БЕБ Вадима Мельника, який розповів про особливості формування та діяльності Бюро економічної безпеки у сфері аналітики, оперативного-розшукової діяльності, досудового розслідування. Окрему увагу спікер приділив питанню взаємодії БЕБ з іншими ЦОВВ (ДПС України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна служба фінансового моніторингу та інші). Також було розкрито питання щодо особливостей міжнародної співпраці БЕБ та труднощів, які виникають у матеріально-технічному та інформаційному забезпеченні діяльності БЕБ.

Зокрема, обговорювалися питання щодо:

- удосконалення нормативно-правового регулювання кримінальної аналітики;
- імплементації і взаємозв'язку ІLP-моделі з нормами кримінально-процесуального законодавства та законодавства про оперативного-розшукову діяльність;
- посилення захисту прав адвокатів на досудовому розслідуванні у кримінальних провадженнях, підслідних БЕБ;
- необхідності безумовного виконання ухвал слідчих суддів про повернення майна.

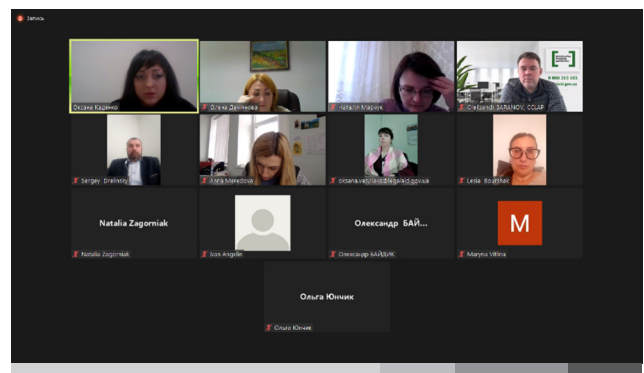
У обговоренні взяли участь адвокати, члени комітетів НААУ: **Сергій Педак, Ірина Нараєвська, Бог-**

дан Коваль, Денис Дьомін, Олександр Коваленко, Кристина Шох.

За результатами зустрічі учасники дійшли висновку про необхідність поглиблення взаємодії між комітетами НААУ та БЕБ з метою ефективного захисту прав адвокатів під час здійснення досудового розслідування БЕБ. Також є потреба в залученні адвокатів для надання методичної допомоги в удосконаленні нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність БЕБ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

29 березня відбулося засідання Комітету, присвячене обговоренню проблемних питань оплати роботи адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Під час засідання було розглянуто звернення адвоката Гержової Г. Г., що напередодні надійшло до НААУ. Члени Комітету дійшли висновку, що дійсно, є безліч запитань до функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні. Так, члени Комітету погодили необхідність направити до КМУ лист від НААУ з наданням пропозицій щодо умов оплати винагороди, умов договорів з адвокатами і з казначейством, де вирішується черговість здійснення оплати винагороди адвокатам, оновлення процедури розрахунку з пропозицією створити робочу групу разом з представниками КМУ та Мін'юсту або КЦ.

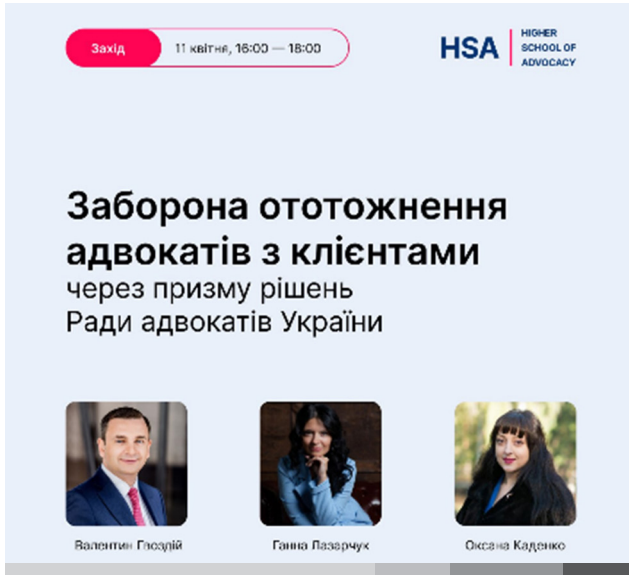

30 березня члени Комітету долучилися до робочої зустрічі Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Кіровоградській та Миколаївській областях. Зустріч була присвячена питанню подання звітності в електронному вигляді: «Порядок подання звітності за допомогою КЕП, а також інші актуальні питання щодо взаємодії адвокатів з системою БПД».

11 квітня Голова Комітету **Оксана Каденко** взяла участь у вебінарі «Заборона ототожнення адвокатів з клієнтами через призму рішень РАУ», де розповіла про проблему ототожнення адвокатів, які співпрацюють з системою надання безоплатної правової допомоги з клієнтами.

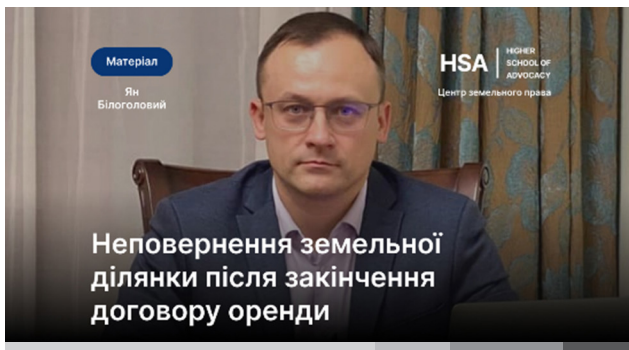

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані:

1) статті членів Ради:

Яна Білоголового на тему: «Неповернення земельної ділянки після закінчення договору оренди»: [URL: bit.ly/3KJoLwF](https://bit.ly/3KJoLwF).

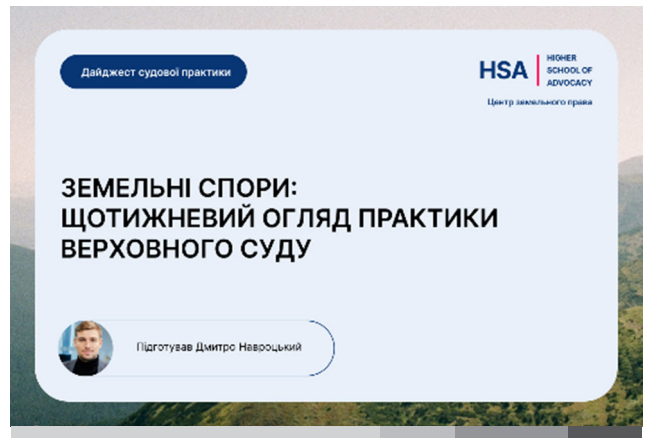
Підсумки вебінару Дмитра Навроцького «Повноваження прокуратури на звернення до суду щодо захисту інтересів держави»: [URL: bit.ly/40dbtyb](https://bit.ly/40dbtyb).

2) матеріали в рубриці «Відповіді на питання»: — відповідає Дмитро Навроцький:

Як зареєструвати право постійного користування на землю за ФГ після смерті засновника? *Відповідь:* [URL: bit.ly/3L31O9k](https://bit.ly/3L31O9k).

Яка різниця між орендою і суборендою земельної ділянки? *Відповідь:* [URL: bit.ly/41jy7GD](https://bit.ly/41jy7GD).

3) матеріали в рубриці «Земельні спори: огляд практики Верховного Суду» від Дмитра Навроцького:

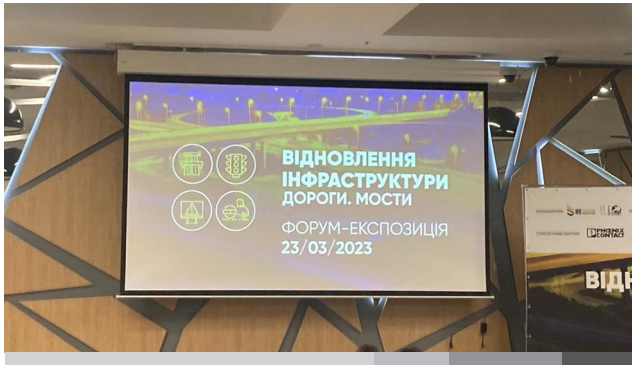

- 08.02.2023 — 14.02.2023: [URL: bit.ly/41Ao4ww](https://bit.ly/41Ao4ww).
- 01.03.2023 — 07.03.2023: [URL: bit.ly/43Hjq1U](https://bit.ly/43Hjq1U).
- 14.03.2023 — 20.03.2023: [URL: bit.ly/3L2TEha](https://bit.ly/3L2TEha).
- 22.03.2023 — 30.03.2023: [URL: bit.ly/3KKMlcs](https://bit.ly/3KKMlcs).
- січень — березень 2023 року: [URL: bit.ly/40gJrC6](https://bit.ly/40gJrC6).

КОМІТЕТ З БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

23 березня Голова Комітету **Олег Поваляєв** взяв участь у форумі-експозиції «Відновлення інфраструктури. Дороги. Мости». Захід був спрямований на відкритий діалог щодо спільних дій та можливостей у відновленні дорожньо-транспортної інфраструктури. Під час заходу було розглянуто питання щодо:

- зруйнованої інфраструктури: роль державного регулювання та участь у керуванні процесами відбудови;
- дорожньої інфраструктури: відновлення та розвиток;
- реальних кейсів у нереальних умовах.

3 квітня секретар Комітету **Ігор Андрєєв** та членкиня Ради Комітету **Інна Яремova** взяли участь у круглому столі на тему: «Комплексна реконструкція кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду: проблеми та перспективи». Захід був організований Комітетом ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Під час круглого столу обговорювалися законодавчі зміни у сферах містобудування, земельних відносин, будівництва, інвестиційної та фінансової діяльності при здійсненні комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду для ство-

рення комфортного житла і комфортного життєвого середовища, особливості здійснення реконструкції в межах історичних ареалів населених місць, зонах охорони пам'яток культурної спадщини, буферних зонах об'єктів всесвітньої спадщини, передусім, запропоновані проектом Закону України «Про здійснення комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» (реєстр. № 6458). Цей проект внесено Кабінетом Міністрів України як суб'єктом права законодавчої ініціативи та прийнято Парламентом у першому читанні за основу 21 вересня 2022 року. Наразі цей проект готується Комітетом для розгляду у другому читанні.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

21 квітня за ініціативою Комітету та у співпраці з Молодіжним комітетом — UNBA NextGen відбувся вебінар «Запобігання та протидія дискримінації в Україні».

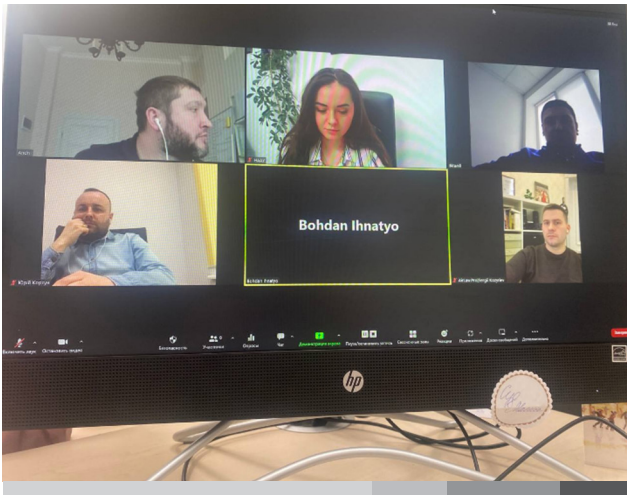
Під час вебінару **Віталій Єлов** та **Алла Філатова** розповіли про:

1. Закріплення принципу недискримінації в міжнародно-правових та національно-правових актах;
2. Сфери застосування Закону України «Про засади протидії та запобігання дискримінації»;
3. Визначення поняття дискримінації та її ознак;
4. Поняття та сутність форм дискримінації;
5. Відповідальність за порушення антидискримінаційного законодавства.

КОМІТЕТ З ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

21 березня відбулося засідання Комітету. На порядку денному стояли питання щодо плану діяльності Комітету на 2023 рік, необхідності здійснення

правового аналізу законопроектів у сфері діяльності Комітету.

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

28 березня у НААУ за ініціативи Комітету відбувся круглий стіл на тему «Судова практика воєнного стану у трудових спорах».

Захід відкрила модератор, Голова Комітету з трудового права НААУ **Вікторія Поліщук**, звернувши увагу колег на проблеми єдності судової практики у сфері застосування норм трудового законодавства серед судів першої та апеляційної інстанцій.

Участь у обговоренні також узяли: **Алла Андрушко**, **Наталія Кайда**, **Ганна Лисенко**, **Дмитро Навроцький**.

За результатами обговорення його учасники дійшли висновку, що висвітлення та узагальнення судової практики, яка формується за час воєнного стану, є необхідним кроком на шляху належного захисту адвокатами прав та інтересів працівників і роботодавців.

У **березні-квітні** члени Комітету активно долучилися до написання та публікації фахових статей:

— «Мобінг на роботі. Нові підстави для звільнення та відповідальність роботодавця» — **Наталія Матвійчук**, URL: surl.li/goprj;

— «Звільнення працівників: про нові правила та актуальну судову практику розповіла адвокат» — **Ганна Лисенко**, URL: surl.li/gopst;

— «Середній заробіток за час вимушеного прогулу та заробіток за час затримки розрахунку мають різну правову природу» — **Наталія Кайда**, URL: surl.li/gahxs;

— Відповідь адвоката: «Розкажіть про рішення суду, в якому визначено, що заява працівника про звільнення, відправлена електронною поштою, була визнана не отриманою роботодавцем, і тому звільнення визнано обґрунтованим?» — **Ганна Лисенко**, URL: surl.li/gopxt;

— «Проблемні питання притягнення працівників до матеріальної відповідальності. Практика ВС» — **Вікторія Поліщук**, URL: surl.li/gopyt;

— «Особливості звільнення працівників під час воєнного стану за систематичне невиконання трудових обов'язків» — **Алла Андрушко**, URL: surl.li/gopzh;

— «Зміна істотних умов праці: перелік, строки попередження, порядок, звільнення» — **Ганна Лисенко**, URL: surl.li/goqaf.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

Голова молодіжного комітету **Сергій Барбашин** та його заступниця **Юлія Сергет** стали учасниками весняної конференції **Європейської асоціації молодих юристів (EYBA) 2023**, яка відбулася 23 — 26 березня у Лісабоні (Португалія).

Головна тема конференції ЕУВА пов'язана з майбутнім у праві — з акцентом на штучний інтелект і права людини, ІТ та міжнародний захист ІР, блокчейн і конфіденційність, а також з лідерством і викликами для молодих юристів.

24 березня відбувся освітній день конференції, у якому адвокати з усієї Європи поділилися фаховою інформацією з учасниками. Серед спікерського складу — Сергій Барбашин, який розповів про те, як визначити і передати права інтелектуальної власності в ІТ.

Крім того, з вітальним словом виступили почесні гості — Президент Ради адвокатських та правничих товариств Європи (CCBE) **Панайотіс Перакіс** (Panagiotis Perakis) та перший віце-президент Федерації адвокатур Європи (FBE) **Ізабела Конопацька** (Izabela Konopaska).

Детальніше про конференцію на сайті НААУ: URL: bit.ly/43xXW7z.

25 березня відбулися **Загальні збори ЕУВА**. Оскільки членом Європейської асоціації є UNBA NextGen, у зборах брали участь **Сергій Барбашин** і **Юлія Сергет** як представники Комітету, а також Сергій Барбашин як Віце-президент ЕУВА.

На загальних зборах відбулося звітування та планування діяльності Європейської асоціації. Крім того,

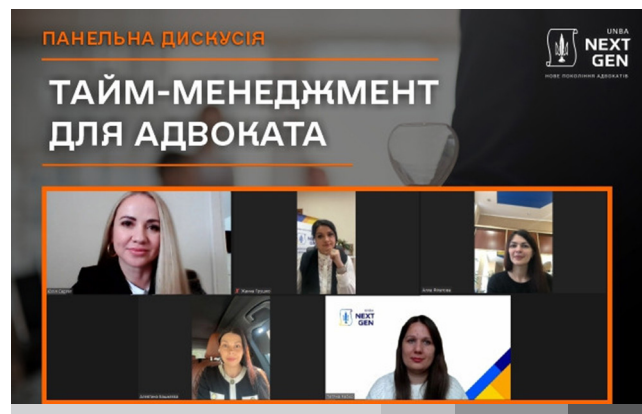

Сергію Барбашину надали можливість виступити з доповіддю, у якій він розповів про виклики, з якими стикаються молоді адвокати в Україні під час воєнного стану.

Детальніше на сайті НААУ: URL: bit.ly/3KE2yQR.

НААУ за ініціативою UNBA NextGen провела панельну дискусію «**Тайм-менеджмент для адвоката**».

Модерували захід заступник Голови UNBA NextGen, член Дослідницького комітету ЕУВА **Юлія Сергет** та ре-

гіональний представник UNBA NextGen у Донецькій області **Тетяна Рабко**.

Спікерами заходу стали члени Ради та регіональні представники молодіжного комітету: **Алевтина Башкеева**, **Тетяна Рабко**, **Жанна Грушко** та **Алла Філатова**.

Деталі обговорення на сайті НААУ: URL: bit.ly/3TY0yHb.

Учасники регіонального представництва UNBA NextGen у Дніпропетровській області відвідали **будинок-музей видатного дослідника українського козацтва Дмитра Івановича Яворницького**.

29 березня Заступник Голови UNBA NextGen, регіональний представник Комітету у Вінницькій області **Жанна Грушко** провела вебінар для адвокатів Вінниччини на тему «**Право військовослужбовців та членів їхніх сімей на грошові виплати під час дії воєнного стану**».

На заході висвітлювалися питання грошового забезпечення військовослужбовців, в тому числі й актуальні аспекти виплати додаткових грошових винагород у розмірі 100 та 30 тис. грн. Особливу увагу присвячено практичним моментам надання одноразових грошових допомог у зв'язку з травмою, каліцтвом, захворюванням, контузією військовослужбовців під час захисту Батьківщини, а також проблемам виплати 15 млн грн у зв'язку із загибеллю наших захисників.

Перегляд запису вебінару на Youtube-каналі Ради адвокатів Вінницької області: URL: bit.ly/3ZvfQo7.

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані статті регіонального представника UNBA NextGen у Хмельницькій області **Андрія Іваницького**:

— «Яка відповідальність для роботодавця за незабезпечення ведення військового обліку працівників?»: URL: bit.ly/3KiAD8Z.

— Відповідь на запитання адвокатів щодо того, чи можливо поновити дію трудового договору, який було призупинено: URL: bit.ly/3mqg02w.

7 квітня на базі Фахового коледжу технологій, бізнесу та права Волинського національного університету імені Лесі Українки відбувся **IX Обласний конкурс «Ерудити правознавства Волинського краю»**.

У конкурсі взяли участь 11 команд із різних шкіл Волинської області.

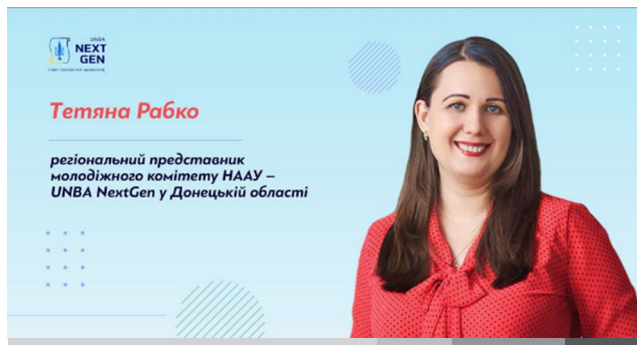
Головою журі конкурсу виступив регіональний представник UNBA NextGen у Волинській області, адвокат **Тарас Манькут**.

Кубок переможця «Ерудити правознавства Волинського краю-2023» здобула команда Феміда ОЗЗСО «Торчинський ліцей Торчинської селищної ради».

Регіональний представник UNBA NextGen у Донецькій області **Тетяна Рабко** виступила спікером на вебінарах Вищої школи адвокатури НААУ:

— 7 квітня на тему «Строки в господарському процесі під час карантину COVID-19 та воєнного стану. Огляд судової практики». *Деталі з доповіді спікера на сайті видання ADVOKAT POST: URL: bit.ly/3o4nloS;*

— 19 квітня на тему «Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Огляд судової практики».

Крім того, адвокатом підготовлено публікацію «Зменшення судом витрат на професійну правничу допомогу. Огляд судової практики»: URL: bit.ly/3AZOU4x.

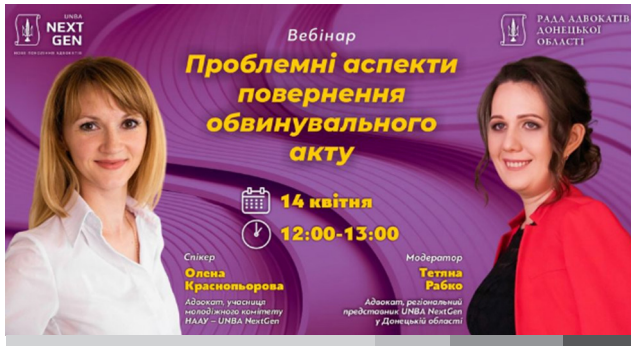
Регіональне представництво UNBA NextGen у Донецькій області спільно з Радою адвокатів регіону

організували вебінар на тему «**Проблемні аспекти повернення обвинувального акту**».

Спікером заходу виступила регіональний представник UNBA NextGen у Донецькій області **Олена Краснощорова**, а модерувала захід **Тетяна Рабко**.

Трансляція вебінару на YouTube-каналі Ради адвокатів Донецької області: URL: bit.ly/415LYAr.

Академія європейського права (ERA) пропонує безкоштовний онлайн-доступ до вибраних семінарів для українських юристів.

До десяти українських адвокатів, суддів, прокурорів та інших практикуючих юристів зможуть подати заявку на безкоштовну участь у таких програмах:

- Щорічна конференція з європейського імміграційного права 2023;
- Санкції у зовнішніх відносинах ЄС;
- Щорічна конференція з європейського права про притулок та міграцію 2023.

Для реєстрації необхідно заповнити онлайн-форму заявки на відповідній вебсторінці події.

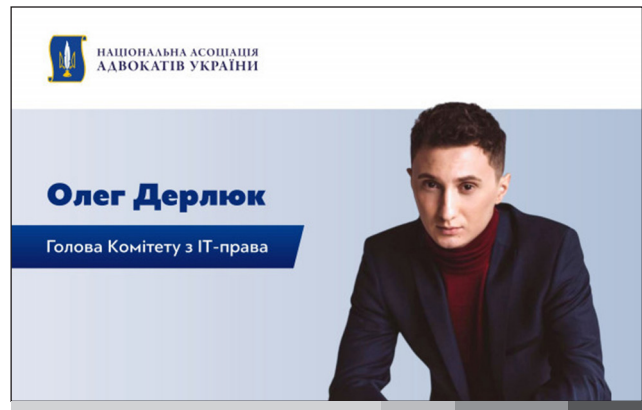
Більш детально про можливості українських юристів на сайті Академії: URL: bit.ly/402Yoru.

КОМІТЕТ З ІТ-ПРАВА

У березні Розпорядженням Голови НААУ, РАУ № 44 Головою Комітету з ІТ-права НААУ призначено адвоката **Олега Дерлюка**.

Олег Дерлюк, адвокат, засновник і керуючий партнер юридичної компанії «STRON Legal Services», фахівець у галузі ІТ-права та міжнародного податкового і корпоративного права.

Адвокат має три вищі освіти за спеціальністю: правознавство (Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»), управління персоналом й економіка праці (Харківський інституту біз-

несу і менеджменту) та корпоративне право й право цінних паперів (Лондонський університет (University of London)).

«Під час своєї діяльності у рамках Комітету із ІТ-права ми будемо поширювати набутий досвід роботи із ІТ-проєктами серед адвокатів із метою підвищення якості захисту законних прав та інтересів.

Ми також будемо спільно взаємодіяти із державними інституціями з метою розвитку національного законодавства та правозастосовної практики відповідно до потреб ІТ-галузі та національної економіки», — зазначає новопризначений Голова Комітету з ІТ-права НААУ.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

У НААУ до 7 травня триває збір заявок на участь у конкурсі дитячих малюнків серед дітей адвокатів «Перемога дитячих сердець», що проводиться за ініціативою Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив у співпраці з Центром досліджень адвокатури і права.

Конкурс спрямований на виявлення творчо обдарованих дітей у сім'ях адвокатів та розвиток їх творчого потенціалу.

Переможців конкурсу визначатиме конкурсна комісія, до складу якої входять члени Комітету та урядовці.

Більш детально з інформацією про конкурс можна ознайомитися за посиланням: URL: surl.li/fpvtb.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

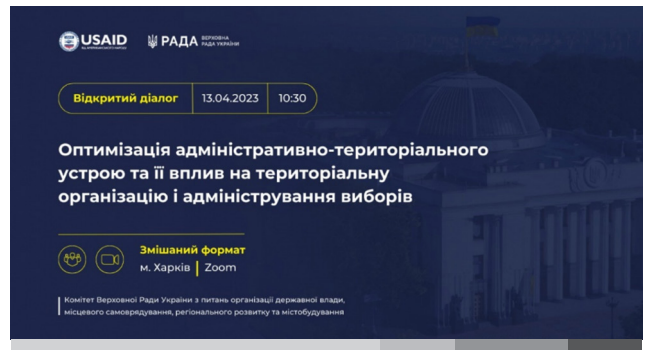
20 березня Розпорядженням Голови НААУ, РАУ № 46 Головою Комітету призначено адвокатку, PhD **Нелю Рикову**.

Рикова Нелія Володимирівна, адвокатка та медіатор, понад 15 років пропрацювала у Фонді державного майна України, зокрема й директором Департаменту реформування власності. У 2020 році закінчила аспірантуру у Національній академії державного управління при Президентіві України, захистивши у 2021 році дисертацію на тему «Інституціональні механізми державного регулювання корпоративних відносин: Україна та європейський досвід», здобувши ступінь доктора філософії з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

КОМІТЕТ З ВИБОРЧОГО ПРАВА

13 квітня члени ради Комітету взяли участь у відкритому діалозі на тему «Оптимізація адміністративно-територіального устрою та її вплив на територіальну організацію і адміністрування виборів». Захід був організований Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого

самоврядування, регіонального розвитку та містобудування за сприяння та підтримки Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА»).

В рамках заходу обговорювалися цілі, етапи реформування та основні виклики, обумовлені військовою агресією російської федерації проти України, у сферах місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою України, служби в органах місцевого самоврядування та виборчого законодавства із врахуванням особливостей Харківської області та ін.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

5 квітня у НААУ за ініціативою Комітету з сімейного права та Комітету з кримінального права та процесу спільно з Центром «Адвокат дитини» і Центром з сімейного права ВША НААУ відбувся круглий стіл «Сімейні спори: коли сімейні правовідносини та конфлікти щодо участі у вихованні дітей призводять до початку кримінальних проваджень».

На заході учасники обговорили, де та межа, які ефективні дії можуть вчинятися, щоб допомогти парі

завершити свої відносини в правовому полі. Або захистити порушене право, що впливає з сімейних прав, зокрема брати участь у вихованні дітей, отримувати гарантоване дитині законом матеріальне забезпечення. Оскільки ключове — це діяти в найкращих інтересах дитини.

До участі у заході долучилися представники Національної поліції України — **Ярослав Шанько, Олеся Даценко, Олена Янкіна, Мирослава Сіренко, Ігор Сперанський**, а також представники Офісу Генерального прокурора — **Максим Луцик та Ірина Шурхно**.

Спікерами заходу виступили адвокати, члени комітетів НААУ, Центрів ВША НААУ — **Анатолій Волков, Олег Простибоженко, Світлана Савицька, Кирило Легких, Ірина Гловюк, Олександр Кудрявцев, Людмила Гриценко, Ганна Круглякова, Марина Сухая**.

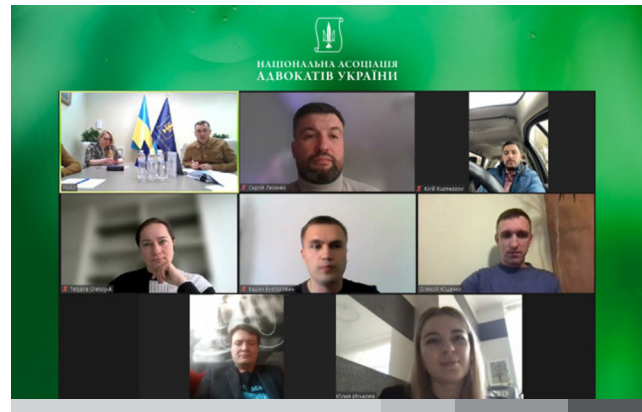
Деталі обговорення на сайті НААУ: URL: bit.ly/3L9QfNu.

20 квітня в офісі НААУ відбулось перше засідання робочої групи НААУ з питань правового регулювання AI та напрацювання рекомендацій до національного законодавства у цій сфері.

Учасники робочої групи підкреслили необхідність створення надійної нормативно-правової бази для регулювання розробки та впровадження штучного інтелекту (AI) з дотриманням прав людини, демократії та верховенства права.

Заступник Голови НААУ Валентин Гвозд'єв зауважив, що неправомірне використання алгоритмів AI створює багато проблем, зокрема порушення прав людини. Він наголосив на важливості вивчення досвіду інших країн, таких як Канада, Сінгапур, Естонія, США, що вже мають стратегії, директиви та хартії

для правового та етичного регулювання використання AI-технологій.

Український законодавець ще не ухвалив комплексне законодавство, спеціально спрямоване на регулювання AI-технологій. Однак уже було зроблено певні кроки і ведуться дискусії щодо цього питання.

Робоча група НААУ планує розробити рекомендації щодо використання AI адвокатами відповідно до чинного законодавства України, забезпечуючи захист прав і свобод громадян. З метою імплементації норм ЄС щодо AI в українське законодавство група здійснить аналіз цих норм.

Важливою є співпраця з цього питання з Верховною Радою, Комітетом зі штучного інтелекту при Раді Європи (CAI), Міністерством цифрової трансформації України, міжнародними юридичними організаціями та асоціаціями адвокатів, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та іншими суб'єктами.

Створення базового законодавства у сфері AI допоможе забезпечити прозорість, належне правове регулювання, захист від можливих кібератак та інших загроз, а також запобігти недоречному використанню штучного інтелекту.

Робоча група НААУ покладе всі зусилля для розробки якісних рекомендацій та активно співпрацюватиме з усіма зацікавленими сторонами з метою створення ефективної та справедливої нормативно-правової бази, що сприятиме розвитку та впровадженню технологій штучного інтелекту в Україні.

Склад робочої групи залишається відкритим для долучення нових учасників. Особи, які мають відповідний досвід та компетенції, можуть надіслати свої резюме та мотиваційні листи на електронну адресу: info@unba.org.ua.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Володимир Віхляєв,
адвокат,
член Комітету
адвокатської
практики НААУ

Тетяна Прилуцька,
перший заступник
начальника РВ ФДМУ
по Рівненській
та Житомирській
областях

Збитки, завдані військовою агресією російської федерації, обчислюються вже мільярдами гривень. Йдеться про руйнування, знищення та пошкодження об'єктів житлового фонду, об'єктів соціальної інфраструктури, енергетики, офісних, складських і виробничих приміщень тощо, а також про значну упущену вигоду для бізнесу України.

За даними KSE institute, загальна сума прямих збитків підприємств, включно з державними, та приватних осіб — підприємців внаслідок російської агресії у 2022 році оцінюється в 13 млрд дол. США. З них 9 млрд дол. США, або 70 % — частка збитків великих і середніх підприємств, їх щонайменше 109.

Загальні непрямі втрати сягають 33,1 млрд дол. США, а необхідна сума для відновлення підприємств становить 24,9 млрд дол. США.

Переважна кількість зруйнованих і пошкоджених підприємств сконцентрована в шести областях — Київській та Донецькій (по 17 % від загальної кількості), Запорізькій (14 %), Харківській (13 %), Луганській (10 %) та Миколаївській (8 %).

Станом на грудень 2022 року загальна сума прямих задокументованих збитків від пошкодження або руйнування інфраструктури оцінюється у 137 млрд дол. США.

На початку 2023 року прем'єр-міністр Денис Шмигаль під час засідання уряду повідомив, що збитки, завдані Україні внаслідок війни, перевищують 700 млрд дол. США.

Станом на 30.01.2023 українські суди присудили росії 173 мільйони гривень відшкодування українцям за агресією армії рф. Найбільше судове рішення про стягнення збитків сягає 154 мільйонів гривень. Про це повідомляє платформа для роботи з відкритими даними Опендатабот.

Зараз на розгляді судів перебуває 209 справ щодо відшкодування росією майнової та моральної шкоди українцям і українському бізнесу.

У зв'язку з тим, що агресія та обстріли всієї території України тривають, збитки будуть тільки збільшуватися.

Тому на сьогодні стала гостра потреба порядку відшкодування збитків, завданих воєнними діями рф,

у національних судах і перспективи судового розгляду в міжнародних судах.

Отже, для початку розберемося з поняттям «збитки» (майнова шкода):

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Це, зокрема, вартість втраченого, пошкодженого та (або) знищеного майна, що зазнало руйнівного впливу внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів тощо під час збройної агресії російської федерації, а також розмір витрат, необхідний для відновлення порушеного права (реальні збитки); та/або розмір доходу, який постраждалий міг би одержати за умови відсутності збройної агресії російської федерації (упущена вигода).

До розміру реальних збитків належать, у т. ч.:

— вартість на дату оцінки належних позивачу знижених або пошкоджених об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень тощо), яка може підтверджуватися висновками будівельно-технічної та товарознавчої експертизи;

— вартість на дату оцінки належних позивачу знижених товарів, перелік яких може бути підтверджено актами про списання товарно-матеріальних цінностей, а також інших знижених товарно-матеріальних цінностей, перелік яких може бути підтверджено актом про списання товарно-матеріальних цінностей. Дані актів мають бути підтверджені доданими до матеріалів справи копіями первинних документів (додатками до звіту);

— вартість на дату оцінки належних позивачу знижених пожежею в орендованих приміщеннях основних засобів, перелік яких підтверджено актом про списання товарно-матеріальних цінностей, дані якого мають бути підтверджені доданими до матеріалів справи копіями первинних документів (додатки до звіту).

Визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за таким напрямом: економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, напрям включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду

від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Основні показники, які оцінюються (зокрема):

— вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності;

— вартість втрачених фінансових активів підприємств недержавної форми власності;

— упущена вигода підприємств недержавної форми власності.

Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

До складу збитків у вигляді упущеної вигоди входять:

а) неотримані стороною доходи, які вона могла б реально отримати за звичайними обставинами, якби її право не було порушено;

б) доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною;

в) недержаний прибуток, який сторона мала право розрахувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною.

У Звіті про оцінку збитків упущена вигода визначається на підставі порівняння статей доходів та витрат підприємства із Звітом про фінансові результати за попередні 2 — 3 роки, станом на дату оцінки.

Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

Збитки відшкодовуються у повному обсязі особою, яка її завдала.

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода в такій категорії справ відшкодується грошовими коштами одноразово незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

На підтвердження завданої шкоди фізична особа має надати суду витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, докази, що підтверджують належність їй знищеного або пошкодженого майна, позбавлення можливості користуватись ним, а також — погіршення здоров'я, укладу життя, інших, у т. ч. непоправних обставин.

Юридичною підставою відповідальності, яка виникає внаслідок заподіяння шкоди, є склад цивільного правопорушення. До його елементів належать протиправна поведінка завдавача шкоди, настання шкоди, причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою завдавача шкоди, вина останнього.

Протиправність діяння відповідача як складового елементу факту збройної агресії росії проти України є загальновідомим фактом, який закріплено державою на законодавчому рівні, а також визнано на найвищому міжнародному рівні.

Щодо вини як складового елемента цивільного правопорушення законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини, тобто відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити сам завдавач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. У контексті зазначеного саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах.

За шкоду, спричинену порушенням законів і звичаїв війни, відповідальність несе воююча держава в цілому, незважаючи на те, який конкретно підрозділ її збройних сил заподіяв шкоду.

Оцінка збитків, завданих постраждалим, здійснюється шляхом проведення аналітичної оцінки збитків, стандартизованої, незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи.

Незалежна оцінка збитків проводиться суб'єктами оціночної діяльності — суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні».

Позивач має надати суду *Звіт про оцінку збитків*, складений суб'єктом оціночної діяльності, якого включено до Державного реєстру оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності на підставі сертифіката, виданого Фондом державного майна України.

На сьогодні представники українського бізнесу та звичайні громадяни все частіше звертаються до адвокатів з метою підготовки позовів до суду та юридичного супроводу стягнення з держави-агресора російської федерації відшкодування завданих нею збитків.

Питання про відшкодування збитків, завданих рф, обговорюється у правових колах з 2014 року, а з початком відкритої збройної агресії воно стало нагальним, що безпосередньо не може не впливати на права українського народу та держави в цілому. І тут постає низка питань: які правові підстави позову? Хто є відповідачем? До якого суду подавати позов? Як фактично отримати компенсацію від держави-агресора? Які документи додати тощо?

Отже, давайте розберемо все по порядку.

Урядом та законодавцем вже видано низку нормативно-правових актів, які діють щодо фіксації та визначення розміру збитків, це:

закони України:

— «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» від 12.05.2022 № 2254-IX;

— «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 № 2247-IX;

постанови Кабінету Міністрів України:

— «Про затвердження порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації» від 20.03.2022 № 326;

— «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації» від 26.03.2022 № 380;

— «Про внесення змін до Порядку провадження обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва» від 05.04.2022 № 423;

— «Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії російської федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд» від 19.04.2022 № 473;

накази:

— Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.12.2022 за № 1522/38858 «Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності»;

— наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.04.2022 № 65;

— Методика обстеження будівель та споруд, пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, бойових дій та терористичних актів, затверджена наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 28.04.2022 № 65 (наказ скасовано на підставі наказу Міністерства розвитку громад та територій від 06.08.2022 № 143);

— наказ Міністерства захисту та довкілля та природних ресурсів від 04.04.2022 № 167;

— Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167.

З 16.03.2022 рф не є учасницею Конвенції щодо захисту основоположних прав та свобод людини, тому подання позову проти країни-агресора до Європейського суду з прав людини наразі неможливе.

У зв'язку із вчиненням рф збройної агресії проти України й ігноруванням нею суверенітету та територіальної цілісності Української Держави, у росії відсутній

судовий імунітет, тому з 2014 року немає необхідності в направленні Україною до посольства рф запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди, а з 24.02.2022 таке надсилання неможливе ще й з огляду на розірвання дипломатичних відносин з рф.

На сьогодні судова практика налічує безліч правових конструкцій щодо визначення, хто саме буде належним відповідачем у цих справах: рф в особі міністерства оборони, або в особі генеральної прокуратури рф, або в особі президента рф тощо. Державу представляє влада, яка охоплює виконавчу, законодавчу, судову, а також центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Протиправні дії органів держави є її власними діями, тому безпосередньо держава несе відповідальність за протиправні діяння своїх органів, зокрема збройних сил. Держава може вступати як у цивільні (господарські), так і адміністративні правовідносини. Вступаючи у цивільні чи господарські правовідносини, держава в особі відповідного органу насамперед має на меті задоволення приватного інтересу. Отже, держава може вступати в господарські правовідносини через відповідні органи. У відносинах, в які вступає держава, органи, через які вона діє, не мають власних прав і обов'язків, а наділені повноваженнями (компетенцією) представляти державу у відповідних правовідносинах. Таким чином, органи держави не є самостійними суб'єктами, а виконують представницьку функцію держави. Отже, можна ствердно сказати, що належним відповідачем у справах про відшкодування збитків, завданих воєнними діями, є держава російська федерація в особі міністерства юстиції російської федерації, оскільки до повноважень цього органу входять представництво і захист інтересів російської федерації в судах іноземних держав і міжнародних судових (арбітражних) органах, включаючи Європейський Суд з прав людини і Суд Євразійського економічного розвитку.

Для відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, мають звернутися з позовом до держави російська федерація: *фізичні особи* — майнової та моральної — до районного суду за своїм місцем проживання чи перебування, а *юридичні особи та фізичні особи* — підприємці — майнової — до господарського суду за місцем заповідання шкоди — про стягнення з рф на їхню користь збитків, яких вони зазнали у зв'язку

зі знищенням або пошкодженням майна, у т. ч. нерухомого, належного їм на праві власності або на праві користування на підставі договорів оренди або суборенди, яким вони користувались у господарській діяльності (цей факт має підтверджуватися, зокрема, витягом з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо відповідного кримінального провадження), а також витрат, які вони зробили або мусять зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки) та упущеної вигоди (що може бути підтверджено даними відповідних звітів про оцінку).

Також підлягають стягненню з відповідача *судові витрати*, пов'язані з розглядом справи, зокрема, на: — проведення незалежної оцінки збитків, — професійну правову допомогу, у тому числі гонорару адвоката за складання процесуальних документів, зокрема позову, представництво в суді та іншу професійну правничу допомогу, пов'язану зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів тощо (підтверджуються відповідним договором між позивачем і адвокатом та квитанцією до прибуткового касового ордеру або платіжним дорученням про сплату правничої допомоги адвоката за цим договором); — інші судові витрати.

Від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі — у справах за позовами до держави-агресора російської федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Суму позовних вимог бажано прив'язувати до валютного еквівалента (за умовну грошову одиницю приймається долар США).

Для подання позовної заяви необхідно:

1) зібрати документи про право власності на майно (договір, технічний паспорт, витяг з реєстру тощо) та перевести їх в електронний вигляд;

2) зібрати документи, що можуть прямо чи опосередковано підтверджувати вартість пошкодженого/знищеного майна (бухгалтерські довідки, баланс, акти оцінки тощо);

3) звернутися до ДСНС. Органи ДСНС мають скласти акт руйнування/пошкодження майна із зазначенням причини (обстріл, ракетний удар, пожежа тощо).

Акт про фіксацію пошкодженого та знищення майна має містити:

а) час та умови здійснення огляду, склад комісії з огляду;

б) дані про заявника (власника) майна, інформацію про постраждалих;

в) ідентифікацію майна;

г) ідентифікацію події, що призвела до пошкодження або знищення майна;

г) інформацію про речові права;

д) дані фото-, відеофіксації, спосіб їх здійснення та зберігання;

е) опис результатів фіксації технічного стану майна;

4) звернутися до місцевих органів влади (місцевої ради, державної адміністрації, військово-цивільної адміністрації), які можуть скласти акт руйнування/пошкодження майна.

Проведення обстеження пошкоджених будівель і споруд за черговістю, визначеною програмою робіт, за результатами якого складаються:

звіт із висновками про технічний стан та рекомендаціями щодо подальшої експлуатації (робить експерт);

акт обстеження, що містить інформацію про категорію пошкоджень (формує комісія, що проводить обстеження);

5) звернутись до поліції. Звернутися до правоохоронних органів із заявою про вчинення злочину, в якій описати факт та причини руйнування/пошкодження майна. Отримати підтвердження внесення заяви до ЄДР;

6) самостійно здійснити інші заходи з фіксації факту руйнування/пошкодження майна (фото, відеофіксація, пояснення свідків та посадових осіб, матеріали ЗМІ тощо).

МЕХАНІЗМ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

Очевидним є те, що добровільно виконувати рішення рф не буде, зрештою рф фактично в односторонньому порядку відмовиться від усіх своїх обов'язків у рамках міжнародного права.

Однозначно і ствердно можна сказати, що на сьогодні законодавцю України та міжнародним партнерам

стала гостра необхідність прийняття певного нормативно-правового акта, метою якого став чіткий механізм виконання таких рішень.

На цей час прийнятий за основу проєкт Закону України «Про компенсацію за пошкодження окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації». Цей Закон визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації з дня набрання чинності Указом Президента України від 24.02.2022 № 664 «Про введення воєнного стану в Україні». Відповідно до цього законодавчого акта на отримання компенсації має право обмежене коло осіб, зокрема:

1) фізичні особи — громадяни України, які є власниками пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна; особами, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва, щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього;

2) об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків, управителями багатоквартирних будинків, житлово-будівельними (житловими) кооперативами, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодження спільного майна багатоквартирного будинку.

Чому обмежене коло осіб, бо в цьому випадку законодавчий орган не врахував ст. 26 Конституції України, відповідно до якої іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

На сьогодні правоохоронна система працює чітко та злагоджено, особливо Служба безпеки України, над тим, щоб виявити активи РФ на території України, у тому числі приховані, встановлюючи, що власники майна несуть загрози національним інтересам та ініціюють накладання санкцій, відповідно до законів

України «Про санкції», «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів», постанов КМУ від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації» та від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану».

Метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи. Санкції можуть застосовуватися з боку України відносно іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи — нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність.

Наслідком таких дій СБУ є націоналізація цих активів, тобто до стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. І тільки після цього, в окремих випадках, ініціюється питання націоналізації через суд.

Слід зауважити, що націоналізовані активи передаються до Фонду державного майна України. Активи передані на підставі рішення Вищого антикорупційного суду. У вересні 2022 року він конфіскував українське майно в одного з найбагатших людей Росії Володимира Євтушенкова. Тепер воно переходить в управління ФДМУ, а саме: 17 об'єктів нерухомого майна в Запорізькій області та частки корпоративних прав 5 підприємств, розташованих у Києві та Запоріжжі.

Завдяки цьому розпорядженню Фонд держмайна отримав можливість реалізації цих активів через приватизацію та оренду для спрямування виручених коштів надалі до державного бюджету на посилення обороноздатності України та соціальну підтримку громадян.

На нашу думку, при реалізації цих активів чи ефективному управлінні такими активами Кабінету Міністрів України спільно з Фондом державного майна

України, Міністерством фінансів України та Міністерством економіки України необхідно б було розробити схему щодо спрямування певного відсотка коштів від їх реалізації та/або прибутки спрямовувати на відновлення та компенсацію пошкодженого майна, що б дало змогу для країни мати резервні кошти на компенсаційні виплати та виконання рішення судів, зокрема до фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури України. На сьогодні уряд та інші інституції докладають усіх зусиль, щоб для відновлення та пошкодження майна була використана міжнародна технічна та/або поворотна або безповоротна фінансова допомога, інші джерела, не заборонені законодавством України.

Список використаної літератури: Законодавчі акти, вказані у тексті статті; рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 у справі № 1-33/2004; постанови Великої Палати Верховного Суду від 20.10.2018 у справі № 5023/10655/11 та від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17; постанови Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19, від 18.05.2022

у справі № 760/17232/20-ц, від 04.10.2022 у справі № 910/5210/20, від 21.04.2021 у справі № 648/2035/17, від 14.02.2018 у справі № 686/10520/15-ц, від 30.09.2021 у справі № 922/3928/20; рішення Господарського суду міста Києва від 22.12.2022 у справі № 910/10517/22; рішення Господарського суду Черкаської області від 19.12.2022 у справі № 925/903/22; ухвала Господарського суду міста Києва від 29.09.2022 у справі № 910/9799/22; проєкт Закону України від 23.02.2023 № 2923-IX; Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) 86 пленарне засідання 25-26.03.2011; постанова від 18.09.2020 № 11 Пленуму Верховного Суду; Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні / *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186-191. Reznik O., Kovalchuk A., etc. Financial security of the state. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. Vol. 9, № 3. Pp. 843-852; Прокоп'єв Р. Підприємства, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки: проблеми правового регулювання / *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»* № 1 [72].

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

СУДДІВСЬКЕ НОУ-ХАУ, АБО ЯК СКАСУВАТИ ЗАКОННЕ РІШЕННЯ СУДУ БЕЗ ЗАКОННИХ ПІДСТАВ ТА ХТО ЗА ЦЕ ЗАПЛАТИТЬ?

Олег Тітов, адвокат

Судова реформа триває в нашій державі вже протягом досить тривалого часу. Її метою є приведення судової системи України до європейських стандартів, підвищення рівня довіри до судової влади та забезпечення прав, свобод та інтересів громадян шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення спорів на засадах верховенства права.

Сьогодні звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів має низку умов, обмежень і навіть перешкод. А подальше своєчасне, ефективне і справедливе вирішення спору на засадах верховенства права може так і залишитися на декларативному рівні. Для позивачів за позовами проти органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які підпорядковані державі, завдання ускладнюється, оскільки в такому випадку вони стикаються з супротивом не лише з боку свого опонента, а і з боку судової влади.

Рішенням Конституційного суду України від 11 червня 2020 р. у справі № 7-р/2020 визнано такою, що не відповідає Конституції України ст. 375 Кримінального кодексу України. Таке рішення мотивовано тим, що така стаття створювала передумови для втручання в незалежність судової гілки влади. При цьому Конституційним Судом було відтерміновано втрату чинності цією статтею на 6 місяців з дня ухвалення рішення для надання Верховній Раді України часу на приведення нормативно-правового регулювання у відповідності до судового рішення.

Станом на квітень 2023 р. вказівка Конституційного Суду не виконана, визнана неконституційною стаття у відповідність не приведена. Тобто фактично станом

на сьогодні кримінальна відповідальність судді в українському законодавстві відсутня. Викладене суперечить Конституції України, яка передбачає можливість притягнення судді до відповідальності за винесення незаконного рішення.

Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій та статус суддів» дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя, які за результатами розгляду дисциплінарних скарг можуть застосовувати до суддів дисциплінарні стягнення у вигляді попередження, догани та суворої догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу, тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, переведення до суду нижчого рівня або звільнення.

Наведені види відповідальності є неспіврозмірними завданій внаслідок винесення незаконних рішень шкоді, що виражається у мільйонних збитках, які має відшкодувати держава, за порушення прав і свобод громадян у вигляді обмеження права на доступ до суду, справедливий судовий розгляд протягом розумного строку, безпідставне позбавлення волі, в тому числі на тривалий строк тощо. Наявність закріпленої на законодавчому рівні персональної відповідальності

судді, яка полягала б у відшкодуванні державі матеріальних збитків, тобто коштів, які держава сплачує за судовими рішеннями, та чітко визначеного механізму її реалізації призвела б до зменшення випадків винесення незаконних рішень.

Підтвердженням є обставини наведеної нижче судової справи, яка перебувала з 2014 р. на розгляді в суді адміністративної юрисдикції, в 2019 р. передана на розгляд суду цивільної юрисдикції на підставі висновку Касаційного адміністративного суду, а в 2023 р. Львівський апеляційний суд вирішив, що ця справа має бути вирішена в порядку господарського судочинства.

У 2014 році розпорядження Кабінету Міністрів України було оскаржено до Окружного адміністративного суду м. Києва, справа № 826/20585/14.

В ухвалі від 04 березня 2015 року та ухвалі від 30 вересня 2016 року суд дійшов висновку про те, що спір в частині оскарження розпорядження Кабінету Міністрів України підлягає вирішенню в порядку адміністративного судочинства. Ці ухвали є чинними, сторонами не оскаржувалися.

Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 14 квітня 2016 року скасовано рішення суду першої інстанції, залишене без змін апеляційним судом, про відмову в задоволенні позову, а справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

10 квітня 2018 року Київським апеляційним адміністративним судом скасовано постанову Окружного адміністративного суду міста Києва про відмову в задоволенні позову та прийнято нове рішення, яким позов задоволено; визнано протиправним та скасовано оскаржуване розпорядження Кабінету Міністрів України.

Постановою Верховного Суду від 13 березня 2019 року постанови суду першої та апеляційної інстанцій скасовано; провадження у справі № 826/20585/14 закрито; роз'яснено позивачу право на звернення з цим позовом до суду в порядку цивільного судочинства.

Тобто суд адміністративної юрисдикції після 5 років розгляду справи та лише після винесення цілком законного та обґрунтованого рішення раптово дійшов висновку про необхідність розгляду справи в порядку іншої юрисдикції. Проте це більше схоже на наявну гостру необхідність його скасувати за відсутності у суду передбачених чинним законодавством підстав для скасування правомірного рішення.

Враховуючи вказівку Верховного Суду, позивач у цій справі звернувся з позовною вимогою про визнання протиправним та скасування розпорядження Кабінету Міністрів України до Залізничного районного суду м. Львова, в провадженні якого перебувала справа № 462/2590/15-ц.

Рішенням Залізничного районного суду м. Львова від 23 лютого 2022 р. позов задоволено частково; визнано протиправним та скасовано розпорядження Кабінету Міністрів України, визнано незаконним та скасовано наказ; позивача поновлено на роботі, стягнуто середній заробіток за час вимушеного прогулу та моральну шкоду. При цьому судом було здійснено повний та всебічний розгляд справи, встановлено фактичні обставини, досліджено докази на їх підтвердження, чим реалізовано право позивача на доступ до правосуддя, на розгляд його справи судом, встановленим законом тощо.

Отже, в цьому випадку вже двічі судами різних юрисдикцій було встановлено невідповідність вимогам чинного законодавства оскаржуваного розпорядження. Справа судом загальної юрисдикції розглядалася в порядку спрощеного провадження, в якому відсутня можливість касаційного оскарження рішення. Тому фактично апеляція є останньою інстанцією і її рішення набуває статусу остаточного.

Проте постановою Львівського апеляційного суду від 28 лютого 2023 р. рішення Залізничного районного суду м. Львова скасовано. Провадження у справі — закрито. Роз'яснено позивачу право на звернення до суду з таким позовом в порядку господарського судочинства.

При цьому жодним чином не враховано, що питання підсудності цього спору було вирішено постановою Касаційного адміністративного суду ще в 2019 р., а також ту обставину, що ця справа була неодноразово на розгляді Касаційного цивільного суду, яким винесено постанови по суті скарг, зокрема постанови від 3 листопада 2020 р. про заміну відповідача у цій справі правонаступником і питання щодо порушення юрисдикції не виникло.

Судом застосовано до спірних правовідносин норми чинного законодавства та висновки Верховного Суду, які не підлягали застосуванню. При цьому суд апеляційної інстанції не побачив необхідності врахувати жодної норми та, як мінімум, два висновки Верховного Суду, які стосувалися безпосередньо цієї справи

і були винесені саме внаслідок розгляду цього спору, між цими ж сторонами. Вбачається, що судом було вдруге скасовано незручне рішення, за відсутності законних на те підстав.

Наведений приклад жодним чином не сприяє забезпеченню прав, свобод та інтересів громадян шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення спорів на засадах верховенства права. А лише призводить до збільшення кількості рішень Європейського суду з прав людини проти України за порушення доступу до правосуддя, розумних строків розгляду, права на справедливий та неупереджений суд.

За статистичними даними Європейського суду прав людини за 1959-2022 роки судом проти України було ухвалено 1840 рішень, у 1800 з яких констатовано порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Найбільша кількість порушень стосуються прав на свободу та безпеку (36 %), потім — право на справедливий суд (34,5 %) та порушення процесуальних строків (30,5 %). За кількістю порушень справ Україна не один рік перебуває в трійці лідерів.

Наразі відсутня офіційна інформація про суму коштів, які держава має виплатити за рішеннями Європейського суду з прав людини. З публікацій у ЗМІ вба-

чається, що Україна заборгувала виплат за судовими рішеннями на суму, яка може дорівнювати розміру державного бюджету¹, також є дані про заборгованість на загальну суму близько 6 млрд грн, що в перерахунку на кожного громадянина України становить 200 тис. грн. За інформацією з сайту Міністерства юстиції України у 2016 році на виконання рішень ЄСПЛ з бюджету було сплачено 612 294 315,54 грн у 2017 році — 61 365,79 тис. грн, у 2018 році — 32 646 827,39 грн.

У той час як у бюджеті на 2023 р. на платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України, виділено лише 552 725,7 млн грн, що з урахуванням суми, яка підлягає виплаті, є мізерною і не здатна покрити такі видатки. Крім того, наявна заборгованість завдає шкоди як державі загалом, так і кожному її громадянину, підриває довіру інвесторів тощо. Проте ті, хто безпосередньо своїми діями чи бездіяльністю призвели до виникнення такої проблеми, продовжують виносити такі рішення і надалі, оскільки відсутність особистої відповідальності, поєднаної з відшкодуванням державі завданих винесенням такого рішення збитків, лише сприяє поширенню такої практики.

¹ Див. за посиланням: URL: eurointegration.com.ua/news/2018/11/20/7089588/.

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАЗНАЧЕННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЛАТЕЖУ – СПЛАТА АЛІМЕНТІВ ПРИ ПЕРЕРАХУВАННІ КОШТІВ НА КАРТКОВИЙ РАХУНОК

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу позовних вимог щодо сплати аліментів. Ця проблема є дійсно актуальною, оскільки для того, щоб було зараховано сплату аліментів, виникає потреба при перерахуванні на картковий рахунок у графі призначення платежу вказувати «сплата аліментів». Але виникає запитання: чи завжди це потрібно, якщо відсутні відомості про існування перед другим із батьків будь-яких інших зобов'язань, що є відмінними від зобов'язань зі сплати аліментів, і виплати відбуваються періодично?

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства»¹ кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення необхідних умов для всебічного розвитку дитини відповідно до законів України.

Як передбачено ч. 1, 2 ст. 27 Конвенції ООН «Про права дитини»² від 20.11.1989, яка ратифікована постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-XII і набрала чинності для України 27.09.1991, держава визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку. Батьки або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття (ч. 1 ст. 180 Сімейного кодексу України³).

Згідно із ч. 3 ст. 181 СК України за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері/батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків чи інших законних представників дитини, разом із яким проживає дитина.

Відповідно до положень ст. 182 СК України при визначенні розміру аліментів суд ураховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна і майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної

¹ Далі за текстом — Закон № 2402.

² Далі за текстом — Конвенція ООН.

³ Далі за текстом — СК.

діяльності, корпоративних прав; доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведене джерело походження коштів; інші обставини, що мають істотне значення.

Розмір аліментів має бути необхідним і достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів. Суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід) і щодо яких таким платником аліментів не доведене джерело походження коштів для їх оплати.

Згідно зі ст. 183 СК частка заробітку (доходу) матері/батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері/батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття. Якщо після досягнення повноліття найстаршою дитиною ніхто з батьків не звернувся до суду з позовом про визначення розміру аліментів на інших дітей, аліменти стягуються за вирахуванням тієї рівної частки, що припадала на дитину, яка досягла повноліття.

За ч. 1 ст. 191 СК аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову, а в разі подання заяви про видачу судового наказу — із дня подання такої заяви.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження»⁴ порядок стягнення аліментів визначається законом.

Частиною 3 ст. 71 Закону № 1404 обумовлено, що визначення суми заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК.

Порядок визначення заборгованості за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), закрі-

плено у ст. 195 СК, відповідно до якого заборгованість за аліментами визначається виходячи із фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів отримувач за час, протягом якого не здійснювалося їх стягнення.

Заборгованість за аліментами платника аліментів, який не працював на час виникнення заборгованості, або є фізичною особою — підприємцем і перебуває на спрощеній системі оподаткування, або є громадянином України, який отримує заробіток (дохід) у державі, з якою Україна не має договору про правову допомогу, визначається виходячи із середньої заробітної плати працівника для цієї місцевості.

Частиною 9 ст. 71 Закону № 1404 передбачено, що за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний виконавець ухвалює вмотивовані постанови.

Відповідно до п. 4 розд. XVII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 512/5 від 02.04.2012⁵, виконавець зобов'язаний обчислювати розмір заборгованості зі сплати аліментів щомісяця та у випадках, передбачених ч. 4 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», повідомляти про розрахунок заборгованості стягувача і боржника.

Розрахунок заборгованості обчислюється в автоматизованій системі виконавчого провадження на підставі відомостей, отриманих із: звіту про здійснені відрахування і виплати; квитанцій (або їх копій) про перерахування аліментів, наданих стягувачем чи боржником; заяв та (або) розписок стягувача; інформації про середню заробітну плату працівника для цієї місцевості; інших документів, що відображають отримання боржником доходу або сплату ним аліментів.

Розглянемо приклад судової практики щодо стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини.

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини. Свої вимоги позивачка обґрунтовує тим, що сторони з 07.10.2006 перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням Черкаського районного суду Черкаської області від 09.03.2021 № 707/2886/20 розірвано. Від цього шлюбу сторони мають

⁴ Далі за текстом — Закон № 1404.

⁵ Далі за текстом — Інструкція № 512/5.

неповнолітню дочку ОСОБА_3, яка проживає разом із позивачкою і *перебуває на її утриманні*. Відповідач проживає окремо від сім'ї та допомоги на утримання дитини не надає.

У зв'язку з вищевикладеним позивачка просила суд *стягнути з ОСОБА_2 аліменти* на її користь на утримання неповнолітньої дочки в розмірі 1/4 частини з усіх видів його заробітку (доходу), але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісячно до досягнення дитиною повноліття.

Ураховуючи, що неповнолітня ОСОБА_3 є донькою ОСОБА_2 та перебуває на утриманні позивачки і цей факт сторонами *не заперечується*, як і не спростовується матеріалами справи, суд доходить висновку, що *дитина потребує матеріальної допомоги і з боку батька*. Відповідач має можливість надавати матеріальну допомогу неповнолітній дочці у розмірі, заявленому позивачкою, а докази, які спростовують цей факт, ОСОБА_2 суду не надані.

Оскільки позивачка наполягає на задоволенні своїх позовних вимог і ці вимоги є обґрунтованими та доведеними, суд доходить висновку про можливість задоволення позовних вимог у повному обсязі⁶. На виконання зазначеного рішення за виконавчим листом відкрито виконавче провадження.

ОСОБА_1 звернувся до суду з *апеляційною скаргою*, мотивуючи її тим, що 07.06.2022 на його адресу надійшов рекомендований лист від Придніпровського районного відділу державної виконавчої служби у м. Черкаси Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), в якому містилося *чотири постанови від 02.06.2022*.

Він пояснив суду, що 03.01.2022 *змінилися обставини*, а саме: неповнолітня ОСОБА_3 почала проживати разом із ним.

У зв'язку з цим 31.01.2022 ОСОБА_1 звернувся до Черкаського районного суду Черкаської області з *позовною заявою про припинення стягнення аліментів і стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини*. 11.04.2022 у задоволенні позову було відмовлено. 09.06.2022 Черкаський апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував та ухвалив нове рішення, згідно з яким з ОСОБА_1 припинене стягнення аліментів, натомість вирішено стягнути аліменти з ОСОБА_2. У зв'язку з цим скаржник про-

сив скасувати зазначені вище постанови державного виконавця.

Суд першої інстанції, відмовляючи ОСОБА_1 у задоволенні його скарги, *врахував не погашену останнім заборгованість* зі сплати аліментів у сумі 27213,49 грн, тому вважав за необхідне не скасовувати постанови державного виконавця.

Звертаючись до суду з цією скаргою, заявник в обґрунтування своїх вимог щодо неправомірності дій державних виконавців посилався на порушення ст. 39, 40 Закону № 1404-VIII. Зокрема, на той факт, що *виконавче провадження щодо нього мало бути закінчене*, оскільки рішенням апеляційного суду з нього припинено стягнення аліментів із 31.01.2022. Виконавець 02.06.2022 *неправомірно ухвалив постанови* про тимчасові обмеження щодо нього у зв'язку із заборгованістю зі сплати аліментів.

Апеляційний суд вважає, що розмір заборгованості за виконавчим провадженням визначений правильно, з урахуванням вимог СК, Закону № 1404 та Інструкції № 512/5. Розрахунок заборгованості за аліментами від 11.07.2022 № 30522 проведений старшим державним виконавцем.

Апеляційна скарга⁷ ОСОБА_1 залишена без задоволення. Не погоджуючись із ухвалою суду першої інстанції, представник ОСОБА_1 — адвокат подала апеляційну скаргу і просить скасувати ухвалу Черкаського районного суду Черкаської області від 30.08.2022 і задовольнити скаргу в повному обсязі.

Ураховуючи наведене, оскільки у наданих боржником ОСОБА_2 квитанціях про перерахування коштів на картковий рахунок стягувача ОСОБА_1 *не зазначено у графі призначення платежу «сплата аліментів»*, такі квитанції не можуть свідчити про виконання боржником рішення суду про стягнення аліментів, тому вони не повинні бути враховуватися старшим державним виконавцем.

Твердження державного виконавця про те, що зазначені кошти перераховувалися на рахунок стягувача і з моменту ухвалення рішення суду про стягнення аліментів, не свідчать, що зазначені кошти були саме аліментами, а не добровільною участю батька у витратах на дитину чи участю в інших витратах.

Посилання у відзивах на апеляційну скаргу на те, що скаржницею не доведено, що кошти, перераховані

⁶ Рішення Черкаського районного суду Черкаської області від 19.08.2021. Справа № 707/999/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99109896.

⁷ Постанова Черкаського апеляційного суду від 25.08.2022. Справа № 707/999/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/105926347.

боржником на її рахунок, іншого призначення, крім аліментів, оскільки договорів, розписок чи інших майнових зобов'язань між ОСОБА_2 та ОСОБА_1 не існує та до відділу не надходило, є безпідставними, оскільки саме боржник повинен довести, що ним було перераховано зазначені кошти як аліменти, а не на інші потреби чи витрати дитини.

З огляду на викладене, дії старшого державного виконавця Придніпровського відділу державної виконавчої служби м. Черкаси ЦМУ Міністерства юстиції (м. Київ) щодо складання розрахунку заборгованості зі сплати аліментів за виконавчим листом № 707/999/21, щодо зарахування квитанцій, наданих боржником на загальну суму 12926 грн до сплати аліментів, є неправомірними, тому зазначений розрахунок слід визнати нечинним.

Колегія суддів вважає, що вимоги скарги ОСОБА_1 про зобов'язання старшого державного виконавця провести повторний розрахунок заборгованості аліментів за виконавчим листом № 707/999/21 підлягають частковому задоволенню, оскільки попередній розрахунок заборгованості зі сплати аліментів не є обов'язковим для врахування державним виконавцем при складанні нового розрахунку заборгованості зі сплати аліментів.

Постановою Черкаського апеляційного суду від 18.10.2022⁸ апеляційну скаргу ОСОБА_1 задоволено частково, ухвалу Черкаського районного суду Черкаської області від 30.08.2022 скасовано, скаргу ОСОБА_1 задоволено частково.

Апеляційний суд виходив із того, що оскільки у наданих ОСОБА_2 квитанціях про перерахування коштів на картковий рахунок стягувача ОСОБА_1 не зазначено у графі призначення платежу «сплата аліментів», такі квитанції не можуть свідчити про виконання боржником рішення суду про стягнення аліментів, тому вони не повинні бути враховуватися державним виконавцем при складанні розрахунку від 18.07.2022 заборгованості боржника зі сплати аліментів.

Посилання державного виконавця на те, що зазначені грошові кошти перераховувалися на рахунок стягувача з моменту ухвалення судового рішення про стягнення аліментів, не свідчать, що такі кошти були спрямовані на сплату аліментів, а не є добровільною

участю батька у витратах на дитину чи його участю в інших витратах.

У касаційній скарзі ОСОБА_2, посилаючись на неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права і порушення норм процесуального права, просить скасувати оскаржувану постанову апеляційного суду і залишити в силі ухвалу суду першої інстанції.

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ⁹

Звертаючись до суду зі скаргою, ОСОБА_1 посилалася на те, що сформований державним виконавцем розрахунок заборгованості аліментів за виконавчим листом № 707/999/21 є незаконним, оскільки у ньому враховано суму грошових коштів (у загальному розмірі 12926 грн), які вона не отримувала та які на її рахунок, зазначений у заяві про відкриття виконавчого провадження, не надходили.

Сплата ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 зазначених сум підтверджена наявними у матеріалах справи відповідними копіями квитанцій, а зарахування зазначених грошових коштів на банківський рахунок ОСОБА_1 підтверджено випискою АТ КБ «ПриватБанк».

Суд апеляційної інстанції, задовольняючи скаргу ОСОБА_1, виходив із того, що у квитанціях про перерахування коштів на картковий рахунок стягувача у графі призначення платежу не зазначено «сплата аліментів», тому вони не можуть свідчити про виконання боржником рішення суду про стягнення аліментів.

Разом із тим у справі, що переглядається, відсутні відомості про існування в ОСОБА_2 перед ОСОБА_1 будь-яких інших зобов'язань, які є відмінними від зобов'язань зі сплати аліментів на підставі рішення Черкаського районного суду Черкаської області від 19.08.2021 у справі № 707/999/21.

Сплата боржником на користь стягувача грошових коштів у спірний період здійснювалася зі сталою періодичністю (щомісячно), що відповідає періоду сплати аліментів на утримання дитини.

При цьому Верховний Суд звертає увагу на суперечливу процесуальну позицію ОСОБА_1 щодо спірних коштів у розмірі 12926 грн.

Так, зокрема, у своїй скарзі на дії державного виконавця вона зазначала, що не отримувала зазначених

⁸ Постанова Черкаського апеляційного суду від 18.10.2022. Справа № 707/999/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/106841176.

⁹ Постанова Верховного Суду від 25.01.2023. Справа № 707/999/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/108685965.

коштів. В апеляційній скарзі на ухвалу суду першої інстанції вже стверджувала, що *кошти, які перераховував їй ОСОБА_2, є платою за користування майном (побутовою технікою, меблями тощо), а у відзиві на касаційну скаргу звертає увагу, що з виписки за картковим рахунком неможливо встановити особу, яка перераховувала їй ці кошти.*

Висновки суду першої інстанції про відмову в задоволенні скарги, ураховуючи установлені обставини, узгоджуються з висновками Верховного Суду в постановках від 01.08.2019 у справі № 642/6906/16-ц¹⁰, від 18.11.2020 у справі № 648/1102/19¹¹, від 26.05.2021 у справі № 569/11466/20¹², від 19.09.2022 у справі № 524/343/15-ц¹³.

Разом із тим висновки Верховного Суду в постановках від 29.09.2021 у справі № 2607/386/2012¹⁴, від 22.12.2021 у справі № 333/6869/19¹⁵, від 12.01.2022 у справі № 2-4665/2008¹⁶, на які послався апеляційний суд в оскарженій постанові, не свідчать про незаконність ухвали суду першої інстанції з огляду на таке.

У справі № 2607/386/2012 було встановлене укладення між сторонами і затвердження судом мирової угоди, яка визначала як розмір аліментів у твердій грошовій сумі, так і порядок/спосіб їх сплати (до 5-го числа кожного наступного місяця шляхом поштового переказу на адресу реєстрації матері дітей). При цьому в зазначеній справі суд першої інстанції, з яким погодився Верховний Суд, вказав, зокрема, *на відсутність доказів того, що банківські картки, на які здійснювався переказ грошових коштів боржником, належать стягувачу.*

У справі № 333/6869/19¹⁷ Верховний Суд погодився з висновком районного суду про відмову в задоволен-

ні скарги боржника, звернувши увагу, зокрема, на те, що за наданими державному виконавцю платіжними документами про переказ коштів платником був *не боржник у виконавчому провадженні, а його батько (дід дитини).*

У справі № 2-4665/2008¹⁸ було встановлено, що дитина, на яку стягнуто аліменти за рішенням суду, *хворіла, що підтверджено відповідними медичними документами та визнано сторонами. При цьому посилання матері дитини на те, що кошти перераховувалися батьком саме на лікування дочки, боржник не спростував.*

Зважаючи на викладене, Верховний Суд дійшов висновку, що *апеляційний суд помилково скасував рішення суду першої інстанції, яке відповідає закону, тому касаційна скарга підлягає задоволенню, постановка Черкаського апеляційного суду від 18.10.2022 — скасуванню із залишенням у силі ухвали Черкаського районного суду Черкаської області від 30.08.2022.*

Таким чином, на думку колегії Верховного Суду, постановка Черкаського апеляційного суду від 18.10.2022 *підлягає скасуванню, за якою визнано неправомірними дії старшого державного виконавця по складенню розрахунку заборгованості зі сплати аліментів за виконавчим листом № 707/999/21 та визнання його нечинним. Отже, дії виконавця є правомірними, відсутні правові підстави для визнання неправомірними дій державного виконавця, а виконавчий лист — чинний. А за ухвалою Черкаського районного суду Черкаської області від 30.08.2022 у задоволенні скарги ОСОБА_1 на дії старшого державного виконавця — відмовлено повністю.*

¹⁰ Постанова Верховного Суду від 01.08.2019 у справі № 642/6906/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/83387711.

¹¹ Постанова Верховного Суду від 18.11.2020 у справі № 648/1102/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93081398.

¹² Постанова Верховного Суду від 26.05.2021 у справі № 569/11466/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97700253.

¹³ Постанова Верховного Суду від 19.09.2022 у справі № 524/343/15-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/106354506.

¹⁴ Постанова Верховного Суду від 29.09.2021 у справі № 2607/386/2012. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100352131.

¹⁵ Постанова Верховного Суду від 22.12.2021 у справі № 333/6869/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/102221165.

¹⁶ Постанова Верховного Суду від 12.01.2022 у справі № 2-4665/2008. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/102563014.

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 22.12.2021 у справі № 333/6869/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/102221165.

¹⁸ Постанова Верховного Суду від 12.01.2022 у справі № 2-4665/2008. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/102563014.

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Ірина Бойко, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, к. ю. н., доцентка, членкиня робочої групи Міністерства юстиції України із розроблення проєкту Закону «Про адміністративну процедуру», експертка проєкту EU 4 PAR

Прийнятий у 2022 році Закон України «Про адміністративну процедуру»¹ вступає в силу 15 грудня 2023 року. Цей законодавчий акт стане найбільш значимим для всіх суб'єктів, що здійснюють публічне адміністрування та приймають рішення щодо осіб (адміністративні акти).

ЗАП упроваджує в українське правове поле правила, що відповідають європейським стандартам належного адміністрування. Його приписи ідеологічно по-новому регламентують діяльність адміністративних органів. Основні ідеї адміністративної процедури втілені в її принципах. Через них формується уявлення про сутність адміністративної процедури, її зміст, основні правила.

Принципи адміністративної процедури мають вельми практичне значення.

По-перше, норми про принципи можуть застосовуватися напряму в разі, коли в Законі є посилання на них. Приміром, ч. 1 ст. 48 ЗАП встановлює, що адміністративний орган витребує документи та відомості, необхідні для вирішення справи, з дотриманням принципу офіційності. Це означає, що застосування названої норми потребує врахування приписів, вміщених у ст. 16 ЗАП («Офіційність»).

По-друге, через принципи тлумачаться деякі категорії та положення. Так, у ст. 13 ЗАП надано роз'яснення, що таке своєчасність і розумний строк.

По-третьє, відповідно до ч. 2 ст. 3 ЗАП законом можуть бути встановлені особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ; такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури, визначеним ЗАП. А отже, при конкуренції правових норм припис спеціального закону буде застосовуватися лише в тому разі, якщо він не вступатиме в суперечність із принци-

пами адміністративної процедури. Це положення важливе, оскільки спеціальні закони, якими встановлені особливості прийняття адміністративних актів у тій чи іншій сфері публічного адміністрування, зазвичай ухвалені раніше Закону України «Про адміністративну процедуру» і не обов'язково відповідають його приписам. До вступу ЗАП у силу Верховна Рада України має привести спеціальне законодавство у відповідність до ЗАП. А ч. 8 Прикінцевих і перехідних положень ЗАП зобов'язує Кабінет Міністрів України протягом 12 місяців з дня опублікування Закону подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із Законом «Про адміністративну процедуру». У разі ж якщо суперечності між загальним законом про адміністративну процедуру та спеціальними законами залишаться, то колізії будуть вирішуватися на рівні принципів.

По-четверте, ч. 2 ст. 4 ЗАП встановлює, що принципи адміністративної процедури, визначені цим Законом, поширюються також на адміністративну діяльність адміністративних органів, що не вимагає

¹ Далі за текстом — ЗАП, закон.

прийняття адміністративних актів. Це, по суті, підкреслює основоположне значення цих принципів для регламентування широкого спектра діяльності публічної адміністрації — за її межами залишається нормотворча діяльність, публічна служба, прийняття так званих установчих актів.

По-п'яте, принципи адміністративної процедури, по суті, є критеріями, на відповідність яким адміністративний суд перевіряє оскаржувані рішення, дії та бездіяльність адміністративних органів. У Кодексі адміністративного судочинства України такі критерії закріплені в ч. 2 ст. 2. Із вступом ЗАП у силу суди отримують їх нормативне тлумачення.

Закон України «Про адміністративну процедуру» закріпив принципи в статтях 4 — 18.

Верховенство права (ст. 5 Закону) не тлумачиться в жодному нормативно-правовому акті, хоча цей принцип і встановлений у ст. 8 Конституції України. Конституційний Суд України в абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 02.11.2004 № 15-рп/2004 зазначив, що верховенство права — це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо².

У ЗАП верховенство права, перш за все, пов'язано з найвищими цінностями, якими є людина, її права і свободи, та які визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Верховенство права вимагає від законодавця так сформулювати приписи законодавчих актів, щоб забезпечити панування справедливості, а від адміністративних органів — застосовувати положення законів у такий спосіб, щоб забезпечити права і свободи людини.

Відзначимо, що верховенство права проявляється у низці положень, закріплених у ЗАП. Приміром, адміністративний орган, вирішуючи питання про визнання адміністративного акта недійсним, має зважати на довіру особи до збереження його чинності. А отже,

навіть якщо рішення у справі є протиправним, але особа, будучи переконана, що адміністративний акт залишиться чинним, використала або розпорядилася коштами чи майном, отриманими на підставі такого адміністративного акта, чи змінила в інший спосіб свій уклад життя, і її законний інтерес (довіра) щодо збереження чинності адміністративного акта переважає публічний інтерес, то адміністративний орган може й не визнати такий акт недійсним (ч. 3 ст. 89 ЗАП). Таким чином, довіра особи переважає над порушеннями, допущеними при прийнятті адміністративного акта, що свідчить про те, що для держави людина є найбільшою цінністю.

Проілюструємо це прикладами із судової практики. Суди, розглядаючи справи щодо оскарження рішень про скасування наказів про видачу іноземцям посвідки на постійне проживання, зважали саме на такий підхід (справа № 815/2473/17)³. Обставини справи полягали в наступному: громадяни Республіки В'єтнам, які прибули в Україну до 6 березня 1998 року за Угодою між Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам та Урядом СРСР про направлення і прийняття в'єтнамських громадян на професійне навчання та роботу на підприємства і в організації СРСР від 02 квітня 1981 р., залишалися проживати в Україні і зверталися із заявами про видачу їм посвідки на постійне проживання в Україні з пропущенням строку на подання таких заяв. Натомість, органи міграційної служби, попри пропуск заявниками строків, видавали іноземцям посвідки на проживання в Україні. Через деякий час Державна міграційна служба України скасувала прийняті раніше рішення з мотивів порушення вимог законодавства.

Громадяни В'єтнаму зверталися за захистом своїх прав до суду. Обґрунтовуючи свою позицію у таких справах, Верховний Суд зазначив, що при наданні позивачеві посвідки на постійне місце проживання в Україні відповідачем (органом міграційної служби) була проведена перевірка законності залишення особи на постійне проживання на території України. При цьому підстав для відмови у наданні дозволу на імміграцію відповідачем виявлено не було та надано позивачеві посвідку на постійне місце проживання

² Рішення КС України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. URL: ccu.gov.ua/docs/504.

³ Постанова Верховного Суду України від 03.04.2019 у справі № 815/2473/17, провадження № К/9901/22666/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80926561.

в Україні. З моменту документування позивача посвідкою на постійне проживання не виникало нових обставин, які б тягли за собою обґрунтованого скасування дозволу на імміграцію. Суд виніс рішення на користь позивачів.

Верховний Суд у своєму мотивуванні не вказує на принцип довіри. Але зі вступом у силу ЗАП додатковим аргументом у подібних справах може бути той факт, що особа, яка отримала посвідку на постійне проживання, мала цілком виправдані сподівання, що орган міграційної служби діяв законно, і не мала б сумніватися в правомірності прийнятого рішення. Саме це рішення стало підставою для того, щоб особа в Україні проживала і працювала, набувала прав на майно, в результаті чого вона суттєво змінила свій спосіб життя. А отже, держава не може нехтувати правами особи, маючи намір виправити свої помилки; і вимірюючи важливість прав людини і поновлення законності, адміністративні органи повинні зважати на принцип захисту довіри особи до збереження чинності адміністративного акта, навіть у тих випадках, коли той є протиправним.

Складовою верховенства права є принцип **законності**. Закріплений у ст. 6 Закону, цей принцип означає, що адміністративний орган здійснює адміністративне провадження виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України, Законом «Про адміністративну процедуру» та іншими законами України, а також на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. По суті, такий же припис міститься в ч. 2 т. 19 Конституції України.

Важливим положенням щодо забезпечення законності в адміністративній процедурі є регламентація здійснення адміністративним органом дискреційного повноваження. Дискреція означає розсуд, можливість при розгляді справи обирати варіант рішення. До прийняття ЗАП жоден законодавчий акт не встановлював порядок застосування норм про дискрецію. Дискреційне повноваження може бути закріплено або в загальних рисах (через категорії «забезпечує», «здійснює» тощо), або через оціночні терміни (приміром, «за необхідності»), або через можливість обрати рішення з перелічених (як у санкціях статей КУпАП). Важливо окреслити так звані «червоні лінії», які адміністративний орган не може перетинати, реалізуючи своє право розсуду.

ЗАП установлює умови, за яких застосування дискреційних повноважень буде законним:

1) дискреційне повноваження передбачено законом;

2) дискреційне повноваження здійснюється у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом;

3) правомірний вибір здійснено адміністративним органом для досягнення мети, з якою йому надано дискреційне повноваження, і відповідає принципам адміністративної процедури;

4) вибір рішення адміністративного органу здійснюється без відступлення від попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, крім обґрунтованих випадків.

Такий підхід спонукає адміністративний орган зважати на мету діяльності, принципи адміністративної процедури, попередню правозастосовну практику та зобов'язує обґрунтовувати відступ від неї. Отже, там, де в адміністративного органу є вибір діяти на свій розсуд, з'явилися й правила здійснення дискреційних повноважень. Можемо спрогнозувати виникнення спорів у разі, якщо орган виконавчої влади або місцевого самоврядування буде по-різному вирішувати однакові справи, маючи на це дискрецію, а при вирішенні таких спорів суд або орган вищого рівня вже орієнтуватиметься на приписи ч. 3 ст. 6 ЗАП.

Принцип законності вимагає, щоб адміністративні органи враховували висновки про застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, при вирішенні адміністративних справ. Таке ж положення закріплено в ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Новелою ЗАП є зобов'язання адміністративного органу, що порушив право, свободу чи законний інтерес особи, за власною ініціативою протягом розумного строку з дня виявлення порушення поновити право, свободу чи законний інтерес, не чекаючи подання скарги чи пред'явлення позову та запобігаючи повторенню порушення у майбутньому. Це може бути здійснено через прийняття рішення про визнання недійсним адміністративного акта або виправлення помилок у рішенні.

Рівність перед законом (ст. 7 Закону) означає однакове ставлення до фізичних та юридичних осіб, попри різні їх характеристики та якості. Але в той же час деякі категорії осіб, як-то малолітні та неповнолітні

особи, особи з інвалідністю, іноземці, особи без громадянства, у випадках, визначених законом, можуть в адміністративному провадженні користуватися додатковими гарантіями. Позитивна дискримінація не породжує нерівність, а забезпечує рівні можливості тоді, коли самим особам це зробити складно.

Принцип **обґрунтованості** (ст. 8 Закону) є одним із найбільш значимих в адміністративній процедурі. Він також є складовою права на належне адміністрування, що закріплене в ст. 41 Хартії основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 р. ЗАП для забезпечення цього принципу встановлює певні вимоги до адміністративного органу.

По-перше, забезпечувати належність та повноту з'ясування обставин справи, безпосередньо досліджувати докази та інші матеріали справи, враховувати всі обставини, що мають значення для вирішення справи.

По-друге, обґрунтовувати адміністративні акти, які є несприятливими для особи; такі акти повинні містити мотивувальну частину, а при зміні оцінки та висновків в однакових чи подібних справах — надавати належне обґрунтування такої зміни.

Така ж вимога ставиться й до процедурних рішень — про відмову у відводі (ч. 3 ст. 24 ЗАП), про продовження строку вирішення справи за заявою чи скаргю (ч. 4 ст. 34 ЗАП), про залишення заяви без руху (ч. 2 ст. 43 ЗАП) тощо.

Обґрунтованою має бути, як вже зазначалося, позиція щодо відступу від попередньої правозастосовної практики при реалізації адміністративним органом дискреційних повноважень (п. 4 ч. 3 ст. 6 ЗАП).

Акцентуємо увагу на тому, що остаточне рішення по справі — адміністративний акт — потребує мотивувальної частини лише у разі, якщо воно є несприятливим для особи (покладає на неї обов'язки, заборони, особі відмовляють у реалізації права, при прийнятті рішення про відкликання адміністративного акта чи визнання його недійсним на шкоду особі).

Стаття 9 Закону України «Про адміністративну процедуру» встановлює вимоги щодо забезпечення **безсторонності (неупередженості)** адміністративного органу, зобов'язуючи останній однаково ставитися до всіх учасників адміністративного провадження та не допускати неправомірну заінтересованість у результатах розгляду та вирішення справи.

Інструментами для врегулювання конфлікту інтересів (потенційного або реального), що може виникнути

в посадової особи адміністративного органу при розгляді та вирішенні справи, є відвід і самовідвід.

Посадова особа адміністративного органу, яка розглядає справу, не може брати участі в адміністративному провадженні та підлягає відводу (самовідводу), якщо:

1) вона є або була учасником такого адміністративного провадження чи його представником;

2) вона залучена або була залучена до участі в такому адміністративному провадженні як особа, яка сприяє розгляду справи;

3) вона є членом сім'ї або іншою близькою особою учасника адміністративного провадження або його представника;

4) вона бере участь в одному й тому самому судовому провадженні з учасником адміністративного провадження або його представником;

5) вона перебувала або перебуває у службовій чи іншій залежності від учасника адміністративного провадження чи його представника;

6) вона має або може мати приватний інтерес у результаті вирішення справи;

7) існують інші обставини, що викликають або можуть викликати сумнів у безсторонності (неупередженості) посадової особи адміністративного органу.

За наявності таких підстав посадова особа, яка розглядає справу, зобов'язана заявити самовідвід. Крім того, подати клопотання про відвід може учасник адміністративного провадження.

Рішення про відвід не приймається, якщо визначити іншу уповноважену на розгляд справи посадову особу неможливо. У такому разі розгляд та вирішення справи здійснюються під зовнішнім контролем відповідно до положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. Такі ситуації можуть виникати, приміром, при розгляді адміністративної справи в сільській або селищній раді, де не буде можливості призначити іншу посадову особу для вирішення справи.

Недотримання принципу неупередженості (безсторонності) може бути підставою для визнання протиправними процедурних дій та процедурних рішень, вчинених (прийнятих) такою посадовою особою або за її участю під час здійснення відповідного адміністративного провадження, а також прийнятого адміністративного акта.

Принципи **добросовісності та розсудливості** (ст. 10 Закону) є доволі новими для національного

законодавства. Закон оперує такими категоріями, як здоровий глузд, логіка та загальноприйняті норми моралі, пред'являючи вимоги до адміністративних органів, але при цьому зважати на досягнення визначеної законом мети діяльності та дотримання вимог законодавства.

Адміністративний орган не буде діяти добросовісно, якщо, приміром, без обґрунтованих причин відмовлятиме особі в призначенні по справі за її клопотанням експертизи.

Добросовісними в адміністративному провадженні мають бути й особи. Якщо, приміром, громадянин звернеться із заявою до органу, не уповноваженого вирішувати поставлене питання, розраховуючи, що той надішле заяву за належністю, то адміністративний орган може проаналізувати, чи добросовісно діє особа, перекладаючи на орган з'ясування того, хто має розглядати заяву. І якщо за нині чинним законодавством отримана заява, безсумнівно, має бути надіслана за належністю, то ЗАП вже надає можливість враховувати вимогу добросовісності до поведінки особи і діяти адміністративному органу залежно від оцінки ситуації.

Також закон застерігає особу від зловживання наданими їй правами. Така ситуація може виникнути, якщо орган відмовляє особі в задоволенні клопотання, а вона раз за разом його подає.

Принцип **пропорційності** (ст. 11 Закону) має бути дотриманий і під час прийняття адміністративних актів, і при прийнятті процедурних рішень та вчиненні процедурних дій.

Пропорційність — вимога щодо забезпечення необхідного балансу між несприятливими наслідками для права, свободи чи законного інтересу особи і цілями, на досягнення яких спрямований адміністративний акт. Негативні наслідки для особи та публічних інтересів повинні бути найменшими. Пропорційність обов'язково має бути врахована при вирішенні питання про відкликання адміністративного акта або про визнання його недійсним. ЗАП у ч. 2 ст. 86 прямо вказує, що під час вирішення питання щодо відкликання або визнання адміністративного акта недійсним адміністративний орган враховує: наслідки відкликання або визнання адміністративного акта недійсним для особи; істотність причин для цього, зокрема час, що минув після прийняття адміністративного акта, та інші обставини, що стосуються справи.

Адміністративний орган повинен при використанні своїх повноважень зважати на мету, для досягнення якої такі повноваження надані. Як правило, мета визначається законом. Так, поліцейський має застосовувати превентивні заходи для забезпечення публічного порядку та публічної безпеки, а не для вирішення своїх проблем чи задоволення власних потреб.

Відкритість (ст. 12 Закону) забезпечується можливістю особи ознайомитися з інформацією, що пов'язана з прийняттям та виконанням адміністративного акта стосовно неї. Не будь-яка особа може клопотати про доступ до матеріалів адміністративної справи, а лише така, яка є учасником адміністративного провадження, тобто та, чиїх прав, свобод та законних інтересів стосуватиметься адміністративний акт. Наявна в матеріалах справи інформація з обмеженим доступом не може бути розголошена.

Учасник адміністративного провадження має право знати про початок адміністративного провадження та про своє право на участь у такому провадженні, а також право на ознайомлення з матеріалами відповідної справи. Порядок вручення (направлення) запитань та повідомлення осіб регламентовано ст. 32 ЗАП.

Відкритість не тотожна гласності. Остання не є принципом адміністративної процедури. На відміну від адміністративного судового провадження, як правило, здійснюється з урахуванням принципу гласності.

У ст. 13 Закону надано тлумачення принципам **своєчасності та розумного строку**. Останній вже міцно впроваджено в процесуальні закони. А тепер і до адміністративного органу встановлено вимогу вирішувати справу або вчиняти процедурну дію чи приймати процедурне рішення у найкоротший строк, достатній для здійснення адміністративного провадження, але не пізніше граничних строків, визначених законом. Це означає, що адміністративний орган повинен діяти оперативно, не відкладаючи вчинення дій і прийняття рішень на граничні (максимальні) строки, про які зазначено в законах.

Вимога своєчасності пов'язана з настанням обставин, за яких прийняття адміністративного акта може втратити актуальність. Особливої значимості своєчасність набуває у справах, приміром, про направлення осіб на лікування за кордон. Міністерство охорони здоров'я України, розглядаючи відповідні заяви, має зважати на стан здоров'я громадянина та діяти

в провадженні таким чином, щоб направлення на лікування вже не втратило сенсу для хворої людини.

Основна ідея принципу **ефективності** (ст. 14 Закону) — здійснення провадження з найменшими витратами коштів та інших ресурсів, у простий спосіб. Процедурні дії мають бути достатніми та необхідними для належного вирішення справи. Адміністративний орган буде діяти ефективно, приміром, якщо не призначатиме повторну експертизу, щоб підтвердити той самий факт, який вже встановлено.

Ефективність проявляється також у можливості адміністративного органу звернутися до іншого органу за взаємодопомогою з метою вчинення однієї чи декількох необхідних дій у рамках адміністративного провадження. Це встановлено ст. 26 ЗАП. Підставами для звернення є те, що такі дії не можуть бути вчинені з обґрунтованих причин адміністративним органом, який звертається за адміністративною взаємодопомогою; або вчинення таких дій адміністративним органом, який звертається за адміністративною взаємодопомогою, не є ефективним або витрати на їх вчинення будуть значно вищими, ніж у разі їх вчинення адміністративним органом, адміністративна взаємодопомога якого запитується. Відзначимо, що окреслене положення є новелою законодавства. Вбачаємо можливості його застосування у випадках, коли орган, що розглядає справу, має провести огляд на місці або взяти пояснення свідків, але не має для цього ресурсів, натомість іншому органу це зробити зручніше.

Презумпція правомірності дій та вимог особи (ст. 15 Закону) як принцип адміністративної процедури означає, що дії та вимоги особи є правомірними, доки інше не буде доведено під час розгляду та/або вирішення справи. Сумніви щодо правомірності дій та вимог особи, що виникають внаслідок неоднозначного (множинного) трактування норми права, повинні тлумачитися адміністративним органом на користь їх правомірності. Це положення надасть можливість адміністративним органам мати підстави для прийняття рішення, яку норму права застосувати при вирішенні справи у разі наявності неоднозначності в розумінні норм права.

Офіційність (ст. 16 Закону) в адміністративній процедурі зобов'язує адміністративний орган встановлювати обставини, що мають значення для вирішення справи, і за необхідності збирати для цього документи

та інші докази з власної ініціативи, у тому числі без залучення особи витребувати документи та відомості, отримувати погодження та висновки, необхідні для вирішення справи. При цьому адміністративний орган не може перекладати на особу обов'язок самостійно отримувати документи та інші докази, необхідні для здійснення адміністративного провадження, якщо такий обов'язок не визначено законом. Натомість адміністративний орган мусить витребувати документи і відомості, що перебувають у володінні органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи або організації, що належить до сфери управління такого органу, і необхідні для розгляду та вирішення адміністративної справи. Подібна норма міститься в ч. 7 ст. 9 Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 та в ст. 5 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» від 15.07.2021.

Витребування адміністративним органом документів і відомостей забезпечується через взаємодію електронних інформаційних ресурсів або публічних електронних реєстрів.

Одним із найбільш значимих для адміністративної процедури є принцип **гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні** (ст. 17 Закону). В європейській правовій традиції його ще називають «правом особи бути вислуханою». Його варто розуміти не буквально, а концептуально: адміністративний орган зобов'язаний забезпечити комунікацію з особою до того моменту, коли щодо неї буде прийнято несприятливий адміністративний акт. Особа може надати пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі: усно чи письмово пояснити свою позицію по справі, представити докази.

Цей принцип вимагає від адміністративного органу залишити заяву без руху, якщо її подано з порушенням вимог законодавства (приміром, надано неповний пакет документів або в заяві допущені помилки) і надати особі можливість усунути такі порушення у визначений строк (ст. 43 ЗАП). У цьому разі орган забезпечує комунікацію з особою і відразу не відмовляє їй у задоволенні заяви.

Стаття 63 ЗАП регламентує порядок розгляду адміністративної справи із заслуховуванням особи. У той же час не можна абсолютизувати участь особи в адміністративному провадженні.

По-перше, закон встановлює підстави, за наявності яких заслуховування не проводиться — необхідність вжиття негайних заходів для запобігання заподіяно шкоди; потреба в негайному прийнятті рішення; прийняття адміністративного акта в автоматичному режимі; прохання заявника є очевидно безпідставним.

По-друге, неучасть особи у провадженні та ненадання пояснень та/або заперечень у справі впливає на можливі негативні наслідки у разі адміністративного оскарження, про що адміністративний орган попереджає особу (ч. 1 ст. 63 ЗАП). Очевидно, за задумом законодавці, якщо, приміром, особа, знаючи про адміністративну справу, не подала клопотання про залучення до провадження в якості заінтересованої особи та відповідно не представила свою позицію, то у разі оскарження такою особою прийнятого по цій справі адміністративного акта орган, що розглядатиме скаргу, має врахувати небажання особи вступати в провадження на попередніх його етапах.

За наявності в учасників адміністративного провадження протилежних інтересів можуть проводитися слухання. Їх мета — забезпечення належного, об'єктивного та швидкого з'ясування обставин справи. Порядок проведення слухань визначений ст. 67 ЗАП. Звернемо увагу, що слухання за ЗАП не є тотожними громадським слуханням, можливість проведення яких передбачено низкою законодавчих актів. Їх суттєва відмінність полягає в тому, що участь у них можуть брати лише учасники адміністративного провадження та особи, які сприяють розгляду справи, а не будь-хто, приміром, представники громадськості. Натомість, особи, які не є учасниками адміністративного провадження та особами, які сприяють розгляду справи, можуть бути присутніми на слуханні лише з дозволу посадової особи адміністративного органу та за відсутності заперечень учасників адміністративного провадження.

Крім цього, принцип гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні зобов'язує адміністративний орган здійснювати інформування та консультування учасників адміністративного провадження з питань, що стосуються адміністративного провадження, а також щодо змісту їхніх прав та обов'язків. А особа має право у передбаченому законом порядку витребувати та/або надавати до-

кументи, а також інші докази, що стосуються обставин адміністративної справи.

Відзначимо, що низка судових рішень, ухвалених Верховним Судом⁴, стосувались оскарження актів органів податкової служби про застосування штрафних санкцій, прийнятих за результатами документальної невізної перевірки, проведеної стосовно позивача. Обставини справи полягали в наступному: орган фіскальної служби провів невізну документальну перевірку платника податків і під час цієї перевірки встановив порушення податкового законодавства. За наслідками перевірки було прийнято рішення про нарахування пені за несплату єдиного соціального внеску. Позивач, оскаржуючи прийняті щодо нього рішення, наголошував на тому, що орган фіскальної служби порушив порядок повідомлення платника податку про проведення перевірки, який передбачений Податковим кодексом України. Зокрема, наказ про перевірку, повідомлення про дату її початку та місце проведення були отримані платником податків поштою на декілька днів пізніше, ніж відбулася сама перевірка.

Суди першої та апеляційної інстанції наголошували на тому, що хоча таке порушення з боку фіскального органу і мало місце, проте це не свідчить про необґрунтованість висновків про нарахування пені та в цілому порушення порядку проведення документальної невізної перевірки.

Натомість, Верховний Суд підкреслив помилковість такого підходу, вказавши, що платник податку повинен бути ознайомлений з відомостями про перевірку в будь-якому випадку до її початку. Інакше порушується право платника податків на присутність під час проведення перевірки, передбачене Податковим кодексом України. Платник податку офіційно дізнався про перевірку вже після її закінчення, тому така перевірка є незаконною, а у фіскального органу відсутня компетенція на прийняття акта індивідуальної дії — рішення про нарахування пені.

За наслідками розгляду справи Верховний Суд визнав протиправними дії органу фіскальної служби щодо проведення документальної невізної перевірки позивача; визнав протиправним та скасував рішення про застосування штрафних санкцій та нарахування пені за несплату (неперерахування) або несвоєчасну сплату (несвоєчасне перерахування) єдиного внеску.

⁴ Постанова Верховного Суду України від 27.01.2015 у справі № 21-425а14. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/43075087; постанова Верховного Суду України від 23.01.2018 у справі № 804/12558/14. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/71829364.

В обґрунтування свого рішення Верховний Суд зазначив, що судами першої та апеляційної інстанцій не враховано, що нормами Податкового кодексу України, з дотриманням балансу публічних і приватних інтересів, встановлені умови та порядок проведення перевірок, в тому числі документальних невіізних. Лише їх дотримання може бути підставою для висновку про законність такої перевірки.

Крім того, Суд наголосив на основоположному принципі адміністративної процедури — праві особи бути вислуханою (або праві на участь). Зокрема, розмірковуючи про порядок призначення документальної невіізної перевірки, Суд вказав, що виявлені факти, які свідчать про можливі порушення платником податків податкового, валютного та іншого законодавства, можуть бути підставою для проведення перевірки лише у випадку, коли сумніви не усунуті наданими поясненнями та документальними підтвердженнями. А отже, за таких обставин у контролюючого органу є право на оцінку пояснень і їх документальних підтверджень. Якщо ці пояснення не обґрунтовані або документально не підтверджені, перевірка може бути призначена. Платник податків має право не погодитися з рішенням про призначення перевірки і оспорити його у суді. У такому спорі суб'єкт владних повноважень зобов'язаний довести обґрунтованість свого рішення з посиланням на недоліки пояснень суб'єкта господарювання та їх документальне обґрунтування.

Таким чином, нехтування контролюючим органом при проведенні перевірки принципу участі особи в адміністративній процедурі Суд визнав підставою для скасування прийнятих за результатами перевірки рішень щодо платника податків (суб'єкта господарювання).

І останній принцип адміністративної процедури — **гарантування ефективних засобів правового захисту** (ст. 18 Закону). Його зміст також є доволі новим для українського правового поля.

По-перше, цей принцип гарантує особі право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в порядку адміністративного оскарження та/або в судовому порядку. Нині за чинним законодавством далеко не в будь-якому разі особа може звернутися з адміністративною скаргою. Адміністративний орган може не мати над собою вищого органу або ж таке положення не передбачено законом. ЗАП надає додаткові можливості для адміністративного оскарження через встановлення приписів про створення суб'єктом розгляду скарги комісії з розгляду скарг. Особливої значимості це положення набуває для органів місцевого самоврядування або центральних органів виконавчої влади, оскільки вони не мають над собою вищих адміністративних органів. Із вступом ЗАП у силу такі суб'єкти зможуть утворити комісії з розгляду скарг, що дасть їм можливість вирішувати конфлікти в межах своєї інституції. Такий підхід також свідчитиме про ефективність діяльності адміністративного органу, адже в певній частині випадків дозволить вирішити конфлікт і уникнути витрат на участь у судовому провадженні.

По-друге, ЗАП зобов'язує адміністративний орган повідомити особу про спосіб, порядок і строк оскарження адміністративного акта, який негативно впливає на право, свободу чи законний інтерес особи. При чому ця частина прийнятого рішення має бути сформульована не в загальних рисах («згідно із законодавством»), а давати чітке розуміння особі, який орган є суб'єктом розгляду скарги, в які строки і в якому порядку можна подати скаргу, а також має бути зазначено вид суду, до якого особа може звернутися з позовною заявою.

Такий припис спрямований на забезпечення прав людини, адже пересічному громадянину зазвичай не просто з'ясувати цю інформацію, а адміністративний орган завжди знає, хто є суб'єктом розгляду скарг на його дії, рішення чи бездіяльність або який суд має юрисдикцію розглядати такі спори.

КИЇВСЬКА АДВОКАТУРА: ІНСТИТУЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Валерій Філімоніхін, історик, юрист, учасник Всеукраїнського Проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ, вчений секретар Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»

Центр досліджень адвокатури і права НААУ продовжує знайомити адвокатську спільноту з історією київської адвокатури: її витоками, професійними здобутками, життєвими долями видатних адвокатів, а також репресіями, яких вона зазнала у міжвоєнну добу минулого століття. До вашої уваги друга стаття з циклу, що був розпочатий у № 11 (86) Вісника НААУ за 2022 рік. У центрі уваги — питання розвитку адвокатського самоврядування у Києві на початку ХХ століття, участь адвокатів у державотворчих процесах під час Української революції 1917 — 1921 років, роль оборонців в організації та розбудові Всеукраїнської Академії Наук.

Розвиток інституту адвокатури в Україні в імперську добу пов'язаний з ухваленням Судових Статутів Російської імперії 1864 року в рамках проведення правових реформ імператором Олександром II. До появи цих реформ функції адвокатів виконували «заступники по чужих справах», які перебували у повній залежності від суддів та, практично, не мали жодних прав. За системою, встановленою Указом від 5 листопада 1723 року, як і раніше, цивільні справи готувались не стряпчими, а державними чиновниками. У 1775 році Катерина II підписала указ «Учреждения о губерниях». Згідно з ним стряпчі ставали помічниками прокурора та захисниками казенних інтересів. Законом від 14 травня 1832 року було створено інститут присяжних стряпчих, направлений на впорядкування діяльності судових представників у комерційних судах. У 1850 році «Особливий комітет при II відділенні власної Його Імператорської Величності канцелярії» почав підготовку проєкту цивільного та кримінального судочинства. 8 вересня 1858 року начальник II відділення граф Д. Блудов подав імператору доповідь «Про встановлення присяжних стряпчих», тобто про створення адвокатури¹.

Правову регламентацію інститут адвокатури одержав за «Судовими статутами», затвердженими 20 ли-

стопада 1864 року. За цими статутами адвокати поділялись на дві категорії — присяжних і приватних повірених. Присяжними повіреними могли бути особи, які мали вищу юридичну освіту і практичний досвід відповідної судової роботи або як помічника присяжного повіреного — не менше п'яти років. Приватними повіреними могли бути лише особи, які мали вищу юридичну освіту і практичний стаж відповідної судової роботи або як помічника присяжного повіреного — не менше п'яти років.

Присяжні повірені організовували свою діяльність на засадах самоврядування шляхом обрання при окрузі судової палати рад присяжних повірених, які обирали голову ради та його заступника (товариша)². Тим не менш, Судова реформа 1864 року не надала адвокатам дуже важливого професійного права, яке вони раніше мали при проведенні слідства, — права вступати у кримінальне судочинство на стадії попереднього розслідування. Тільки у 1897 році адвокатів уперше допустили до участі у кримінальному судочинстві на стадії попереднього слідства стосовно до неповнолітніх. Більше того, завершальний період цього етапу супроводжувався потужним впливом держави на адвокатуру як у частині спроб погіршення

¹ Ендовицкая М. А. Правовое положение адвокатуры в дореформенной России в XIX веке //Адвокатура: минуле і сучасність: матеріали I всеукраїнської наукової конференції «Адвокатура: минуле і сучасність» (м. Одеса, 24 — 25 лютого 2012 року). Одеса : Фенікс, 2012. С. 60-62.

² Історія адвокатури України / Варфоломієва Т. В. та ін. 2-е вид. Київ: СДМ — Студіо. Ч. 1. 2002. С. 7.

правового становища адвокатури в цілому, так і у зв'язку з тим, що почастишали факти порушень прав присяжних повірених, зокрема, їх самих почали притягувати до кримінальної відповідальності за безпосередню участь у політичних судових процесах. Такі дії царської влади показали, що на вказаному етапі розвитку інституція професійних прав адвоката мала лише суто кримінально-процесуальну регламентацію³.

Адвокатське самоврядування на українських землях, що входили до складу Російської імперії, організовувалося у зв'язку з судовою реформою 1864 року. Реалізація цієї реформи показала позитивні результати щодо об'єднання адвокатів (присяжних повірених) у незалежну корпорацію, яка, у свою чергу, зуміла сформулювати основні принципи своєї діяльності і подарувала світові плеяду видатних адвокатів.

ПОЧАТОК АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КИЄВІ

Відповідно до «Учреждений судебных установлений» від 20 листопада 1864 року органами адвокатського самоврядування ставали Ради присяжних повірених. На українських землях було організовано лише дві Ради присяжних повірених: Харківська та Одеська. При Харківській судовій палаті Рада присяжних повірених була створена 19 травня 1874 року у складі 7 членів. Всупереч поширеній думці про те, що на території сучасної України діяли три Ради присяжних (Харківська, Київська та Одеська), Київську Раду присяжних повірених тоді так і не заснували⁴. Лише 29 червня 1880 року було відкрито Київську судову палату. До округу Київської судової палати увійшли території Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній. Таким чином, юрисдикція Київської судової палати охопила окружні суди цих губерній, а саме Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський.

Тим не менше, навіть у умовах відсутності Ради, самоуправління київських присяжних повірених продовжувало існувати і розвиватись. Як це відбувалось на практиці, у книзі «История русской адвокатуры» наводив Михайло Гернет, де, зокрема, відзначив,

що 19 жовтня 1865 року було опубліковано Положення про введення в дію Судових Статутів. У цьому Положенні вказувалося, що за відсутністю Рад присяжних повірених при кожній губернії створюються особливі комітети, на які покладається розгляд прохань про прийняття до складу присяжних повірених та їх представлення на затвердження міністру юстиції. Таким чином, до особливих губернських комітетів тимчасово перейшла одна із функцій Ради присяжних повірених — прийом до стану присяжних повірених. В силу статті 46 Положення про введення у дію Судових Статутів особливі комітети створювалися із осіб, які належали до складу старих судів і тільки за особливим розпорядженням міністра юстиції, але брати участь у них могли лише особи, які перебували на посаді голів судових палат та окружних судів. Проте з ліквідацією старих судів законний склад колегії комітетів ставав неможливим. Це привело до того, що фактично функції комітетів почали виконувати окружні суди, які стали називати себе комітетами. Таке протиріччя продовжувалося доволі тривалий час. Виходом із ситуації, що склалася, стало створення комітету або комісії, як найбільш довшеної та технічно розвиненої форми станової організації при відсутності Рад присяжних повірених. Комісія або комітет обирались на загальних зборах присяжних повірених і могли діяти на підставі особливих наказів або правил, затверджених загальними зборами відділень окружних судів.

Фактично ці комісії або комітети стали своєрідними квазірадами присяжних повірених. Подібні організації виникали у багатьох великих містах в округах, де були відсутні Ради присяжних повірених. Одним із найбільш впливових був Комітет присяжних повірених при Київському окружному суді під назвою «Розпорядчого комітету консультації присяжних повірених при Київському окружному суді». Розпорядчий комітет, як і сама консультація, існували ще за затвердженими 4 квітня 1881 року Київським окружним судом правилами. Лише у 1896 році комітету були надані нові права, що поширювалися не тільки на членів консультації, але і взагалі на всіх членів адвокатського стану. Сутність діяльності Розпорядчого комітету, цього

³ Рагулин А. В. Этапы становления института профессиональных прав адвокатов-защитников в России и их общая характеристика // Евразийская адвокатура. 2014. № 1(2). С. 21.

⁴ Бакаянова Н. М. История возникновения адвокатского самоуправления на украинских землях // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. № 3. С. 16 — 17. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur2015_3_4.

своєрідного сурогату Ради присяжних повірених, полягала у повідомленні суду про дисциплінарні справи, прийнятті до адвокатського стану нових присяжних та видачі свідоцтва на ведення чужих справ.

Київський Розпорядчий комітет присяжних повірених також призначав оборонців для осіб, які користувалися правом бідності та «казенних» захисників, встановлюючи при цьому умови, порядок та чергу цих призначень. Де-факто всією своєю діяльністю Розпорядчий комітет ніби підкреслював, що саме він є представницьким органом київської адвокатури і тому мав право та обов'язок відгукуватися на всі життєві явища, які представляли для адвокатського стану інтерес та значення.

За час свого існування Розпорядчому комітету не раз доводилося відстоювати свої права перед судом. Наприклад, у 1906 році комітет визнав для себе неприйнятним встановлене Київським окружним судом двотижневе обмеження розслідувань дисциплінарних справ, вказавши на об'єктивні складнощі, які були у комітеті при розгляді цих справ, а 20 листопада 1907 року загальні збори київських присяжних повірених постановили приймати до свого стану та у корпоративну організацію нових членів тільки за позитивних результатів голосування за їх кандидатури на загальному зібранні присяжних повірених. Також розпорядчому комітету доводилось неодноразово виступати як представнику місцевої адвокатури на захист всього стану та деяких його членів, коли ці виступи були продиктовані громадськими інтересами⁵. Станом на 1886 рік в окрузі Київської судової палати нараховувалось сто двадцять присяжних повірених та п'ятдесят чотири помічники.

У Києві Рада присяжних повірених змогла оформитись щойно у 1916 році, тож Розпорядчий комітет функціонував до моменту її появи⁶. Ініціатором створення київського Розпорядчого комітету присяжних повірених був один із найвідоміших тогочасних адвокатів — Олександр Соломонович Гольденвейзер⁷.

Олександр Соломонович Гольденвейзер.
Дж.: 3 кн. «История русской адвокатуры». Т. 3

У березні 1916 року відбулись вибори першої в історії київської адвокатури Ради присяжних повірених, на яких головою Ради обрали Дмитра Григоровича-Барського. У справді демократичний спосіб київські адвокати отримали таке довгоочікуване самоврядування. Київській Раді присяжних повірених вдалося проіснувати з кінця березня 1916 року і до кінця осені 1919 року, коли в Києві владу захопили більшовики⁸.

Моральний авторитет київських присяжних повірених був високим. Ряди адвокатури поповнювались добре освіченими, порядними особистостями,

⁵ История русской адвокатуры. Под ред. М. Н. Гернета. 1864 — 1914. Словная организация адвокатуры. Т.3. Издание Советов присяжных поверенных. М.: 1916. С. 4, 6, 28, 32 — 33, 35 — 36, 38 — 39.

⁶ Барановський О. Історія створення ради присяжних повірених (адвокатів) київського округу (1916 — 1919 рр.): передвиборна кампанія й утворення коаліції // Вісник Національної асоціації адвокатів України. 2017. № 10 (37). Жовтень. С. 54-57.

⁷ Детально про О. С. Гольденвейзера див.: Басара-Тилищак Г. Олександр Гольденвейзер: перший очільник київських адвокатів (до 165-річчя від дня народження) // Вісник Національної асоціації адвокатів України, № 5 (63) травень 2020. С. 61-64.

⁸ Барановський О. Історія створення Ради присяжних повірених (адвокатів) київського округу (1916 — 1919 рр.): передвиборна кампанія й утворення коаліції // Там само. С. 54.

наділеними блискучим інтелектом. Готувався стати адвокатом і заради цього вступив у 1898 році на юридичний факультет Київського університету Святого Володимира майбутній український академік-патофізіолог Олександр Богомолець. На жаль, до цього часу історія київської присяжної адвокатури періоду існування Київської судової палати (1880 — 1919 рр.) залишається майже не дослідженою.

КИЇВСЬКА АДВОКАТУРА ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 — 1921 РОКІВ

Події 1917 року — створення Української Центральної Ради та проголошення Української Народної Республіки — сприяли бурхливому зростанню громадської активності. Київська адвокатура також була залучена у політичні та культурні процеси. На початку 1917 року в Україні нараховувалось близько трьох тисяч осіб, яких можна було вважати адвокатами (присяжні повірені, помічники присяжних повірених та приватні повірені). У самому Києві працювало 755 осіб адвокатського стану.

Вже від початку Української революції навесні 1917 року у Києві утворилась Велика адвокатська комісія, до складу якої увійшли Рада присяжних повірених та представники помічників присяжних повірених. До складу київської Ради присяжних повірених входили: голова Д. Григорович-Барський, товариш голови (заступник) І. Пересвіт-Солтан, Б. Белявський, Г. Вільчинський, О. Гольденвейзер, С. Крупнов, І. Шраг, В. Калачевський, М. Мазор, Ф. Крижанівський, І. Малютін, Т. Попов, М. Пухтинський та В. Тарнавський. Цей самоврядний орган мусив взяти на себе практично всю організаційну та політичну роботу адвокатів. Прикметно, що член Ради присяжних повірених Федір Крижанівський був одним із засновників Української Центральної Ради та заступником її голови Михайла Грушевського.

Піком боротьби за українізацію суду, а отже, і адвокатської практики, стало ухвалення Українською Центральною Радою низки законів, зокрема, «Про формулу судових вироків» від 10 листопада 1917 року, «Про утворення Генерального суду» від 2 грудня 1917 року, «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і Апеляційного судів» від 23 грудня

*Перший Голова Київської Ради присяжних повірених
Дмитро Григорович-Барський.
Дж.: docplayer.net*

1917 року, «Про прокурорський нагляд» від 23 грудня 1917 року. Показово, що Київська судова палата певний час відмовлялася оголошувати вирoki «іменем Української Народної Республіки»⁹.

Найбільш прогресивними виявились громадські об'єднання адвокатів, створені за національною ознакою, — українське, російське, польське, єврейське. Зокрема, однією з найбільших етнічних громад в Україні у 1917 році була польська, яка складала біля восьми відсотків населення і проживала на територіях, що увійшли до складу УНР. Присяжні повірені польського походження об'єдналися у Спілку адвокатів-поляків (Związek adwokatów Polaków). Також існувала Спілка правників та економістів (Związek prawników i ekonomistów). Щодо діяльності цих організацій сьогодні відомо небагато. Знаємо лише імена кількох членів Спілки адвокатів-поляків: Болеслав Перро

⁹ Скальський В. Діяльність адвокатів в період Центральної Ради 1917 — 1918 рр. // Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ, Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 253-254, 89-92.

Михайло Ткаченко, київський адвокат, перший голова Українського Правничого Товариства, генеральний секретар судових справ, міністр внутрішніх справ УНР.

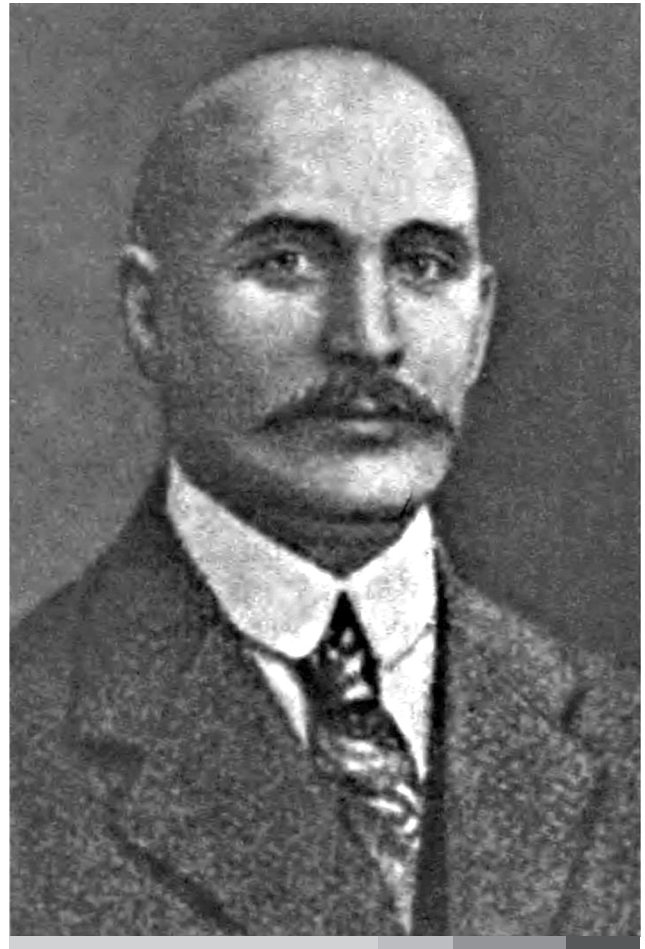
Дж.: 3 кн.: «Українська Центральна Рада». Т. 1. К., 1996

(Bolesław Pero), майбутній польський сенатор Болеслав Білявський (Bolesław Bielawski) та Юзеф Шаржинський (Józef Szarżynski). Болеслав Перро був також членом Київської губернської ради громадських організацій та Польського виконавчого комітету. Адвокатом був міністр польських справ Української Народної Республіки Мечислав Міцкевич.

Найменше інформації оприлюднено про Товариство єврейських адвокатів. Сьогодні лише відомо, що ця організація насправді існувала, про що свідчить газетне повідомлення про скликання 7 квітня 1917 року зборів адвокатів-євреїв. Дослідження історії київських адвокатів-євреїв кінця XIX — початку XX століття є важливим з точки зору їх діяльності, постатей, боротьби за свої права, які масово порушувались унаслідок дискримінаційної антисемітської політики царського уряду.

Між Українським Правничим Товариством (УПТ) та Українською Центральною Радою (УЦР) встановилась тісна співпраця, оскільки чимало членів УЦР були колишніми чи діючими адвокатами або мали юридичну освіту. Деякі члени Українського Правничого Товариства входили до Української Центральної Ради від політичних партій, різних рад чи територіальних громад. Наприклад, перший голова УПТ Михайло Ткаченко був членом Української Центральної Ради від Української соціал-демократичної робітничої партії, а також входив до Київської Ради присяжних повірених.

Члени УПТ займали високі посади в українських урядах: Михайло Ткаченко був генеральним секретарем судових справ, міністром внутрішніх справ, Олександр Мицюк — міністром внутрішніх справ, Генеральний Секретаріат залучав членів УПТ до законотворчої діяльності. Ще одним українським державником того періоду був юрист Микола Порш — виходець з київської

Микола Порш — київський адвокат, член УЦР та Малої Ради.

Дж.: 3 кн.: В. Мараєв. «Україна, 1918: Хроніка». Харків, 2020

адвокатської спільноти. Сьогодні відомо, що на початку 1917 року він працював помічником присяжного повіреного¹⁰. Навесні 1917 року Микола Порш став членом Центральної Ради. У листопаді 1917 року призначений генеральним секретарем (міністром) праці, а у грудні — генеральним секретарем військових справ УНР. У 1919 — 1920 роках М. Порш був послом УНР у Німеччині.

Улітку 1917 року була утворена Комісія з вироблення Статуту автономії України. До складу Комісії як уповноважені Українського Правничого Товариства увійшли В. Войткевич-Павлович, Г. Вовкушевський, Р. Лашенко.

26 — 27 червня 1917 року відбувся Перший український правничий з'їзд, головою якого було обрано М. Левитського. На з'їзді створили Крайовий Судовий Комітет, що мав стати центральним всеукраїнським органом правників. До складу Комітету увійшли: В. Войткевич-Павлович, Г. Вовкушевський, Ю. Гаєвський, Р. Лашенко, Г. Лепеха, З. Моргуліс, М. Радченко, М. Ткаченко, А. Яковлів, Л. Расторгуєв.

На основі Генерального Секретарства судових справ, який, у свою чергу, було засновано на базі Київського крайового судового комітету, створили міністерство судових справ УНР. Незважаючи на те, що українські правники не мали свого представництва у Центральній Раді, тим не менше, окремі представники, за дорученням УПТ, брали участь у кількох найважливіших комісіях. З осені 1917 року члени УПТ В. Войткевич-Павлович, Г. Вовкушевський та Р. Лашенко почали працювати у Комісії по наданню статусу автономії Україні (згодом статусу Української республіки), в якій представники Товариства працювали разом з іншими членами комісії під головуванням М. Грушевського. Членом УПТ також був керманіч Генерального Секретарства (міністерства) судових справ адвокат В. Садовський^{11, 12}.

Наприкінці 1920 року діяльність Українського правничого товариства в Україні була припинена. Серед представників української діаспори було кілька організацій, які вважали себе правонаступниками Українського правничого товариства. Це, зокрема, Українське правниче товариство у Варшаві (1921 —

1922 роки) та Українське правниче товариство у Чехословаччині (1922 — 1933 роки). У Радянській Україні також існувала організація з тією ж назвою, але вже при Всеукраїнській Академії Наук¹³.

Після утворення Української Народної Республіки українські адвокати та юристи взяли активну участь у розбудові української державності, проте зовнішня військова агресія більшовицької Росії та відсутність підтримки з боку держав-переможниць у Першій світовій війні призвели до поразки Української революції 1917 — 1921 років.

АДВОКАТИ — ЧЛЕНИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Паралельно зі створенням демократичних правових засад своєї професійної діяльності київські правники, а серед них і адвокати, відіграли вирішальну роль у створенні Української Академії наук. Зокрема, адвокат і відомий український історик права Микола Василенко не тільки розвинув ідею створення Академії наук, але й доклав максимум зусиль для її реалізації, перебуваючи на посаді міністра освіти і мистецтва в уряді П. Скоропадського.

Створення у 1918 році першої Комісії для вивчення звичаєвого права при щойно створеній Українській академії наук дозволило розвиватися українській юридичній науці. На початку 1920-х років в Україні була організована ще одна Комісія ВУАН для виучування західноруського і звичаєвого (народного) права.

У 1924 році цю Комісію очолив академік Оникій Малиновський, відомий український історик права. Тематичний спектр інтересів Комісії та її науковий доробок знайшли відображення у трьох виданнях досліджень, які виходили під науковим керівництвом професора Арнольда Кристера. Окрім того, була утворена секція цивільного права. У свою чергу, академік Оникій Малиновський очолив секцію публічного права, до роботи у якій залучив Стефана Борисенка на правах штатного співробітника і кількох позаштатних співробітників: В. Воблого, Я. Рожківського, Є. Савченко-Скакуна, О. Чечота, а також В. Яновського (сина Феофіла

¹⁰ Юридический календарь М. Острогорского на 1917 год. С. 295.

¹¹ Лашенко Р. Українське Правниче Товариство в Києві / Часопис «Правник». Орган Українського Правничого Товариства в Києві. 1918. Вересень. № 1. С. 5 — 7.

¹² Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка. 2014. С. 317.

¹³ Скальський В. Адвокати в період української революції (1917 — 1921 рр.) / Адвокатура в Україні: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 1. / за ред. І. Б. Василик. К.: КВЦ, 2014. С. 255-260, 262-263.

Гавриловича Яновського — видатного терапевта, відомого вченого, громадського діяча, основоположника вітчизняної фтизіатрії, першого в історії української медицини академіка-клініциста¹⁴).

На жаль, життєві долі більшості адвокатів — членів Всеукраїнської Академії Наук склалися трагічно.

Віктор Яновський народився у 1891 році у Києві. У 1913 році закінчив юридичний факультет Київського університету Святого Володимира. Був професором міжнародного права Київського інституту народного господарства (КІНГ). В. Яновський також працював старшим науковим співробітником у ВУАН. Коли посилення репресій з боку радянської влади призвело до ліквідації академічних правничих комісій, В. Яновського було звільнено з КІНГу. Він став працювати юрисконсультантом (саме такий аналог адвокатської професії був запропонований на той час радянським законодавством) Київського центрального телеграфу. В. Яновського заарештували 2 липня 1938 року у Києві. 16 квітня 1939 року його засудили за вироком Військового трибуналу Київського особливого військового округу (КОВО) до десяти років позбавлення волі. Віктор Яновський помер у Соль-Ілецькій в'язниці 3 травня 1942 року.

Разом з Віктором Яновським був заарештований і проходив по одній справі професор римського права Володимир Карпека. Він народився у 1880 році у селі Алтинівка Кролевецького району Сумської області. У 1900 році закінчив юридичний факультет Київського університету Святого Володимира. Професор римського права, старший науковий співробітник ВУАН, у 1917 — 1918 роках проректор Київського університету Святого Володимира. 16 квітня 1939 року В. Карпека засудив Військовий трибунал КОВО до десяти років позбавлення волі. 11 вересня 1941 року за вироком Військової колегії ВС СРСР Володимира Васильовича Карпека розстріляли у м. Орел (РФ).

Ймовірною причиною арешту В. Яновського і В. Карпека стало їх знайомство з консулами Німеччини та Польщі у Києві. Не виключено, що причиною репресій проти В. Яновського могли стати наукові дослідження професора. Наприклад, у 1928 році в журналі «Наукові записки Інституту народного господарства»

Комісія для вивчення історії західноруського і українського права ВУАН. Зліва направо внизу: адвокати Л. Окиншевич, М. Василенко, С. Іваницький-Василенко; вгорі: І. Черкаський, І. Балінський, С. Борисенко

№ 8 він опублікував наукову статтю «Нові консульські конвенції». У статті професор В. Яновський виклав постанови радянської-німецької та радянсько-польської консульських конвенцій. В. Яновський, зокрема, встановив загальні принципи, на яких ґрунтувались ці міжнародні конвенції, визначив їх відмінності від тодішніх конвенцій західних країн. У його дослідженні також висвітлювались питання призначення консулів, їх правовий стан та функції. В. Карпека та В. Яновського реабілітували у 1959 році за відсутності складу злочину¹⁵.

Найбільш діяльними співробітниками Комісії для вивчення західноруського і звичаєвого (народного) права у ці роки стали Р. Безпалов, О. Добров, Є. Єзерський, В. Камінський (секретар комісії), В. Назимов (єдиний, крім А. Кристера, штатний працівник академії), М. Товстоліс, Б. Язловський¹⁶. Увага дослідників Комісії була повернута до історії українського звичаєвого права, починаючи від давньоруського часу і закінчуючи розвитком деяких громадських правових інститутів в Україні у 1918 — 1920 роках.

У лютому 1934 року внаслідок посилення репресій проти вчених ВУАН Комісію для вивчення звичаєвого права остаточно ліквідували. Під час Великого терору 1937 — 1938 років С. Борисенка, А. Кристера, І. Черкаського, Б. Язловського розстріляли.

¹⁴ Болдирев О. Ф. Яновський, Феофіл Гаврилович // Велика українська енциклопедія. URL: vue.gov.ua/ Яновський, Феофіл Гаврилович.

¹⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф. 6, спр. 49885, т. 1 — 2. Т. 1, арк. 1, 5, 7 — 8, 16, 17, 21, 23, 27, 71 — 72, 84, 159, 216 — 218, 224, 232, 235 — 237; Т. 2, арк. 33 — 34; Україна. Наук. двомісячник українознавства. Орган історичної секції Академії. Під заг. ред. акад. М. Грушевського. Кн. 4. Держ. Вид-во України. Київ, 1928. С. 122.

¹⁶ Юридична освіта і наука на Україні /АН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Наукова думка, 1992. С. 52.

АДВОКАТИ ЗБАРАЗЬЧИННИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Руслан Підставка, краєзнавець, начальник відділу туризму та охорони культурної спадщини Збараської міської ради.

Продовжуючи тему дослідження історії адвокатури Збараського повіту в його історичній ретроспективі та після розгляду у попередній статті її зародження на переломі XIX — XX ст., необхідно простежити діяльність відомих правників краю у так званий міжвоєнний період. До їх числа, в першу чергу, потрібно зарахувати голову Повітової ради та голову Допомогового комітету періоду німецької окупації, доктора права і приватного адвоката Івана Кульчицького, який разом з іншим збараським адвокатом др. Володимиром Гамалем став фігурантом гучної справи «Польська Держава — проти збараських адвокатів» у 1936 — 1938 рр. Таке ж звинувачення отримав і інший адвокат Збараського повіту з Нового Села, магістр права Іван Зварун, який на початку 30-х років XX ст. був секретарем товариства «Український Народній Дім у Збаражі». Професійній і громадсько-політичній діяльності саме цих адвокатів присвячена стаття.

Історична ретроспектива становлення адвокатської справи Збараського повіту кін. XIX — поч. XX ст., що розглядалася у попередній публікації, отримує своє логічне продовження у так званий міжвоєнний період. Власне, у самому Збаражі діяли адвокатські контори д-ра Германа Ментеля (вул. Г. Сенкевіча, 1), того ж, Ісидора Гальперна (Ринок, 18), д-ра Генриха Грюнгаута (Ринок, 16), д-ра Абрахама Гершдурфера (Ринок, 15), д-ра Кісселя Тененбаума (вул. Сенкевіча, 9), д-ра Соломона Верфеля (вул. А. Міцкевіча, 2) і Леона Гольдберга (Ринок, 12). Майже третину з загального числа адвокатів (переважно, єврейської національності) становили українці, а саме, адвокатські контори д-ра Івана Кульчицького (Ринок, 16), д-ра Володимира Гамалю (вул. Сенкевіча, 24), д-ра Степана Бохенського (вул. Красніцького, 2), д-ра Ростислава Білінського (вул. Д. Магонського, 4). Найвідомішим із збараських адвокатів цього періоду був, без сумніву, доктор права Іван Кульчицький, який став фігурантом однієї з найгучніших політичних справ другої половини 30-х рр. минулого століття під назвою «Польська Держава — проти збараських адвокатів Івана Кульчицького та Володимира Гамалю». Увага до цього судового процесу львівської україномовної правничої газети «Діло» та захист обвинувачених не будь-ким, а депутатом сейму Польщі (у 1928—1939 рр.) та майбутнім головою уряду УНР в екзилі, доктором права Степаном Бараном мали, врешті, свій результат.

Іван Миколайович Кульчицький народився 13 лютого 1883 р. в с. Глещави колишнього Тереховлянського повіту на Тернопільщині. Як він сам пише у своїй автобіографії, «під час служби в Австрійській армії закінчив Львівську військову офіцерську школу в званні прапорщика. Брав участь в складі 35 полку в боях з російськими військами в районі Перемишля, де йому було присвоєно звання лейтенанта австрійської армії. Демобілізувався і продовжив навчання в Львівському університеті до 1910 р. (тобто до закінчення його юридичного факультету). Одразу поступив працювати до львівського адвоката, доктора юридичних наук Федака і працював в його конторі до 1914 р. У цьому ж році мобілізований до 35 полку Австрійської армії, як командир взводу, а іноді — в. о. командира роти. Служив до початку 1915 р., доки під Перемишлем в числі 7 офіцерів і 341 солдата не потрапив в полон до росіян. До 1921 р. був на засланні в Новосибірську та Семипалатинську (чорноробочим на пристані, потім — юрисконсультком губерньського комітету до 1921 р.). В 1921 році за репатріацією повернувся до Львова в контору того ж доктора Федака як референт. В 1924 р. здав адвокатські іспити, захистив докторат і отримав посаду в Збаражі, де і працював до березня 1939 р. В 1937 — 1938 рр. був засуджений польськими властями на 1 рік умовно за «лист» до емігрантів у США. Був головою повітового

культурно-просвітницького товариства «Український народний дім» і товариства «Просвіта» (з 1927 р.), головою Наглядової ради Українського кредитно-ощадного банку в Збаражі, головою контрольної комісії товариства «Сільський господар» тощо. 15 березня 1939 р. після суду його позбавили адвокатської практики і він пішов працювати в Райспоживспілку бухгалтером-фінансистом. З 17 вересня 1939 р. звільнений у зв'язку зі скороченням штату останньої, а з вересня 1940 р. працював вчителем Збараської школи. Батько — Кульчицький Микола Степанович — малоземельний селянин (2 га), мати — з дому Левицька, померла в 1910 р., брати Степан (1876 р. н.) і Лев (1888 р. н.) проживають в с. Глещави, сестра Вікторія померла в 1921 р., а брат Антон (1890 р. н.) загинув у Першу світову війну. З дружиною Кульчицькою Емілією (1903 р. н., з дому Сидяга) мали сина Олега (1921 р.). На пропозицію священника Збаража о. Василя Боліновського і вчителя Павла Баб'яка дав згоду стати головою Українського допомогового комітету. Одночасно дав згоду окружному старості м. Тернополя Олексію Олійнику очолити Збараське повітове староство. 16 липня 1941 р. організував і провів мітинг на честь проголошення Відновлення Незалежності Української Держави у Збаражі. Відправив свою сім'ю до Польщі і 1 березня 1944 р. перебрався в с. Базаринці, потім Н. Луб'янки і в Глещаву, де і проживав (у Віктора Потульницького) до затримання 28.01.1947 р.» [...] 11 лютого 1947 р. Івана Кульчицького привезли з Тернопільської тюрми № 1 на допит в УМВС. Піднявшись на другий поверх і зайшовши в кабінет № 18, він присів на стілець, втратив свідомість і помер. Поверхневий огляд трупа виявив, що тіло високого зросту, гарної вгодованості, шкіра чиста, тургор тканин понижений, кістково-м'язова в нормі, на шкірі слідів насильства немає, кістки черепа при пальпації не пошкоджені. Причина смерті: параліч серцевого м'язу... За неперевіреною інформацією — похований на Терехівлянському кладовищі.

Адвокат Іван Зварун серед іншого пише так: «На початку двадцятих років відчинили у Збаражі спільну адвокатську канцелярію д-р Іван Кульчицький і д-р Володимир Гамаль. Обидва були членами соціалістично-радикальної партії. Вони активно працювали на політичній і громадській ниві, а д-р Кульчицький, окрім своєї професійної праці, виконував функції голови Українського Народного Дому в Збаражі... Справа

проти Івана Кульчицького тягнулася близько двох років і перейшла всі судові інстанції до Найвищого Суду у Варшаві, де остаточно схвалено присуд. За два тижні до вибуху польсько-німецької війни Адвокатська палата у Львові позбавила д-ра Кульчицького права виконувати адвокатську практику. З приходом радянської влади до Збаражу д-р Кульчицький перейшов на вчительську працю, а з відновленням Української Держави 30 червня 1941 р. він став головою Повітової Національної Ради і старостою Збараського повіту (до весни 1942 р., коли його місце зайняв німецький «ляндкомісар» Брауншвайг). Згодом д-р Кульчицький перейшов на працю голови Українського Допомогового Комітету. Після несподіваного захоплення Збаража більшовиками у березні 1944 р. доля адвоката не відома... Д-ра Гамаль більшовики арештували на початку 1940 року і вивезли на Сибір, де він, мабуть, і загинув...». Суть справи та суду над збараськими адвокатами полягала в наступному: «25-26 липня 1936 р., після проведення обшуку, були заарештовані і доставлені спочатку до поліційної станиці у Збаражі, а потім ранішим поїздом у понеділок 27 липня ц. р. до слідчого уряду в Тернополі, який того ж дня ще перед полуднем відставив їх до слідчої в'язниці окружного суду в Тернополі, де з приказу прокуратора зависили над ними превенційний арешт. Про кураторські доходження веде віцепрокуратор Вінцовський» [...]. Під час обшуку у І. Кульчицького поліцейські «заквестіювали копію відозви, яку поміщено в часописі «Народная Воля» з 26 травня ц. р., що виходить у Злучених Державах Північної Америки. Зміст цієї відозви був звернений до українських громадян в Америці, зокрема до уроженців Збаражчини, щоби прислали датки на докінчення будови Українського Народного Дому в Збаражі. Згаданий часопис з 26. 5. 1936 дістався в руки польської влади, яка на його основі: перевела ревізію у д-ра Івана Кульчицького, що є головою Т-ва «Український Народний Дім». Заарештований в скорому часі був і др. В. Гамаль, який підписав це звернення до «збаражан Америки і Канади», як секретар товариства «Народний Дім». Обом польська влада інкримінувала 109 статтю Кримінального кодексу, суть якої полягала у наступному: «Хто будучи польським громадянином, розповсюдник публічно за кордоном неправдиві вісті з метою шкодити інтересам Польської держави, підпадає карі в'язниці до десяти літ». В опублікованій за океаном статті «До Шановних

Родимців зі Збаращини» зверталися з проханням «складати датки на викінчення будови «Українського Дому» в Збаражі», оскільки, на вже зібрані пожертви «вибудовано великий поверховий будинок з обширною салею і віддано його до вжитку нашим установам. Будинок ще не викінчений та потрібно ще більшої готівки, щоб будову довести до кінця, зокрема виправити стіни й добудувати одно крило. Саме на викінчення цієї будови продовжено дальше збіркову акцію і в повіті і за океаном... Діставши збіркову відозву, п. Касіян Багрій з села Шилів Збараського повіту помістив її без відома д-ра І. Кульчицького і д-ра В. Гамалю в скрентонській «Народній Волі» при чому друкований текст відозви не у всьому відповідає первісній редакції. Відтинок друкованої відозви прислано до краю і він попав у руки польської поліції, а від неї в руки прокуратури при окружному суді в Тернополі». Оба обвинувачені адвокати заперечили у слідстві свою вину, а «оборону обв. д-ра І. Кульчицького обняв д-р Степан Баран, оборону обв. д-ра В. Гамалю — д-р Дмитро Ладика, адвокати з Тернополя. Обвинувачення за злочин зі ст. 109. к. к. є перше у низці численних українських політичних процесів, бо досі оскільки відомо нікого з українців у Польщі не обвинувачували за злочин з повищої статті». 24 серпня Трибунал окружного суду в Тернополі виніс вирок про «Уневиннення д-ра Кульчицького і д-ра Гамалю», але «прокуратор зголосив на розправі апеляцію від уневинняючого вироку». Розгляд апеляційної справи відбувся у Львові 23 січня 1937 р. Після слухань, по «півторагодинній нараді» предсідник оголосив в год. 12.50 пополудні такий присуд: «Щодо підс. д-ра І. Кульчицького апеляційний трибунал змінив присуд Тернопільського суду і засудив його на один рік в'язниці замислюючи йому слідчий арешт. Виконання кари припинив до 3-ох років. Крім того, засудив його на втрату публичних і громадянських прав на три роки та заплату коштів обох розправ. Присуд щодо підс. д-ра Гамалю затвердив». На завершення статті, автор пише: «Нема двох думок, що справу д-ра Кульчицького розглядатиме ще Найвищий Суд у Варшаві». Чим завершилася політична справа проти збараського адвоката і громадського діяча д-ра Івана Кульчицького нам вже відомо.

Цитований вище львівський часопис «Діло» 13 серпня 1936 р. помістив невелику статтю і про «Арештування адвоката м-ра Ів. Зваруна». «Дня 26. липня д. р. придержено теж адвоката з Нового Села в Збаражчии, м-ра Івана Зваруна під замітом сповнення разом з д-ром Ів. Кульчицьким в характері секретаря Укр. Нар. Дому в Збаражі повищого злочину і відставлено до Збаража, де після кількогодинного придержання на поліції його переслухано і випущено на волю. М-р Зварун, ще як адвокатський апліканд в Збаражі був в рр. 1929 до 1932 секретарем виділу Укр. Нар. Дому і в 1931 р. на спілку з д-ром Ів. Кульчицьким мали зредагувати одну збіркову відозву до Америки, у якій прокуратура доглянула знамен злочину зі ст. 109 к. к. Проти м-ра Зваруна уведено карно-судове слідство і покликано його до слідчого судді в Тернополі в характері обвинуваченого. По приїзді до Тернополя був м-р Зварун у посла д-ра Ст. Барана і по конференції з ним явився у слідчого судді Копита, котрий зарядив над ним слідчий арешт і велів відставити його до в'язниці. Проти слідчого арешту зголосив адвокат Зварун зажадення. Довідуємося в останній хвилині, що зажадення взяли під увагу і м-ра Зваруна випущено на волю. Слідство йде дальше...»

Підсумовуючи наведене, необхідно відзначити, що складу злочину і злого наміру у фігурантів справи і збараських адвокатів д-ра І. Кульчицького, д-ра В. Гамалю та м-ра І. Зваруна не було. Лист до емігрантів зі Збаражчини в Америці мав бути доведений потенційним донорам особисто, а зібрані кошти надіслані до Комітету для остаточної добудови Українського народного дому. Щоб спростити справу, «збаражани за океаном» опублікували лист у пресі, долучивши до нього свій власний допис. Саме він і викликав таку реакцію польської влади. Діяльність інших, не менш відомих, адвокатів Збаражчини ще потребує додаткового дослідження та осмислення.

Р. С. В статті використані матеріали Державного архіву Тернопільської області, цифрових бібліотек Республіки Польща та двотомника «Збаражчина. Збірник статей, матеріалів і споминів» (Нью-Йорк, Париж, Сідней. Торонто, 1980).